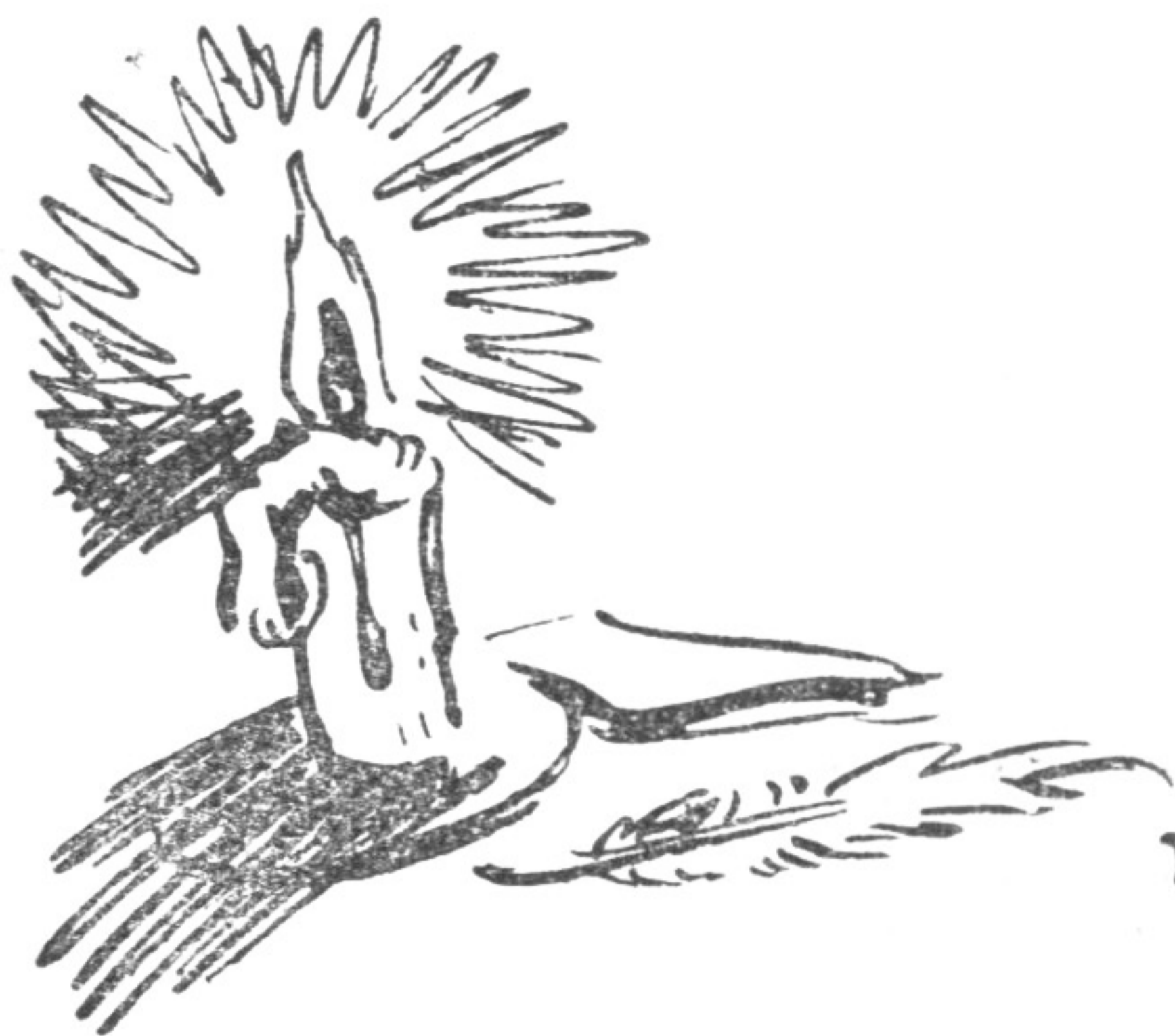

ТАРАС ШЕВЧЕНКО

КОБЗАР

АЭЭРБАЈЧАН
ДӨВЛӨТ
НӨШРИЈАТЫ

Т. Г. ШЕРВЧЕНКО

1814-1904

КОБЗАР

вибрані
твори

АЗЕРБАЙДЖАНСЬКЕ

ДЕРЖАВНЕ

ВИДАВНИЦТВО

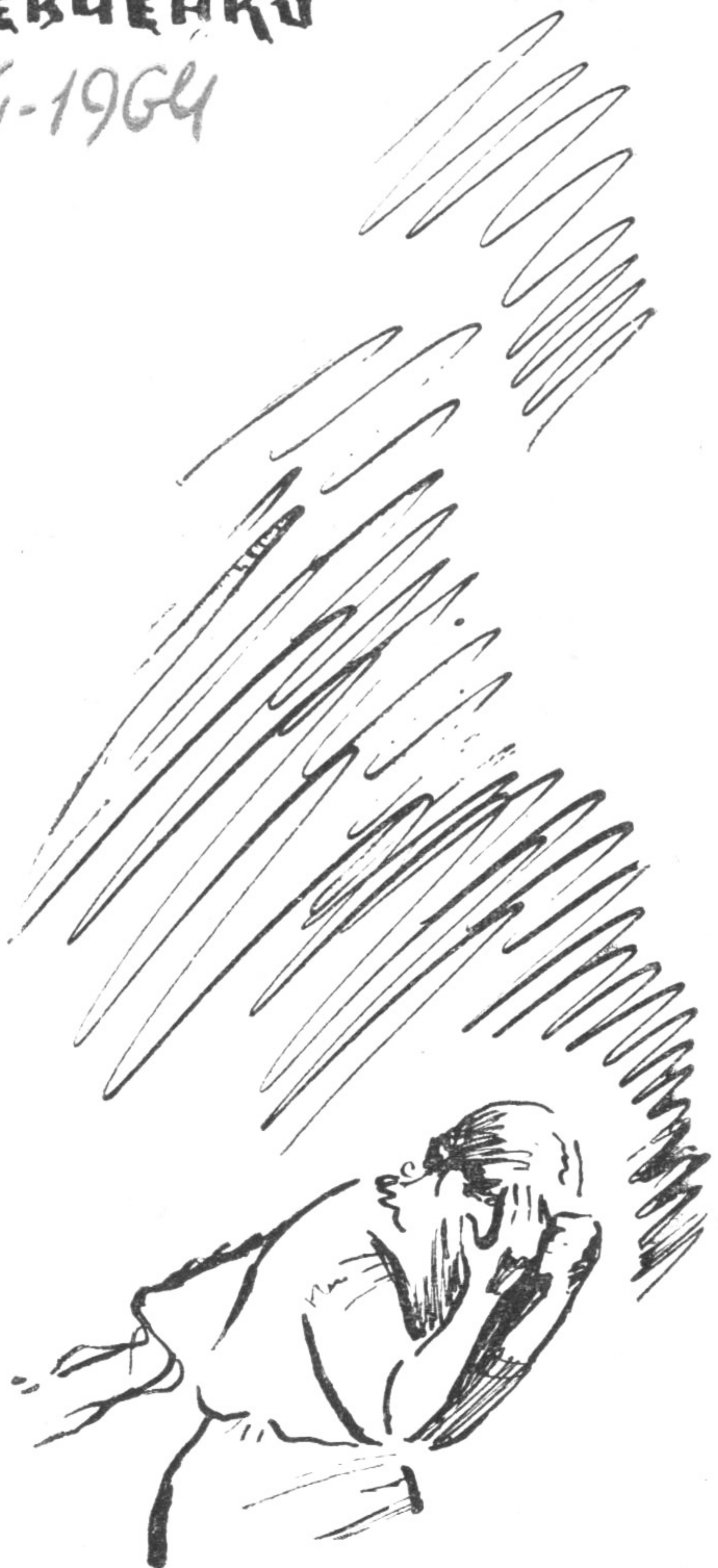
БАКУ · 1964

Т. Г. ШЕВЧЕНКО

1814-1964

КОБЗАР

сечинимини
эсривэри

ст
Азәрбајҹан
Дөвләт
Нәшријјаты
Бакы • 1964

С (Укр) 1
Ш 34

Тәртіб, мүгәддимә вә изаһлар
Әкбәр Ағајевиндир

Редактор
Нәриман Гәсәнзадә

УКРАЈНА ХАЛГЫНЫН БӨЈҮК ШАИРИ

Б

үтүн совет халглары вә мүтәрәгги бәшәријјәт Украјна халгынын бөјүк шаири Тарас Григорјевич Шевченконун анадан олмасы күнүнүн 150 иллијини гејд едирләр. Шевченко белә бир һөрмәтә һәгигәтән лајиг сәнәткардыр. О, һәмишә халгын һәјаты илә бағлы олуб, халгын дәрдини вә севинчини әсәрләриндә бөјүк сәнәткарлыгла әкс етдирән шаирләрдәндир. Шевченко дөврүнүн ичтимаи-сијаси мәнзәрәсини реал бојаларла ифадә етмәк бачарығына көрә, тәкчә Украјна әдәбијјатында дејил, бүтүн дүнја әдәбијјатында көркәмли шәхсијјәтләрин чәркәсиндә әбәди јер тутмушдур. Шевченконун ја-радычылығы XIX әср Украјна һәјатынын мәнзәрәсини көстәрән бә-дин бир сәнәддир... Тәсадүфи дејилдир ки, Шевченко өз тәрчүмеји-һалында да јазырды: «... Мәним һәјатымын тарихи өз вәтәнимин тарихинин бир һиссәсини тәшкил едир».

Т. Г. Шевченко 1814-чү илдә март ајынын 9-да Кијев губернија-сынын Моринтси кәндиндә јохсул бир тәһкимчи кәндли аиләсиндә анадан олмушдур. Шаир һәм өз тәрчүмеји-һалында, һәм дә шә-р-ләриндә дәфәләрлә гејд етмишдир ки, онун доғма кәнди анадан олдуғу Моринтсинин јахынлығындакы Кирилловка кәндидир. Шев-ченко әсәрләриндә Украјнанын тәбии көзәлликләрини тәсвир едәр-кән, доғма кәндләринин тәбиәтини дәфәләрлә хатырлајыр. Лакин Тарасын ушағлыг илләриндә көрмүш олдуғу тәбиәт мәнзәрәләри нә гәдәр көзәл олса да, өз һәјаты әзијјәтли вә ағыр иди. Тарасын үзү һеч күлмүрдү. Чүнки Кирилловка кәндиндә тәһкимчилик һөкм сү-

рүрдү. Кәнддәки дикәр јохсул кәндлиләр кими, Тарасын аиләси дә тәһкимчилик бојундуруғу алтында инләјирди. Тарасын атасы да, анасы да, бачы вә гардашлары да, өзү дә мүлкәдар Енжелгардтын тәһкимли кәндлиләри иди. Мүлкәдар Енжелгардт кәндлиләринә, о чүмләдән Тарасын мәнсуб олдуғу аиләјә дә өз хүсуси малы кими бахырды. Шевченко сонралар өз аиләләринин јохсул вә ағыр вәзијјәтини вә касыб комасыны хатырлајараг јазмышды: «Бизим о јохсул вә көһнә, үстү күләшлә өртүлмүш, бачасы һисдән гаралмыш комамыз һәмишә кәлиб көзләримин гаршысында дајаныр».

Тарасын анасы тез-тез хәстәләнирди, буна көрә дә ағыр зәһмәтә вә еһтијача дезмәјиб, тезликлә вәфат етди. 8 јашлы Тарас анандан јетим галды. Аиләнин бүтүн ағырлығы Тарасын вә бачысы Катеринанын үзәринә дүшмүшдү. Тарасын атасы икинчи дәфә евләнәндән сонра өкәј ана аиләдәки ушаглары һеч јола вермир вә онлары инчидирди. 1825-чи илдә Тарасын атасы да вәфат етди, аиләдәки ушаглар јетим галдылар. Тарас ушаглыг илләриндәки бу әзијјәтли һәјатын ајры-ајры сәһнәләрини сонралар өз ше'рләриндә дәфәләрлә хатырламышдыр, Лакин кичик јашларындан Тарас охумаға, тәһсил алмаға чан атырды. Лакин тәһкимчилик зүлмү алтында инләјән бир ушағын арзуларына вә истәкләринә гулаг асан, ону динләјән тапылмырды.

Кичик јашларындан Тарасын шәкил чәкмәјә чох һәвәси варды. Әлиһә кечән кағыз парчаларынын һамысында, кағыз тапмајанда исә тәбаширлә вә ја көмүрлә гапыларда вә диварларда шәкил чәкәрди. Марағлыдыр ки, Тарасын һәлә бу илк шәкилләриндә дә кәндли һәјатынын сәһнәләри әсас јер тутурду. О, бир чүт өкүзүн архасынча кедән вә јер шумлајан тәһкимчи кәндлини, јохсул кәндли комасыны, дәјирманы вә дуз јүкләнмиш арабаларын јанынча кедән чумаглары тәсвир едирди.

Тарасын ағасы мүлкәдар Енжелгардт өзү үчүн рәнксаз һазырламаг мәгсәдилә, Тарасы бир устанын јанына шакирдлијә вермишди. Лакин бу уста Тарасы рәнксазлыға өјрәтмәкдән чох јанында ишләдирди. Сонралар Тарас өз ағасынын евиндә дә нөкәрлик илләрини белә хатырлајыр: «Аға мәнә тапшырмышды ки, евин габаг тәрәфиндәки кирәчәкдә динмәз дајаныб көзләјим, аға чағыран кими ичәри кириб, онун чубуғуну долдуруб тәгдим едим вә јахуд, стәканы су илә долдуруб она верим».

Нөкәр вәзијјәтиндә олса да, Тарас јенә шәкил чәкмәјә вахт тапырды. 1831-чи илдә мүлкәдар Енжелгардт Петербурга кедәркән, Тарасы да јанынча хидмәтчи кими апармышды. Өз ағасына чох јалвардыгдан сонра Тарас рәссамлығы өјрәнмәк үчүн Ширјајев адлы бир рәнксазын јанында галмышды. Сәрхош вә давакар бир

адам олан Ширјајевин е'малатханасында Тарас һәм ишләјир, һәм дә шәкил чәкирди. Петербургда Тарас тәсадүфи олараг рәссам Сошенко илә таныш олур. Сошенко көрүр ки, Тарасын шәкил чәкмәјә һәм һәвәси, һәм дә исте'дады вардыр. Лакин тәһкимчи кәндлини һансы мәктәбдә вә ја Бәдајә академијасында охумаға көтүрәрдиләр? Рәссам Сошенко өз достларындан мәшһур рәссам Брјуллова вә Венетсианова мурачиәт едәрәк, онлардан Шевченконун тәһкимчиликдән азад олунмасы үчүн чалышмағы хаһиш едир. Шаир В. А. Жуковски, рәссамлардан Венетсианов вә Брјуллов хејирхаһлыг вә инсанпәрвәрлик һиссләрини рәһбәр тутараг, Енкелгардтдан Тараса азадлыг вермәсини хаһиш едирләр. Лакин мүлкәдар Енкелгардт Тарасы азад етмәк истәмир вә бүтүн хаһишләри рәдд едирди. Ән ахырда исә, о, Тарасы 2500 манат пула тәһкимчиликдән азад етмәјә разы олур. Бу пулу әлдә етмәк үчүн рәссам Брујллов 4 күнә шаир Жуковскинин шәклини чәкиб мүзајидәјә гојур вә топланан пулу Енкелгардта көндәрир, Шевченкону 1838-чи илдә рәсми сурәтдә тәһкимчиликдән азад етдирир.

Һәсрәтиндә олдуғу азадлыға чатдыгдан сонра Шевченко азчох асудә нәфәс ала билди. 1838-чи илдә о, Бәдајә академијасына дахил олуб, тәһсил алмаға башлады. Шевченко јалныз бу илдән башлајараг рәссамлыг сәнәтинә, ше'рә вә әдәбијјата јахындан бағланыр, шаирлик исте'дадыны тәрбијә едир, өз үзәриндә чалышыр. Азад олундуғу (1838-чи илин апрели) һаггында Шевченко јазмышдыр: «Инди о гәдәр азад вә хошбәхтәм ки, мәнә елә кәлир ки, севинчимдән лап үрәјим партлајачаг... Кобуд бир рәнксазын е'малатханасындан зәманәмизин бөјүк рәссамынын јанына кәлиб чыхмышам. Һеч өзүмүн дә буна инанмағым кәлмир, лакин бу бир һәгигәтдир. Мән әфсанәви ганадлар үзәриндә чиркли бир отагдан Бәдајә академијасынын бајүк вә кениш отагларына учуб кәлмишәм!».

Шевченко Бәдајә академијасында тәһсил алыр вә шаирлијини дә давам етдирирди. Онун «Кобзар» адлы илк ше'рләр китабы 1840-чы илдә Петербургда чапдан чыхмышдыр. Шаир бу китабында «Еј фикирләрим», «Говаг», «Тарас кечәси», «Катерина» вә башга әсәрләрини топламышды. «Кобзар» китабынын чап олунмасы Шевченконун өз јарадычылығы үчүн дә, о заманкы әдәби мүһит үчүн дә јени бир һадисә иди. Шевченконун бу китабындакы әсәрләр көстәрирди ки, онун мүәллифи өз доғма Вәтәнинә вә халгына дәрин мәһәббәт телләри илә бағлыдыр. Шевченконун бу илк әсәриндәки ше'рләр чох сүр'әтлә охучулар арасында јајылыб мәшһур олмуш вә әзбәрләнмәјә башламышды. Бу әсәрләрдә Украјна халгынын дил хәзинәсиндәки ән көзәл инчиләр јүксәк вә нәчиб идејаларын ифадәси үчүн тә'сирли бир васитәјә чеврилмишди.

Шевченконун илк эсэрлэриндэ ифадэ едилэн идејалар вэ фикирлэр, онун «Катерина», «Гајдамаклар», «Муздур гадын», «Қор гадын» вэ башга бу кими ири вэ хырда һәчмли поемаларында да инкишаф етдирилмишдир. «Гајдамаклар» поемасында бөјүк халг үсјанынын кениш тәсвири верилир. «Катерина» поемасында варлы бир забит тәрәфиндән јохсул вэ тәһкимли гызын алдадылмасы тәсвир олунур. «Чарлар» поемасында I Николај лаға гојулур, падшанын әтрафында һәрләнән јалтаглара вэ икиүзлүләрә истеһза едилир, «Сәһрајы гыз» поемасында исә ағыр тәһкимчилик һәјагы тәсвир олунур.

1843-чү илдә Украјнаја гајыдан Шевченко 1847-чи илә гәдәр өз доғма вәтәнинин бир чох јерләрини кәзиб доланыр. Бу сәјаһәт илләриндә Шевченко өзүнүн «Дустаг», «Гафгаз», «Бајгуш», «Нәдән мән дәрдлијәм», «Јуху» вэ с. бу кими бир сыра мәшһур эсэрләрини јазмышдыр. Бу эсэрлэриндә Шевченко доғма халгынын әзијјәтли һәјатыны тәсвир етмәклә бәрабәр зәһмәткешләри мүбаризәјә чығырыр, халгын әсил дүшмәнләринин ким олдуғуну кәстәрир, ингилабчы шаир кими азадлыг идејаларыны тәрәннүм едирди. Шевченко бу эсэрлэриндә һуманист вэ бејнәлмиләлчи бир шаир кими чыхыш едир, јалныз Украјна зәһмәткешләрини дејил; һәмчинин Русија, Полша кәндлиләринин ағыр истисмар бојундуруғу вэ зүлм алтында инләдијини гејд едәрәк, һәр јердә мүлкәдар зүлмүндән гуртармаг үчүн бүтүн халглары мүбаризәјә дә'вәт едирди. Бу чәһәтдән Шевченконун «Гафгаз» ше'ри хүсусилә диггәти чәлб едир. Шаир бу эсәриндә чаризмин һүгүгсуз вәзијјәтә салдығы Гафгаз халгларыны мүдафиә үчүн өз һуманист сәсини учалтмышдыр. О, Гафгаз халгларынын о заманкы вәзијјәтини Прометејин вәзијјәти илә мүгајисә етмишдир:

Дағлар далындакы думанлы дағлар,
Гана бојанмышдыр, јаш төкүб ағлар!
Дүнја јаранандан бу күнә гәдәр,
Орда Прометеји бир гартал дидәр.
Дидәр үрәјини, габырғасыны,
Атар бир тәрәфә һәр парчасыны.
Парчалар гәлбини, ичмәз ганыны,
Әзаб верәр, лакин алмаз чаныны...

Шевченко азадлыг уғрунда мүбаризә апаран халгларын вәтән-пәрвәрлијини, азадлыг арзуларыны јүксәк гијмәтләндирир вэ әмнн олдуғуну билдирирди ки, әмәкчи халг кеч-тез өз арзуларына чага-

чаг, азадлыга говушачагдыр. Шевченко «Гафгаз» ше'риндә јазмышдыр:

Өлмәз үрәјимиз, јох, артыг өлмәз,
Дүнја јашадыгча азадлыг өлмәз!
Ачкөз, гарыnguлу дәниз дибиндә
Тарла экә билмәз, әли чибиндә.
Зәнчирлә бағлаја билмәз үрәји,
Дөјүнән үрәји, нитги диләји...

Шевченко белә һесаб едирди ки, зәһмәткешләрә зүлм едән истисмарчылар гудуз ит тәбиәтинә малик адамлардыр, онлар халглара әзијјәт вермәкдән һәзз алырлар. Шевченко бу гудуз вә вәһши тәбиәтә малик олан инсанлара истеһза едәрәк күлүр, бүтүн халгларын көзү гаршысында онлара дејирди:

Ешг олсун итләрә вә көпәкләрә,
Ешг олсун атамыз чара мин кәрә.

Шевченко бүтүн халглара мүрачиәт едәрәк бу вәһши вә јыртычы тәбиәтли истисмарчыларын гаршысында бојун әјмәмәјә, өз арзу вә истәкләри уғрунда мәтанәтлә мүбаризә апармаға чағырырды. Шевченко зәһмәткеш халгын мүтләгијјәт үсул-идарәсини дағыдачағына инанырды. О дејирди:

Тәслим олмајын һеч өләнә кими,
Дөјүшүн, сизә галиб кәләнә кими!
Сизиндир, сизиндир, сизиндир әлбәт,
Мүгәддәс азадлыг, өлмәз һәгигәт.
Сизиндир һәр азад дөјүнән үрәк,
Сизиндир дахмалар, сизиндир чөрәк!

Шевченконун бир чох әсәрләриндә чар мүтләгијјәти, ингилабдан әввәл Русијада мөвчуд олан үсул-идарә ачыгдан-ачыға тәнгид едилир, сатираја тутулур. Онун «Јуху» поемасы, «Өлүләрә дә, дириләрә дә...» адлы ше'ри бу чәһәтдән хүсусилә диггәти чәлб едир. Бу әсәрләрдә Шевченко мүлкәдар тәбәгәсини тәнгид атәшинә тутмагла бәрабәр, онларын јаланчы сөзләрини, милләт һаггындакы ујдурмаларыны ифша едир. Бу әсәрләрдә вә үмумијјәтлә Шевченконун ичтиман-сијаси мөвзуларда јаздығы дикәр ше'р вә поемаларда шаирин истисмар дүнјасына, көһнәлик вә чәһаләтә гаршы үсјанкар сәси ешидилир.

Шевченконун ингилаби ше'рлэри вэ поемалары халг арасында чох сүр'эглэ јайылыр вэ өз тә'сирини көстәрирди. Бејнәлмиләлчи бир шаир олан Шевченко милли мәндулуг һиссләринә јад иди. О, бүтүн милләтләрдән вэ иргләрдән олан зәһмәткешләрин мүбариз шаири иди. Буна көрә дә Шевченконун јашамыш олдуғу дөврдә шаири таныјан бир чох мәшһур јазычылар вэ мәдәнијјәт хадимләри һәмишә онун әсәләринә бөјүк әһәмијјәт вэ јүксәк гијмәт вермишләр. Башда Чернышевски олмагла, бир сыра рус јазычылары Шевченконун доғма кәндләриндәки гоһумларынын да вэ јахын достларынын да тәһкимчиликдән азад олунмасы үчүн чалышырдылар. Рус јазычылары буну Шевченконун хаһиши илә етмишдиләр. Лакин Шевченконун бу арзусу һәјата кечмәмиш, мүлкәдар аға малы һесаб етдији јохсул кәндлиләри тәһкимчиликдән азад етмәмишди. Јалһыз 1861-чи ил ислаһатындан сонра Шевченконун јахын гоһумлары мүлкәдар тәһкимчилијиндән азад едилмишдиләр. Шевченко өзү онлары азад көрә билмәди. О хәстәләнмишди. 1861-чи илдә мартын 10-да Шевченко һәјата көзләрини јумду.

Бүтүн өмрү боју халгын азадлығы һаггында дүшүнән, өз гәләми илә зәһмәткешләрин һүгуғу уғрунда мүбаризә апаран, ше'рләриндә халгын үрәк чырпынтыларыны вэ ән нәчиб арзуларыны ифадә едән Шевченконун јарадычылығы учсуз-бучагсыз өлкәмизин бүтүн милләтләрдән олан охучулары үчүн севимли вэ әзиздир.

Шевченконун әсәрләри дәфәләрлә совет халгларынын бир чохунун дилләринә тәрчүмә олунараг кениш јайылмышдыр. Азәрбајчанлы охучулар бу бөјүк шаирин әсәрләри илә чохдан танышдырлар. Һәлә 1930-чу илләрдә Шевченконун ше'рләри вэ поемаларындан парчалар Азәрбајчан совет шаирләри тәрәфиндән бөјүк бир мәнәббәтлә Азәрбајчан дилинә тәрчүмә едилмишдир. Шаирин Азәрбајчан дилиндә «Кобзар» адлы илк китабы 1934-чү илдә ајрыча чап олунмушдур. Шаирин һәјат вэ јарадычылығы һагында М. Арифин кириш мәгаләси илә нәшр олунмуш бу китабдакы сечилмиш парчалары шаир М. Мүшфиг вэ Ә. Чавад Азәрбајчан дилинә тәрчүмә етмишләр. Китабда Шевченконун «Муздур гадын» («Ишчи гадын» ады илә) поемасы «Гафгаз», «Вәсијјәт», «Дүшүнчәләрим», «Сајырам күнләри...», «Дуалар» вэ башга лирик ше'рләри топланмышды.

Шевченконун сечилмиш ше'р вэ поемалары 1939-чу илдә шаирин 125 иллик јубилеји, сонра вәфатынын 90 иллији мүнәсибәтилә 1951-чи илдә Азәрбајчан дилиндә чап едилмишдир. 1960-чы илдә Шевченконун «Сәһрајы гыз», «Катерина», «Чарлар» адлы поемалары ајрыча китаб шәклиндә нәшр едилмишдир.

Охучуларә тәгдим олунан бу китабда әсасән Азәрбајчан совет шаирләринин Шевченконун ше'р вэ поемаларындан етикләри тәр-

чүмэләр топланмышдыр. Китаба Шевченконун әсәрләринин Азәрбајчан дилиндә әввәлки нәшриндә олмајан бир сыра лирик ше'рләри, һәмчинин, «Қор гадын» поемасы артырылмышдыр.

Инди милли вә ичтимаи зүлмдән һәмишәлик азад олмуш совет өлкәсиндә Шевченконун әсәрләри даһа кениш јајылмышдыр. Халгын һәјаты илә јахындан бағлы олан Шевченконун јарадычылығы XIX вә XX әср Украјна әдәбијјатынын инкишафына, һабелә бир сыра рус, белорус вә башга милләтләрдән олан шаирләрин јарадычылығына бөјүк тә'сир кәстәрмишдир. Шевченконун јарадычылығы инди дә бүтүн дүнјада зәһмәткеш халгын азадлығы вә сәадәти уғрунда чалышан мүбаризләр үчүн јахын вә әзиздир. Тарас Григорјевич Шевченконун әдәби ирси бүтүн мүтәрәгги бәшәријјәт үчүн гијмәтлидир. Қоммунизмә доғру ирәлиләјән совет адамлары халгла бирликдә нәфәс алмыш, онун үрәјиндән хәбәр вермиш вә бүтүн өмрү боју зәһмәткешләрин азадлығы уғрунда јорулмадан чалышмыш бу бөјүк халг шаирини һәмишә мәнәббәтлә јад едәчәкдир.

ӘКБӘР АҒАЈЕВ

ШЕ'РЛОК

1838

С

у дэнізэ ахдымы
Керијэ дөнмәјәчәк.
Казак кәзир бахтыны,
Јох, бахты күлмәјәчәк.
Казак кәзир аләми,
Дәниз чошур, дајанмыр.
Гәлб инаныр гисмәтә,
Дүшүнчәләр инанмыр.
Һара кетди набәләд?

Кимә тапшырды бары;
Доғма ата-ананы,
Севимли, көзәл јары?
Гүрбәт гүрбәтдир елә,
Сојуг олур адамлар.
Онунла нә ағлајан,
Нә бир кәлмә кәсән вар.
Қазак гәриб елдәдир,
Көј дәниз чошуб-дашыр.
О әдаләт ахтарыр,
Кәдәрлә гаршылашыр.
Узагда гаггылдашыб
Өтүр дурна гатары.
Қазак ағлајыр — отлар
Басыр бүтүн јоллары...

1838

Петербург.

Ағырдыр, ағырдыр јер үзәриндә,
Атасыз, анасыз јетим бөјүмәк;
Кетмәјә јер јохду дәрдин әлиндән,
Суларда боғулуб өләсән кәрәк!
Дүнјада артыг сөз данышмамагчын
Суларда вериб чан өлмәк јахшыдыр.
Ағырдыр, кетмәјә бир јер дә јохдур,
Белә јашамагдан өлмәк јахшыдыр!
Өзкәнин гисмәти өз јанындача
Чөлдә-тарлаларда сүнбүл јығыр бах.
Мәним бәхтим исә сәфилдир һәлә
Долашыр, јолларда чашыб галараг.
Бүтүн варлылары бурда о саат
Баш әјиб һөрмәтлә саламлајырлар.
Елә бил мән бурда доғулмамышам,
Мәни нә таныјан, нә диндирән вар.
Варлы чиркин олсун, ја гозбел олсун
Фәрги јох, гызларын јатыр гәлбинә.
Мәним севдијим гыз јүксәкдән бахыр,
Һәлә үстәлик дә о, күлүр мәнә.
Мән бәдбәхт јетими әлә салараг,
Күлүр бу алјанаг, күлүр үрәкдән.
Тале тәрәфиндән бәд јаранмышам

Мәкәр көзәлликдә, күчдә, дејин мән
Сәни бирчә дәфә әлә салараг,
Үстүнә һеч күлән көрмүсән мәни?
Сәнә бағланараг өз гәлбимлә мән
Мөһкәм севмәмишәм мәкәр мән сәни?
Кими истәјирсән кәнч гәлбинлә сән
Ону сев, она сән бәслә мөһәббәт.
Лакин бир јетими әлә салараг
Сән она күлмәјә етмә чәсарәт.
Мән чыхыб кедәрәм гүрбәт елләрә,
Сәадәт тапмасам — өләрәм, инан.
Пајызда саралан јарпаглар кими,
Әбәди гопарам өз будағымдан.
Һеч кәслә, һеч кимлә видалашмајыб
Қазак дәрд ичиндә гүрбәтә кетди.
Јенә гисмәтини тапа билмәди,
Өмрү тәнһалыгда мөһнәтлә битди.
Доғма вәтәнинә бахды көзләри,
Күнәши сејр етди чан верән заман.
Кимсәсиз адамчын гүрбәт өлкәдә,
Гәрибликдә өлмәк дејилдир асан!

1838

Гатчина.

1839

С

из еј фикирләрим, дүшүнчәләрим!
Сизинлә бир доғур дәрдим, кәдәрим,
Кағызын үстүнә салараг ләкә,
Гәмкин дурусунуз сиз чәркә-чәркә.
Нијә дағытмады сизи күләкләр
Чөлләрә тоз кими? Билсәјдим әкәр...
Нечин дәрдләр сизи бир бала кими,
Алыб јатырмады, нәдир сәбәби?

Бәли, дәрдрәр сизи боғду ки, һәр ан
Истеһза еләсин кәнардан бахан.
Төкдүнүз сел кими ганлы көз јашы...
Бәс нијә о дәрди, гәми, тәлашы
Боғуб атмадыныз чаја, дәнизә?
Билмирәм нә дејим артыг мән сизә.
Онда демәздиләр: бах о ағлајыр,
Онда сормаздылар: һаран ағрыјыр?
Сормаздылар нијә бәхти сөјүрәм,
Нијә дәрд чәкирәм, әзаб чәкирәм.
Мәним балаларым, мәним күлләрим!..
Онда һеч олмазды дәрдим, кәдәрим.
Дүшүнчәләр, сизи һечин бәсләдим?
Бөјүдүб көнлүмдә севиб, сүсләдим?
Бир адам вармы ки, кениш дүнјада
Ағласын бизим тәк үрәкдән о да?
Бәлкә дә тапылар бир гонур көзлү,
Ағлајар мәнимчүн үрәји, көзү.
Бир гонур көзлү ки, едәрәк тәлаш,
Бу фикирләр үчүн төкәр ганлы јаш!
Һеч нә истәмирәм артыг сизләрдән,
Јалныз бир дахла јаш гонур көзләрдән.
Башга чүр көрәрдим онда дүнјаны,
Өзүмү санардым панларын паны.

Сиз еј фикирләрим, дүшүнчәләрим!
Сизинлә бир доғур гүссәм, кәдәрим!
Хумар-хумар бахан о гонур көзләр,
Аһ, о гара гашлар, о дадлы сөзләр,
Ачды, севиндирди шаир көнлүмү,
Диндирди көнлүмдә шух бүлбүлүмү.
Вәтәнин јамјашыл вишнә бағлары,
Сәһралары, тәпәләри, дағлары,

Зүлмәт кечәләри, көзәл гызлары,
Руһуму охшајан шух улдузлары
Олду Украјнада эзбәр дилимдә,
Нә көзәллик варса доғма елимдә.

Көнлүм һеј инләјир бу әсарәтдә,
Өтмәк истәмәздим мән һеч гүрбәтдә.
Галын мешәләрдә, гарлар үстүндә,
Булавлы, бунчуглу казак елини,
Чағырыб демәздим она бу күн дә:
Узат бурда мәнә көмәк әлини!
Гој онлар орда гој, Украјнада гој,
Руһән ганадланыб һеј атсынлар бој.
Оралар кенишдир, оралар шәндир,
Оралар көзәлдир, ана вәтәндир.
Орда чох тәпәләр, чох дағлар вардыр,
Азадлығы севән казаклар вардыр.
Бах шлјахталарын, бах татарларын
Мејитләри илә допдолу чөлләр.
Һәлә дә галмышдыр кениш дијарын
Кениш чөлләрини тутан өлүләр.
Һаман мејитләрдән бах заман-заман,
Гәбрләр јараныб... алланмыш курган.
Тәпәнин үстүнә гоча гарагуш,
Бир кешикчи кими кәлиб отурмуш.
Орда јатанларын һаггында һәлә
Нәғмәләр охујур кобзарлар елә.
Охујур бу јердә олан ишләрдән,
Бәдбәхт кор ашыглар һеј кечмишләрдән;
Онлар ағыллыдыр, мән исә анчаг
Ағламаг билирәм, јалныз ағламаг.
Дәрдли үрәјимин ағрыјыр башы,
Мән Украјна үчүн анчаг көз јашы

Төкүрәм... Нэдэнсә тутулмуш дилим,
Нэләр чәкдијими билир өз елим.
Буну, инсанлара анчаг үрәкдән
Јанашанлар биләр нә чәкирәм мән,
Ким инсан гәлбинә оларса мәһрәм,
Бу дүнја көрүнәр она чәһәннәм.
Оһ, дүнја!.. Талејим јохдурса әкәр,
Хошбәхт етмәз мәни гәмләр, гүссәләр.
Мәнчә үч күнлүкдүр гәмләр, әләмләр...
Онлары кизләрәм, бачарсам әкәр.
Кизләрәм гәлбимдә бир илан кими
Ки, дүшмән көрмәсин мәним дәрдами!
Көрмәсин ки, нечә күлүр дәрд-әләм,
Көрмәсин ки, мәни бүрүмүш матәм.
Гој фикир гарғы тәк һеј гырылмасын.
Горхум јохдур, мәнә бир гулаг асын:
Гәлбим чәһ-чәһ вуруб вә ағлајачаг,
Дәрдли бүлбүл кими, кизличә анчаг.
Одур ки, инсанлар бахыб күлмәзләр
Ичимдә нэләр вар әсла билмәзләр.
Силмәјин, гој ахсын көзүмдәки јаш,
Дәјмәјин, гој ахсын о јаваш-јаваш.
Ахсын јад елләрә, галмасын чөл-дүз,
Гој ахсын, силмәјин, һеј кечә-күндүз,
Енинчәјә гәдәр көз гапагларым,
Газылан күнәдәк мәним мәзарым!
Нә едим, беләјмиш, беләјмиш гәдәр,
Дәрд-әләм адама көмәкми едәр?
Ким гибтә едәрсә јетимә, аллаһ,
Она истәдијин гәдәр вер чәза!

Сиз еј фикирләрим, еј диләкләрим,
Сиз еј көрпәләрим, шух чичәкләрим!

Әсиб үстүнүздә бөјүтдүм сизи,
Билмирәм нә едим сизи, мән дүзү.
Кедин Украјнаја, бир баша кедин,
Доґма вәтәними зијарәт един.
Мән исә диварлар дибиндә јәгин,
Мәһв олуб кедәрәм, заваллы, мискин!
Орда тапарсыныз сиз тәмиз үрәк,
Сөзләрим һәр бири бир күл, бир чичәк.
Орда тапарсыныз сиз һәгигәти,
Бәлкә дә шәрәфи вә әдаләти.
Ана торпаг! Сәндән ричам вар мәним —
Һөрмәтлә гаршыла, көзәл вәтәним:
Бағрына басараг охша чан кими,
Һәр дәли баламы өз балам кими.

1839

Петербург.

Нејләјирәм гара гашы,
Көзәл, гонур көзләри мән.
Гызлыг чағым бир күн гәдәр
Көдәк олур гәм-гүссәдән.

Өмрүмүн кәнч заманлары
Кечир кедир белә һәдәр.
Бу сых гара гашларымы
Хәзан кими төкүр јелләр.

Көнлүм елә бил гәфәсдә
Чырпынан бир әсир гушдур.
Көзәллијим нәјә лазым,
Бәхтим ки, чох кәм олмушдур.

Кимсәсизәм, һәјат ағыр:
Нә гоһум, нә танышым вар,
Јад кимидир гоһумлар да,
Кимә бир сөз демәк, олар?

Кимсә сорушмур ки, нечин
Ахыдырсан көз јашлары.

Үрәјими ачардым мән
Бир дәрд билән олса бары.

Гәмли көнүл һәзин-һәзин
Өтүр, олуб бир көјәрчин.
Қимсә демир, кечә-күндүз
Кәдәрлисән белә нечин?

Һеч инсанлар сорушмур да
Нәдир ахы бу дәрд, кәдәр?
Дејирләр ки, гој ағлајыб
Өмрү, күнү кетсин һәдәр.

Ағлајын еј гәлбим, көзүм!
Сиз көрдүкчә күн ишығы;
Бәрк ағлајын, дујсун күләк,
Шикајәтли һычгырығы.

Дәнизин о саһилинә
Апарсын көз јашларымы,
О вәфасыз гонур көзлүм
Билсин көнүл губарымы.

1839
Петербург.

ПЕРЕБЕНДЈА

Перебендја — кор гочадыр,
Ону кимдир танымајан.
Кәзир кобза чала-чала
Һәр тәрәфи заман-заман.

Таныјырлар чалғычыны,
Һамы ондан галыр разы.
Өзү дәрдли олса белә,
Дәрди говур өз кобзасы.
Чәпәрләрин көлкәсидир
Заваллынын јурд-јувасы.
Фәлакәтлә өмүр сүрүр,
Бу дүнјада јох комасы.

Она бәла күлүр, анчаг,
Тәслим олмур дәрдә, гәмә.
О, әјләниб гәриб-гәриб
Охујур бир һәзин нәғмә:
«Сәс салма, еј јашыл чәмән!»
Нәғмәсини дејир. Бирдән
Хатырлајыр кимсәсиздир,
Мәһзун олур гәм, кәдәрдән.
Гәрибәдир Перебендја,

О дејилдир ади адам:
О, Чалодан башлајанда,
Горлитсејлә едир тамам.
Веснјанка дејир даим
Отлагларда гызлар үчүн.
Оғланларчын мејханада
Мејхана да дејәр һәр күн.
Перебендја тој-мағарда
(Бәд гајнана олан јердә),
Кәч бәхтдән, сәрв ағачдан
Нәғмә дејир, пәрдә-пәрдә,
Базарда Лазар һәггында
Охујур чох гәмли-гәмли!
Сечин дағыдылмасыны
Тәсвир едир көзү нәмли.
Гәрибәдир Перебендја,
О дејилдир ади адам;
Охујур, күлүр, маһныны
Көз јашилә едир тамам,
Уғулдајыб кәзир күләк,
Сәс салыбдыр, чөл-чәмәнә.
Тәпә үстә отурараг
Кобзар чалыр кобза јенә.
Көј далғалы дәниз кими
Көрүнүр чөл дөрд тәрәфдә.
Һәр тәпәнин архасында
Узанмышдыр бир тәпә дә.
Јел охшајыр чал бығыны
Гаралыр гаш, әјилир күн.
Арабир дә сусур күләк
Кобзары динләмәк үчүн.
Бахыр көрсүн үрәк нечә
Күлүр, көзләр ағлајанда.
Динләјәрәк... уғулдајыр
Күләк јенә дөрд бир јанда.

Гоча кизлэниб ки, кэлиб-кедэнлэр
Ону көрмэсинлэр чөлүн дүзүндэ.
Чөлдэ сөзлэрини апарсын күлэк,
Кимсэ ешитмэсин... Чүнки сөзүндэ
Илаһи мә'на вар... Танрыјла гэлби
Еләјир сәһрада сәрбәстчә сөһбәт.
Танрынын сөзүнү еләјир тәкрар,
Фикри булудларда едир сәјаһәт.
Бүтүн дүнјалары... ганад чалараг,
Учур гартал кими әнкин көјләрдә.
Күнәшә јанашыб чох шеј өјрәнир,
Билир: батыр, чыхыр күн һансы јердә.
Динләјир дәнизи, кур ләләләри,
Даға хитаб едир: мәнә чаваб вер!..
Јердә тапылмајыр һеч бир сығынчаг,
Јенә галхыр көјә... Дәрд долудур јер.
Күнәшлә, дәнизлә еләјир сөһбәт,
Даһа хејли сирләр билир бу адам.
Лакин јер үзүндә она һеч бир кәс
Мәһәббәт көстәриб, вермәјир салам.
Һамыдан учадыр, о күнәш кими
Доланыр дүнјаны, кәзир сәрсәри.
Әкәр билсәјдиләр дәнизлә сөһбәт
Едәрәк, долашыр, кәзир дүзләри,
Онун сөзләринә һамы күләрди.
Дејәрдиләр кетсин һара кедирсә!
Адамлар әну бир ахмаг биләрди.
Нә јахшы ки, кобзарым, сән
Һәм гочасан, һәм сәрсәри.
Маһны дејиб, сөһбәт үчүн
Доланырсан дүзәнләри.
Јорулмамыш гэлбин һәлә,
Әзизим, кәз долан һәр ан.
Нәғмә оху, гој дујмасын
Ону әсла һеч бир инсан.

Сэндэн узаг кэзмэмэкчин
Ким нэ десэ, сөзүнэ бах.
Пан варлыдыр чүнки сэндэн,
Неч эмриндэн чыхма гыраг.
Гэрибэдир Перебендја
О, дејилдир ади адам;
Тојдан маһны башлајанда,
Гэм, кэдэрлэ едир тамам.

1839
Петербург

ИВАН ПОДКОВА

В. И. Штернбергә

I

Вахт варды ки, Украјнада
Топлар курулдајарды.
Запорожје сакинләри
Өзүнү пан сајарды.
Панлыг едиб газанарды
Азадлыг вә шәрәф-шан.
Һамсы кетди... галмыш анчаг
Чылпаг тәпәләр ондан.
Һәмин жүксәк тәпәләрдә
Галмыш дөјүш әсәри.
О јерләрдә көмүлмүшдүр
Ағ казак бәдәнләри.
Һәмин жүксәк тәпәләр, бах,
Учалмышдыр дағ гәдәр.
Онлар илә азадлыгдан
Сөһбәт ачыр бу чөлләр.
Отлар,
 кечән шанлы күндән
Чөлләрә пычылдајыр.
Нәвә исә әлдә дәрјаз
Сәсини чөлә јајыр...

Вахт варды ки, Украјнада
Рэгс едәрди әләмләр.
Өз чылғынлыг анларында
Араг ичәрди кәдәр.
Вахт варды ки, Украјнада
Күл сәпиләрди јола.
Гој јад едәк! Үрәјимиз
Јүнкүлләшсин бир бала.

II

Јенә Лиманын үстүнү
Тутмуш гара булудлар.
Тәлатүмлү мави дәниз
Вәһши кими бағырар.
Днепр һарај гопарыр ки,
«Ај ушаглар! Гајыға
Биз долушаг тез кәрәк!
Дәниз чошур! Фыртынада
Бир кәзиб сејр еләјәк!»

Бах, Лиманда дәстә-дәстә
Ганадлы гајыглар вар.
Охујурлар: «Ојна дәниз!»
Көпүкләнир далғалар.
Нә көј, нә дә јер көрүнүр, —
Далғалар нәһәнк кими.
Запорожјалынын буна,
Јалныз буна вар ешги!
Гошун нәғмәләр охујур,
Гагајылар учур бах,
Атаман бу гошунлары
Ирәли апарачаг.
Атаман кәзир кәмидә
Бығларыны бурараг.

Чубуг чәкиб сорушур ки,
«Чәнк һарда башланачаг?»
О гәт етди. Қәкилини
Гулаг ардында бурду.
Папағыны алды әлә,
Кәмиләри тез дурду.
«Зәрбәмизин алтында гој
Гудуз дүшмән чүрүсүн.
Гылынч сәси Синопу јох,
Ајры јери бүрүсүн.
Атаманлар! Сабаһ сәһәр
Јенә сәфәр едәрик.
Истамбулун султанына
Күчлә гонаг кедәрик!»
Гошун чошуб чаваб верди:
«Сәнинләјик, ата, биз!»
«Чох сағ олун!» — Бах јенә дә
Чошду, көпүрдү дәниз.
Дүшүнчәли бахышларла
Аддымлајыр атаман.
Көјәртәдән далғалара
Дуруб бахыр бу заман...

1839

Петербург.

1841

К

үлөк эсир мешэлөрдө,
Гамышлар да пычылдашыр.
Үзүр Дунајда бир гајыг
Далғаларын үстән ашыр.
Үзүр, ичи сујла долу,
Јохдур ону дајандыран.
Ким верөчөк она ничат?
Балыгчы өлмүшдүр чохдан!

Көј дәннздә үздү гајыг,
Далғаланды, чошду дәннз,
Дағдан бөјүк ләпәләрдә
Гајыгдан галмады бир из.
Бу гајығын јолу кими
Јетимин дә јолу гыса;
Гүрбәт елә дүшән јетим
Тез дә дүшәр дәрдә, јаса.
Инсанлар да далға кими
Јетимлә сәрт рәфтар едәр.
Әввәлчә ағладар ону,
Сонра бахыб, фикрә кедәр.
Сорушарлар сонра: — Һаны?
Галмаз онун бир нишаны!

1841

Петербург

1844

ГОГОЛА

Ф

икирләр, дүшүнчәләр бир-биринә бағлыдыр,
Бири руһу өлдүрүр, бири гәлби ағрыдыр.
Үчүнчүсү ағлајыр... Шикајәтлә чәкир аһ,
Бәс бу үрәкдән нечин хәбәр тутмајыр аллаһ?

Кимә ачым гәлбими?
Һаны доғма бир адам
Еләсин нәвазишлә
Бөјүк сөзә еһтирам?

Лал-кар олубдур һамы,
Һамы ганадаллы, мәһкум...
Сән күл, мән ағлајырам,
Еј мәним бөјүк достум!
Көз јашындан нә битәр?
Сапсары вечсиз отлар!
Азадлыг топларыны
Ешитмәз ана дијар.
Азадлығын јолунда
Ата кечмәз оғулдан,
Украјнанын адына
Јазмаг үчүн шәрәф-шан.
Гурбанлыг гузу кими
Ону бәсләр чар үчүн:
«Гәбул един, пешкәшдир
Ганлы вурушлар үчүн».
Гансыз чара бәхш едәр,
Ја да алман көпәјә...
Еһ... Биз исә күч верәк
Ағламаға-күлмәјә...

1844

С. Петербург.

Нечин һалым јамандыр, нечин ағлајырам мән?
Гәм долу, гүссә долу гәлбим инләјир нәдән?
Ушаг кими ағлама, арам ол, еј үрәјим!
Нәдир сәнә тохунан, ким сәни инчидир, ким?
Ачлыгмы, сусузлугму, јохса јуху һәсрәти?
Јухуја кет, сакит ол, бир јоллуг сус әбәди!
Јум, ачма көзләрини, һеч нәји көрмә ашкар,
Гој учалсын, јекәлсин мурдар, хәбис адамлар...

1844

С. П. Б.

Мәни валех елә, бөјүк сепркар¹,
Достум, еј бығлары гар кими дүмағ!
Дүнјадан кизләтдин сән өз гәлбини,
Мәнсә истәмирәм һәлә ки, сусмаг...
Мәним јарыучуг көнүл сарајым
Горхурам јер илә лап ола јексан.
Јаныб күлә дөнә сон арзуларым —
Бомбош бир үрәклә нејләрәм, аман!..
Бәлкә чилвәләнди бир үмид нуру,
Дирилик чешмәси чағлады бәлкә?
Көрүб бир тәсәлли, тапыб бир шәфа
Бир күн јүнкүллүклә ағладым бәлкә?..
Бәлкә рәһмә кәлиб гонду сәадәт
Јаныб күлә дөнмүш гара бахтыма.
Бәлкә, һеч олмаса... бир шүа ахды
Көнүл отағыма, көнүл тахтыма.

¹ Ше'р мәшһур рус актјору Михаил Семјонович Шепкинә һәср едилмишдир (1788—1863). Шепкин тәһкимчи аиләсиндән чыхмышдыр. Онун Шевченко илә танышлығы 1844-чү илә тәсадүф едир. Бу меһрибан, сәмими достлуг шаирин өмрүнүн сон күнләринә гәдәр давам етмишдир. Шепкин, Шевченко сүркүндә оларкән белә, онунла мәктублашырды.

Баһар тәк оҗадар дуҗғуларымы,
Руһуму исидәр, көзүмдә јанар.
Бәлкә фикирләрим, дүшүнчәләрим
Бир дә чана кәләр, бир дә ојанар.
Онларын гојнунда олдуғча арам
Дуа едә-едә ағлар... ағларам...

Петербург.

1845

ГАФГАЗ

ағлар далындакы думанлы дағлар
Гана бојанмышдыр, јаш төкүб ағлар!
Дүнја јаранандан бу күнә гәдәр
Орда Прометеји бир гартал дидәр.
Дидәр үрәјини, габырғасыны,
Атар бир тәрәфә һәр парчасыны.
Парчалар гәлбини, ичмәз ганыны,
Мин бир әзаб верәр, алмаз чаныны...

Одур ки, јенидән кәләрәк чана,
Күлүмсәр, күлүмсәр о һәр бахана.
Өлмәз үрәјимиз, јох, артыг, өлмәз,
Дәрдини бир даһа дүшмәнлә бөлмәз.
Ачкөз, гарыnguлу дәниз дибиндә
Тарла әкә билмәз, әли чибиндә,
Зәнчирләјә билмәз әсла үрәји,
Дөјүнән үрәји, нитги, диләји!
Биз кирә билмәрик — ол бундан акаһ,
Бир даһа јарыша, сәнинлә аллаһ!
Сәнин јохлуғуну дүшмәсәк баша,
Сәни мүһакимә етмәрик, һаша.
Ағламаг олмушдур бизә бир пешә,
Хамыр јоғуруруг, һәр күн, һәмишә,
Ганлы тәримизлә, көз јашымызла...
Гојун бир дүшүнәк өз башымызла...
Јатыр бах сәрхошдур, бизим һәгигәт,
О бир күн ајылар јухудан әлбәт.
Онда узадараг әл-ајағыны,
Јатарсан, көрмәрик гаш-габағыны.
О заман бир јахшы раһатланараг,
Өзүмүзү азад инсан санарыг!
Еј азадлыг, букүн әминик шәксиз,
Күчүнә, руһуна, күнәшинә биз.
Доғачаг һәгигәт! Доғачаг күнәш!
Азадлыг адланан о сөнмәз атәш!
Бир сәнә едәчәк пәрәстиш, инан,
Һәмишә һәр дилдә данышан инсан.
Лакин ахыр һәлә селләр кими ган...
Јараныр ганлардан чај, дәниз, үмман.
Дағлар ардындакы думанлы дағлар
Гана бојанмышдыр, јаш төкүб ағлар.
Орда бирдән-бирә аһ, ач вә чылпаг
Салдат сүмүјүндән јаранды бир дағ!
Орда ган бүрүдү чөлү, дағ-дашы,

Сел олду төкүлән ганлы көз јашы!
Императорлары, ушагларыны,
Нәвэләрини вә бүтүн варыны...
Бу ахан јашларда боғмаг оларды,
Дулларын көз јашы үммана варды.
Аһ... Бәдбәхт кәнч гызлар, һәр күн, һәр кечә
Азмы көз јашлары төкдү кизличә?
Аналар сач јолуб, көз јашы төкдү!
Аталар ағлајыб бојнуну бүкдү!
Чај јох, ганлы дәниз олду һәр тәрәф,
Бир одлар дәнизи! Сизләрә шәрәф!
Ешг олсун итләрә вә көпәкләрә!
Ешг олсун атамыз чара мин кәрә!
Сизә дә ешг олсун еј мави дағлар!
Башы гарлы дағлар, сәмави дағлар!
Танры тәрәфиндән унудулмајан
Чәнкавәрләр, сизә шәрәфләр һәр ан!
Тәслим олмајын һеч өләнә кими.
Дөјүшүн, сиз галиб кәләнә кими!
Бу ишдә көмәкчи танрыдыр сизә,
Һәгигәт архадыр гүввәтинизә.
Сизиндир, сизиндир, сизиндир әлбәт
Мүгәддәс азадлыг, өлмәз һәгигәт!
Сизиндир һәр азад дөјүнән үрәк,
Сизиндир дахмалар, сизиндир чөрәк.
Онлары диләниб алмамышсыныз,
Гәсб етмәмишсиниз о шејләри сиз.

Кимсә ала билмәз ону әлиндән,
Сәни гова билмәз доғма елиндән.
Сәни зәнчирләјиб апара билмәз,
Биз исә! Доғрудан чох савадлыјыг
Аллаһдан алырыг дәрси, адлыјыг.

Газаматдан тутмуш тахтү тачадэк
Гызыл ичиндэјик вэ лүтүк, керчэк.
Бир кэлин, дэрс алыб өјрэнин сиз дэ
Билин нечэјэдир дуз-чөрэк биздэ.
Бизлэр хачпэрэстик, падшаһымыз вар,
Мэктэб вэ килсэмиз, аллаһымыз вар.
Лакин о дахмалар бизи чашдырыр,
Сизин о дахмалар көз гамашдырыр.
Сизин о дахмалар нијэ дурур дик,
Онлары ки, сизэ биз вермэмишик!
Биз нечин сизин өз чөрэјинизи
Итэ атан кими атмырыг сизэ?
Нечин бэс әјэрэк күрәјинизи
Күн ишығычын пул вермирсиз бизэ!
Бүтпэрэст дејилик, христианыг,
Биз ачкөз дејилик, тохкөз инсаныг!
Бэли, дост олсаныз бизимлә әкэр,
Халгымыз бизләрдән чох шеј өјрәнэр.
Бизим халгымызын чохдур торпағы!
Һэлэ Сибирин јох учу, бучағы!
Ким дејэр ки, бурда нэ гэдэр чан вар!
Сајмагла гуртармаз дустагханалар!
Молдаванлардан та финләрә кими,
Сусурлар диндирсэн орда һәр кими.
Чүнки шаддыр һамы, наразы дејил!..
Охујуб бизләрә учадан «Инчил»
Раһиб нэгл едир ки, олунуз акаһ!
Гэдим заманларда вармыш бир падшаһ,
Донуз отармышдыр, бир күн, нәһәјэт
Гэлбиндә чошараг севки-мәһәббәт,
Вурулмуш достунун кәнч арвадына;
Бир ләкә кәлмәсин дејә адына
Өлдүрүб достуну, төкмүш ганыны,
Гуртармыш әзабдан онун чаныны.
Бунунчун адланмыш падшаһ мүгәддәс,

О, инди көјлөрдө јашамыр әбәс!
Сиз адланырсыныз һәләлик надан,
Сиз өпмәмишсиниз мүгәддәс хачдан.
Бир күн һамысыны өјрәнәрсиниз,
Өјрәдәрик сизә һәр нә варса биз.
Биздә алһаалдыр, апар-апардыр,
Чәннәтә кирмәјә рүшвәт ачардыр.
Маһирик, әкирик јердә дары биз,
Сајырыг көјдәки улдузлары биз.
Франсызлары да бә'зән сөјүрүк,
Јери кәләндәсә адам дөјүрүк.
Адам үдузуруг, адам сатырыг.
Дејил һәбәшләри, билиниз артыг
Христианлары... садәләри һеј...
Чүнки бизимкидир һәјатда һәр шеј,
Дејилик, дејилик биз испанијалы!
Алыб-сатмајырыг оғурлуг малы,
Аллаһ көстәрмәсин, јәһудиләр тәк...
Чох тәмиз, мүгәддәс адамыг, керчәк.
Һәр иши көрүрүк анчаг ганунла,
Биз ганунсуз бир иш көрмәрик әсла.

Сиз еј бошбоғазлар, сиз еј јалтаглар,
Лә'нәтә кәлмишләр... ајдын вә ашкар
Өз гардашынызы сиз, евлијанын
Сөзүлә сеvirсиз, бундан утанын!..
Кәлин севкинизи едәк бир тәһлил,
Сиз гардашынызын гәлбини дејил,
Анчаг дәрисини сеvirсиниз чох,
Севкиләр ганундан доғур, гәлбдән јох.
Ону сеvirсиниз, мә'лумдур анчаг
Ушагларынызын, гызларынызын
Вә арвадынызын, бир гулаг асын,

Чеһизи, палтары туфлиси үчүн
Сизин нијјәтиниз ајдындыр бүтүн.
Еј аллаһын оғлу Иса, чаваб вер,
Кимләрчин асылдын дар ағачындан!
Јохса һәгигәтчин асылдын нәдир?
Јохса ки, бизимчин, кәл елә бәјан.
Бәлкә дә асмышлар сәни ки, сәндән
Икраһ еләмәјән? Бәли, дејәсән,
Дејәсән сонунчу сөzlәр керчәкдир.
Һәгигәт ачылыр, лакин көјчәкдир.
Түстүләр пүскүрән бу бухурданлар,
Бүтүн ибадәтләр, дизә чөкмәләр,
Оғурлуг, һәрб, јә'ни ал ган үчүндүр.
Гардаш ганы үчүн, гурбан үчүндүр.
Биз сәнин өзүндән алырыг рүсхәт,
Наһаг ган төкүрүк дүшдүкчә фүрсәт.
Нә кечирсә әлә оддан, јанғындан
Бәхшиш кәтиририк сәнә һәр заман.

Өзүмүз һәр шеји јахшы ганырыг!
Һәтта өзүмүзә бир борч санырыг, —
Өјрәдәк һәр шеји өзкәләрә дә,
Көмәк едәк өзкә өлкәләрә дә.
Һаггын күнәшини көстәрәк бизләр,
О кор ушаглара... ачылсын көзләр.
Көстәрәрик сизә һәр нә варса биз,
Анчаг тезлик илә тәелим олун сиз.
Өјрәдәрик сизә бир дә һәр заман
Нә сајаг тикилир газамат, зиндан;
Нечә гајырырлар дәмир гандалы,
Ону кәздирәнин нә олур һалы?
Өјрәдәрик, кетмәз вахтыңыз һечә,
Гамчыны һөрүрләр нәдән вә нечә!

Өрэдәрик сизә биз һәр нә варса
Шәрти шумда кәсиб, данышаг гыса.
Унудуб тарланы, дағы... нә исә,
Вериниз бизә сон дағларынызы...
Нечә ки, зәбт етдик елләринизи,
Дәнизләринизи, чөлләринизи.

18 нојабр 1845
Перејаслав

ВӘСИЈҖТ

Мән өлөндә, мәни басдырарсыңыз
Лүксәк бир тәпәдә, бир дағ башында.
Елә бир јердә ки, көрүнсүн јалныз
О көзәл Украјна... Онун дашында,
Онун тарласында, кениш чөлүндә,
Мән өлөндән сонра, көрүм нәләр вар!
Севдијим Днеприн шән саһилиндә
Нәдән сөһбәт ачыр гудуз далғалар!

Мәним Украјнамдан јујуб апарса
Днепр јад ганыны мави дәнизә;
Онда мән сөзүмү дејәрәм гыса,
Унудуб габагкы чағларынызы,
Сон вериб фәғана, сон вериб аһа,
Дуа ејләјәрәм онда аллаһа.
Чичәк ачмајынча бах, бу арзулар,
Едәрәк јенә дә аллаһы инкар.

Мәни басдырыңыз, үсјан единиз,
Гырыб јох единиз о гандаллары.
Дүшмәнин ганыны ахытмагла сиз
Азад оларсыңыз, билиниз бары.

Мәнисә кәләчәк бөјүк, шән, хошбәхт,
О азад вә јени аиләниздә
Хатырлајарсыныз — һәр заман һәр вахт,
Адымы чәкәрәк шән дилиниздә.

25 декабр 1845
Перејаслав

Дөвләтли гызыҗла һеч евләнмә сән,
Күчәҗә атар о сәни евиндән.
Касыб гызыҗла да евләнсән әкәр
Белин әҗри галар, чанын үзүләр...

Қазак гисмәтинлә һәр заман, һәр дәм
Азад азадлыгла евлән, ол һәмдәм.
Чөлләрдәки азад ел кими һәр ан
Сән чылпаг олсан да, азад оларсан.

Нә һеч ким гәлбини нәш'әләндирмәз,
Сәнә әзаб вермәз нә дә ки, һеч кәс.
Де һаран ағрыҗыр, ағрыҗыр нәдән? —
Демәз бу сөzlәри һәр кәлиб кедән.

Деҗирләр арвадла өмр еләсән сән,
Јүнкүлчә чыхарсан бүтүн дәрдләрдән.
Инанма! Сәнинчин хош олар һәр вахт,
Инсанлардан узаг, кизли ағламаг.

1845
Миргород

Өтүр кечэләр, өтүр күндүзләр,
Өтүб кечир јај, титрәдир күләк
Хәзан јарпағын; јумулур көзләр,
Јатыр фикирләр, јухлајыр үрәк.
Һәр шеј јухуда, билә билмирәм,
Мән јашајырам, јохса өлүрәм.
Јохса дүнјада мән сүрүнүрәм,
Нә ағлајырам, нә дә күлүрәм.
Һардасан, һарда? Еј бахтым, һарда?

Дарыхырам мән!

Бир хош талеји гыјмырсан әкәр,
Еј илаһи, сән, ачысыны вер!

Бир кәзәријәм,
Гојма јатым мән.

Буланым су тәк

Кәзиб доланым

Бу һәјаты мән.

Мәнә өмүр вер,

Јашајым, севим

Һәр бир инсаны;

Бәдхаһлыг вермә,

Јандырыб јахам

Бүтүн дүнјаны

Буховлу олмаг — јаман ағырдыр,
Зинданда өлмәк — јаман ағырдыр.
Даһа ағырдыр азадлыг ола,
Өлсән дүнјада
Нә адын гала, нә изин гала.
 Нечә өмр етдин? —
 Чаваб олмаја
 Бах бу суала!..
Нардасан, нарда? Еј бахтым, нарда?
 Дарыхырам мән.
Бир хош талеји гыјмырсан әкәр,
Еј илаһи, сән, ачысыны вер!

1845

Виннитса.

ЗАНБАГ

«Б

ој атдыгда нечин, дејин,
Мәни севмәди инсанлар?
Бөјүдүкдә бәс нә үчүн,
Чаванкән өлдүрдү онлар?

Нечин инди онлар мәни
Гаршылајыр мин һөрмәтлә.
Әзизләјир ханым кими

Үеч гојмајыр көздән белә?
Анлат мәнә бу сирри сән,
Гардашым, шаһлыг чичәји!»
«Билмәјирәм, бачычығым,
Буну өзүм дә керчәји!»

Дујуб шаһлыг чичәји дә
Санки әзиз јолдашыны,
Ағ занбаға тәрәф әјди
Өз севимли, ал башыны...
Ағлајырды занбагчығаз,
Шендән иди көз јашлары;
Ғычгырараг бирдән деди:

«Бир бах, гардаш, мәнә сары!
Биз икимиз чохдан бәри
Севиширик, буну бил сән.
Сәнә нағыл етмәмишдим —
Бир заманлар инсандым мән;
Нә әзаблар чәкдим онда...
Билмирәм ки, нечин анам
Көрпәсинә, мәнә бахыб
Ағлајырды сәһәр-ахшам.
Анламырдым, гардашым, мән,
Нәјди она кәдәр верән?
Қимди ону дәрдә салан?
Бир ушагдым мән о заман.
Ғәјат мәнә бир әјләнчә,
Лакин анам күн кечдикчә,
Ғеј солурду; залым пана
Лә'нәт едиб јана-јана,
Бир күн өлдү... Мәнисә пан
Сахлады, бах, о замандан.
Сарајларда әзизләндим,
Тез бөјүдүм, јекәләндим;

Лакин эсла билмәмишдим
Ки, дүнјаја бич кәлмишдим;
Атам панмыш, билдим сонра
Сәфәр едиб узаглара,
Мәни јалныз бурахды пан;
Адамлар да етди үсјан.
Лә'нәт дејиб дөнә-дөнә,
Од вурдулар мүлкләринә...
Ҳеч билмирәм мәни нечин
Өлдүрмәди о инсанлар.
Анчаг узун сачларымы
Кәсмәјә вердиләр гәрар.
Гырхыг баша чындыр салыб
Онлар мәнә күлүрдүләр;
Ҳәтта, јәһудиләр белә
Үзәримә түпүрдүләр.
Нәләр чәкмишдисә башым,
Сәнә данышдым, гардашым!
Кәнч вә һәлим бир вүчуда
Инсанлар вермәди һәјат.
Ҳасарларын дибиндә мән
Гыш кәлинчә өлдүм, һејһат!..
Јаз кәләндә чичәкләндим
Ачдым дүздә вә чөлләрдә;
Гар кими ағ чичәјимдән
Шадланырды мешәләр дә.
Аһ, онлар ки, гышда мәни
Дахмаја да гојмајырды,
Јаз оlanda, мө'чүзә тәк,
Бахыб мәнән дојмајырды.
Гызлар дәриб чичәјими
Телләринә дүздү һаман.
Гар чичәји — занбаг — дејә
Ад гојдулар

вә о заман

Мешәләрдә, сарајларда
Ачылмаға башладым мән.
Гардашчығым, нечин аллаһ
Чичәк етди мәни, нәдән?
Јохса мәни вә анамы
Мәһв еләјән инсанлары
Әјләндирмәкдән өтрүмү?
Аллаһ, өзүн рәһм ет, бары...»
Ағлајырды јазыг занбаг...
Көзәл шаһлыг чичәји дә
Санки дујуб јолдашыны,
Ағ занбаға тәрәф әјди
Өз севимли, ал башыны...

*25 ијул
Кијев.*

1847

Д

остлар! Жадыңыздадыр күман еләјирәм мән:
(Кетсин о күнләр даһа гајытмасын һеч кери)

Бахдығымыз хәлвәти зиндан пәнчәрәсиндән,
Дејәрдик: бурахылсаг өмрүн азад күнләри
Көрүшәрик нә заман, јенә дә сөһбәт үчүн
Јығыларыг һајанда, һансы илдә, һансы күн?
Нә вахт бу сәрт чаһанда гурулар мәчлисимиз?
Гардашлар! Јох, һеч заман тапшырмарыг бир дә биз.

Көј јамачдан бахмарыг Днеприн селләринә,
Кедәрик мешәләрә, вәтәнин чөлләринә.
Јахамыздан әл чәкәр дүшдүјүмүз мүсибәт,
Азадлыг заманлары өмүр сүрәрик әлбәт,
Инсанларын ичиндә биз дәхи инсан кими,
Һәлә һәмдәмимиз вар бу сојуг зиндан кими.
Һәлә нәләр олачаг бир хәбәр верән һаны?
Чошгун үрәклә севин, достларым Украјнаны.
Јурдум үчүн, ағалар! Дуа един аллаһа,
Гара јелләр әсмәсин үзәриндән бир даһа:

Еј хејирхаһ адамлар,
Мәним сизләрдән дәхи
Јеканә хаһишим вар:
Әсарәтдә чүрүјән
Шаири бу дүнјада
Ара бир салын јада.

Орск галасы.

БИЧИНЧИ

Чөллөрдән кәлиб кечәр,
Тахыл бичәр, от бичәр.
Тахыл бичәр, от бичәр, жығылдыгча олар дағ,
Фәрјад едәр дәнннзләр, фәрјад едәр бу торпаг,
Фәрјад едәр, дад чәкәр.

Бичинчини кечәләр
Бајгушлар пишваз едәр.
Һеј бичәр... отурмаға анчаг гәрары кәлмәз
Фикир вермәз һеч кәсә, һеч кими дә о, көрмәз, —
Јалварма, һәдәр кедәр!

Нә јалвар, нә дә дад чәк!
Дәрјазыны чәкәрәк,
Нә чыхса гаршысына, — ја тарла, ја да бостан,
Бичәчәк гоча, әсла — сағ — солуна бахмадан,
Үлкүч кими бичәчәк!

Сәрт әлиндән нә кобзар,
Нә әкинчи гуртарар.
Бичиб кедәр о гоча, маһнылар охујараг.
Бичдијини галајар дағ кими галаг-галаг,
Чан гуртармаз һәтта чар.

Мөндән дә, узаг кетмәз,
Бичәр гүрбәтдә, бикәс:
Зиндана кирәр, бичәр, — чүрүжәр, чыхар чаным,
Тапылмаз гәбрим үстә мәним бир хач гојаным,
Һеч кәс мәни јад етмәз!

1847

Газаматда.

Дедилэр: — Ананын јанында гал сэн;
Сэн исэ, тэрк етдин ананы, кетдин.
Ахтара-ахтара дүшдү лап элдэн,
Тапмады, тэрк етди чаһаны, кетди.
Чохдан өлдү кетди о јазыг ана...
Јувандан кәлмәјир бир инсан сәси.
Ит дә гачыб кедиб чохдандыр бурдан:
Дахманын гырылыб тәк пәнчәрәси...
Кимсәсиз бағчада гојун-гузулар,
Отлашыр сәһәрдән ахшама гәдәр;
Гоншу дахмалар да олублар безар,
Бајгушлар улашыр бүтүн кечәләр.
Чаркүл чичәклијин дағылыб сәнсиз:
Алаглар бүрүјүб, от басыб ону.
Бир заман ичиндә чимдијин тәмиз
Көл дә гурутмушдур вар-јох сујуну...
Коллар башларыны әјмишләр јерә,
Артыг чәһ-чәһ вурмур һәр заманки гуш;
Јохса о да кетмиш јад өлкәләрә?..
Саһилдә гују да чохдан учулмуш;
Гурујуб әјилмиш сөјүд дә чохдан,
Кәздијин чығыры бир кәлиб көрсән, —
Гангалдыр, тикандыр һәр тәрәф, һәр јан...

Сән һарда јох олдун, һара кетдин сән?
Сән һара учдун ки, јох олдун белә?
Јад бир аиләдә, јад торпағында.
Кимләрлә отуруб-дурурсан, сөјлә?
Кими әзизләрсән өз гучағында?
Гәлбим сөјләјир ки, сән сарајларда
Асудә јашарсан дәрд-гәм билмәдән;
Јурдуну, јуваны салмазсан јада...
Аллаһа јалварыб диләрәм ки, мән
Кашанән ичиндә сәни һеч заман
Ахтарыб тапмасын гәм-гүссә, мөһнәт.
Ки, сән дә һеч заман јағдырмајасан
Аллаһа шикајәт, анана лә'нәт...

1847

Газаматда.

Аһ, јалгызам, јалгызам,
Чөлдә отчуғаз кими;
Аллаһ мәнә нә верди,
Сәадәтми, талеми?
Көзәллик — гонур көзләр
Верди анчаг јарадан,
Онлары да кор етдим
Јалгызча ағламагдан.
Нә бир бачы таныдым,
Нә гардаша күвәндим,
Јадлары арасында
Бөјүдүм, јекәләндим,
Һаны көнүл сирдашым,
Кимә пәнаһ кәтирим?
Һеч кәсә... мән тәкәм аһ,
Јохдур даһа тагәтим!

1847

Газаматда.

ҮЧ КЕНИШ ЈОЛ

Үч кениш јол узаныр,
Ким билир кедир нара...
Үч гардаш Украјнадан
Кедирләр узаглара.
Онлар гојуб кетдиләр
Доғма аналарыны.
Бири өз арвадыны,
О бири бачысыны,
Кичији дә јарыны,
Гоча ана чәмәндә
Үч гәләмә әкир бах.
Кәлин кениш сәһрада
Әкир бир шүмшад говаг.
Сәһрада әкир бачы
Үч дәфнә ағачы.
Чаван гыз бир гырмызы,
Бөјүрткән колу салыр.
Бөјүрткән гурујур
Јарпаглары саралыр.
Учалмыр шүмшад говаг...
Ананын әкдикләри —
Гәләмәләр солухур.
Үч гардаш дәнмүр кери.

Гоча ана чәкир дәрд,
Көзләриндән јаш төкүр.
Кәлин ушагларыјла
Ағлајыр һөнкүр-һөнкүр.
Бачы гардашларыјчын
Кедир гүрбәт елләрә.
Чаван севимли гызса
Бу заман кедир әрә.
Үч гардаш дөнмүр кери,
Кәзирләр чох дијары,
Јаваш-јаваш от басыр,
Һәммин кениш јоллары.

1847

Газаматда.

Күнәш батыр, дағлар тамам гаралыр,
Сусур гушчуғаз да, чөлләр лал галыр.
Динчәлмәк һиссилә һамы шадланыр,
Мән исә бахырам... гәлб ганадланыр
О гаранлыг баға, Украјнаја...
Учурам, учурам дүшүнәрәк мән,
Елә бил, динчәлир гәлбим дә бирдән.
Чөлләри, дағлары, мешәликләри
Гаранлыг бүрүјүр кетдикчә тамам.
О мави көјләрин дәринлијиндә
Бир улдуз парлајыр үзүр бу ахшам.
Аһ улдуз, аһ улдуз! Ахыр көз јашым,
Доғдунму сән артыг де Украјнада?
Сөјлә, гонур көзләр, о мави көјдә
Сәни ахтарырмы, унутду ја да?
Әкәр унутмушса, бурах јатсынлар,
Бир шеј билмәсинләр бәхтимдән онлар.

Орск галасы.

Мәнимчин фәрги јох јашасам, ја да
Јашамасам әкәр мән Украјнада...
Адым кәзәрми, ја кәзмәзми дилдә,
Дүшәрәмми јада бир күн јад елдә...
Фәрги јох, олмасам доғма өлкәдә,
Фәрги јох, гүрбәтдә галсам көлкәдә.
Јадларла кечирдим өмрү душтагда,
Јох бир ағлајаным ана торпагда.
Дәрдами өзүмлә өзүм бөләрәм,
Зинданда көз јашы төкүб өләрәм.
Һәр шејим, вар-јохум өзүмлә кедәр,
Гојмарам өзүмдән сонра бир әсәр: —
Көзәл Украјнамда, күлшәнимдә мән,
Мәнимки олмајан вәтәнимдә мән...
Билирәм, дүшмәрәм о јердә јада,
О јердә сөјләмәз оғлуна ата:
— Дуа ет, онунчун, о бир заманлар
Бизим Украјнајчын етди фәғанлар.
Ону гүрбәт елдә, ону јад елдә
Хејли инчитдиләр... дәрди көнүлдә!
Оғул дуа едәр, етмәзми орда...
Мәнимчин фәрги јох, фәрги јох бурда!

Лакин Украјнаны залымлар бир күн,
Лухуја версэлэр, етсэлэр өлкүн,
Онда ган ағларам, онда күлмэрэм
Мән буна, мән буна дөзө билмэрэм.

Газаматда.

Јашым өтмәмишкән он үчү һәлә,
Гузу отармаға кедәрдим чөлә.
Билмирәм күнәшми мәнә јар олду,
Үрәјимдә бирдән илк баһар олду.
Бир анда һисс етдим өзүмү чох шән,
Сандым ки, аллаһын јанындајам мән...
Артыг чағырырлар мәни наһара,
Мәнсә чәкиләрәк сых коллуглара
Едирәм аллаһа дуа кизличә,
Билмирәм бу јашда ушагкән нечә,
Олду ки, үрәкдән һеј дуа етдим,
Һеч билмәдим нечин күлүрдү бәхтим.
Санки севинирди кәнд, көјүн үзү...
Һәтта севинирди мәләјән гузу...
Мәни гыздырырды меһрибан күнәш,
Јахыб јандырмырды о заман күнәш,
Чох узун сүрмәди лакин вәфасы,
Бир дә бу ушағын хејир-дуасы.
Күнәш гарсалады, јандырды аман,
Бајагкы чәннәтдән галмады нишан.
Санки јухудајдым, бирдән ојандым,
Әтрафа бахдыгча од тутуб јандым.

Артыг гаралмышды кэндин һәр јери,
Зүлмәт бүрүмүшдү мави көјләри.
Көзүмдән хәјали пәрдә чәкилди,
Бахдым гузулара, мәним дејилди.
Көрүнән дахмалар јад дахмаларды:
Мәним нә бир гузум, нә дахмам варды.
Бир шеј вермәмишди мәнә јарадан,
Ачы көз јашларым ахды дурмадан...
Бу һалда чијниндә бир дәстә кәтан,
Бир кәнч кәндли гызы кечирди јолдан;
Сән демә, о көрмүш ағламағымы,
Дујмуш сағалмајан синә дағымы.
Салам вериб өпдү дәрдли башымы,
Силди көзләримдән ахан јашымы.
Елә бил јенидән нурланды күнәш,
О дәрин көјләрдә севинән атәш.
Санки мәним олду һәр шеј дүнјада:
Бу чөл дә, мешә дә, бағ да, бағча да.
Сонраса апардыг биз күлә-күлә: —
Өзкә сүрүсүнү суја, саһилә.

Бу сајыгламајды, дејилди керчәк!
Чәлә дә аныркән ағрыјыр үрәк.
Нә үчүн гојмады аллаһ көрәсән,
Өмрү вурум баша о чәннәтдә мән?
Өлсәјдим ишләркән бир күн тарлада,
Көрмәздим онда мән нә вар дүнјада.
Олмаздым бир дәли, етмәздим әлбәт
Онда инсанлара, аллаһа лә'нәт!

Дрск гласы.

Н. КОСТОМАРОВА

Шән күнәш илк баһар сәмасында бах,
Кизләнди булудлар арасында бах!
Ајағы зәнчирли, ајағы бағлы,
Вәтән һәсрәтилә синәси дағлы
Дустаг гонаглара чај верди онлар,
Сонра көј мундирли нөвбәтчиләр дә
Дәјишди, галмады әввәлки јердә.
Бир аз өјрәнмишәм мән бу зиндана,
Дәмир бармаглыға... кәлмәдим чана,
Ачымадым көздән төкдүјүм јаша,
Өмрүмү онунла вурурам баша.
Төкдүјүм көз јашы кәлмәз хатирә,
Мән аз јаш төкмәдим сусуз чөлләрә...
Ордаса битмәди нә күл, нә чичәк,
Битсәјди, тәсәлли тапарды үрәк.
Јенә доғма кәндим јадыма дүшдү;
Гәм-гүссә чәкмәкдән үрәјим шишди.
Артыг бир кимсәм јох мәним о јердә,
Јатыр атам, анам инди гәбирдә.
Һаггын вар, һаггын вар, ағла үрәјим!
Сәни хатырламаз вәтәндә һеч ким.
Гардашым көрүрәм ки, сәнин анан
Санки хилас олмуш дар ағачындан.

Кәлир, торпаг кими рәнки гарадыр.
Чәкдији гүссәдән гәлби јарадыр.
Мән дуа едирәм сәнә јарадан,
Тә'риф едәчәјәм сәни һәр заман.
Һеч кәслә бөлмәрәм мән бу һалымы,
Ағыр зинданымы вә гандалымы.

1847

Газаматда

АХШАМ

Дахманын јанында килэнар бағы,
Охујур сәс-сәсә вериб чүчүләр.
Сармыш һәр тәрәфи баһар һавасы,
Қотанла зәмидән дөнүр чүтчүләр.
Кәлир чаван гызлар маһны дејәрәк,
Аналар көзләјир, сојујур јемәк...
Отурмуш сәкидә бир аилә бах,
Сүфрә кәнарында дөврә вурараг.
Үфүгдә парлајыр ахшам улдузу,
Јемәји кәтирир евин шух гызы.
Ана өјүд верир, төкәрәм мин дил,
Она мане олур нәғмәкар бүлбүл.
Дахманын јанында меһрибан ана,
Јатыздырыр әзиз балаларыны.
Өзү дә онларла јатыр јан-јана,
Гучаглајыб тәмиз балаларыны.
Сәссизлик... һәр јанда дәрин сүкут вар,
Нәдәнсә сусмајыр бүлбүл вә гызлар.

Петербург.

Өзүм дә мә'тәләм! Бәс нејләјим мән?
Һара чыхыб кедим? Башлајым нәдән?
Бәхти, инсанлары мән лә'нәтләјим?
Бунлар нәјә јарар? Бәс мән нејләјим —
Бу узаг дијарда, гүрбәт өлкәдә?!
Дејирәм ки, гисмәт олајды мәнә —
Дидиб кәмирәјдим бу гандаллары?
Бир аз динчәләјди үрәјим бары!
Јох дидиб кәмирмәк һеч олмаз ону...
Дәмирчиләр елә дөјмүш ки, буну
Кәмирмәк вә дидмәк мүмкүнмү? Һеч вахт!
Јахшы, бәс нејләјәк инди биз бәдбәхт?
Тутулдуг бу сонсуз ачыја, дәрдә,
Уралын ардында сонсуз чөлләрдә!

Орск галасы.

Күнәш иситмәјир гәриб өлкәдә,
Евин ичиндәсә дүшүрәм ода.
Јашамаг нә гәдәр ағырды мәнә
Елә әзиз, көзәл Украјнада да:
Нә севки, нә гајғы көрмәдим орда;
Өзүм чохларындан кәздим аралы,
Долашдым арамла, ағзы дуалы;
О хәбис панлары лә'нәтләдим мән.
Кәлиб көзләримин кечди өнүндән
Әлимиз чатмајан о гәдим илләр:
Онда ки, Исаны дара чәкдиләр;
Ону асардылар инди дә, јәгин!..
Артыг сәадәтим һеч һарда јохдур,
Бәлкә дә һеч заман олмајачагдыр —
Һәтта Украјнада, аһ, бу инсанлар, —
Гүрбәтдә, вәтәндә бир имиш онлар!
Инди үрәјимдә бир истәјим вар:
Јад ел ағачындан инсанлар мәнә
Табут гајырмағы бачармасынлар...
Мүгәддәс күләкләр, дејирәм, анчаг
Мүгәддәс Днеприн саһилләриндән
Мәнә кәтирәјди бир овуч торпаг. —

Вәссәлам... Јох јенә инсанлар, ахы
Истәрдим... еһ, даһа јозмаг наһагдыр...
Нә үчүн чәтинә салаг аллаһы,
Онсуз да биз дејән олмајачагдыр!

1847

Орск галасы.

Һәрдән сорушуруг бир-биримиздән:
— Бизи нечин доғуб аналарымыз?
Хејирчин, ја шәрчин? Вармы дәрк едән?
Нијә јашајырыг, нәдир арзумуз?
Һәјатда етмәмиш биз һеч нәји дәрк,
Едирик һәјаты һәмишәлик тәрк!..
Мән нәләр сөјләдим, пәрвәрдикара,
Гынаја биләрләр бунунчун мәни.
Қаш, һеч бу көрпәләр бөјүмәјәјди,
Һеч кәтирмәјәјди гәзәбә сәни,
Әсарәт ичиндә доғулдуг дејә,
Сәфаләт ичиндә боғулдуг дејә.

1847.

Орск галасы.

Раст кәлдик, севишдик, нишанлы галдыг,
Евләндик, ән ахыр, шәнлик едәрәк.
Комамыз јанында кичик бағ салдыг,
Гүссә билмәјәрәк, гәм билмәјәрәк.
Күлүшдү, ојнашды көрпә ушаглар,
Бөјүдү, бој атды өмүр барымыз.
Салдатлар гачырды гызларымызы,
Салдат апарылды оғулларымыз.
Биз бир-биримиздән дүшдүк чох узаг,
Куја ки, јадмышыг, аһ, үздән ираг!

Тездән дуруб кетдиләр,
Кәнддән јени әскәрләр.
Кәнчләрин јанларынча
Бир гыз да кетди сәһәр.
Чөлдә, гызын далынча
Дүшүб, сонра јаманча
Јорулду гоча ана.
Чатыб гајтарды гызы.
Данлады, сөјдү ону,
Өлдүрдү күнаһсызы.

Илләр кечди, һәмин кәнд
Дәјишмәди о вахтдан.
Анчаг кәндин учунда
Бош дахма галды виран.
Јалныз әскәр о кәнддә
Тәк долашыр ара бир.
Кәлир кәндин учуна,
Дахмадан көз чәкмәјир.
Аһ, бир дә пәнчәрәдән
О пәри бахмајачаг.
Јығыб шам јемәјини
Ана һајламајачаг.

Онлар үчүн бу кәнддә
Артыг кәфән кәсдиләр.
Гырағыны да ипәк
Бир сапла бәзәдиләр.
Дүшүнүрдү: даима
Дуа етсин аллаһа, —
Өз чаван арвадыјла.
Арзусу өлдү даһа...

Отурубду инди тәк,
Шәр гарышыр... дахма бош.
Бојланыр пәнчәрәдән
О гары тәк бир бајгуш.

1847

Газаматда

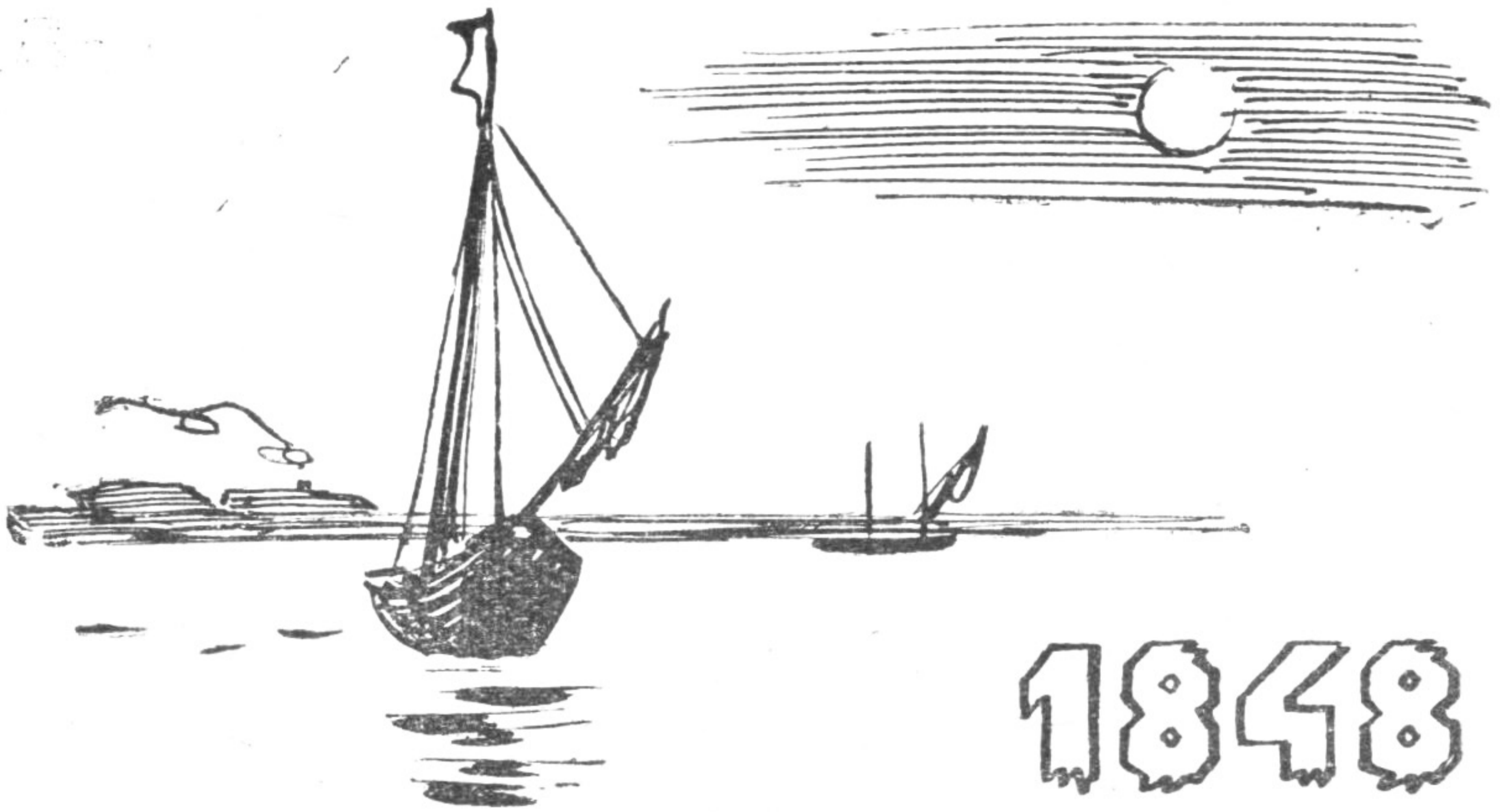
Чәкмәм олсајды мәним,
Кедиб рәгс еләјәрдим.
Касыб һеч шејсиз олур.
Чалғычылар чалырлар,
Анчаг дәрд верир онлар.
Һәјат һечә пис олуб!

Чөлләрә дүшәчәјәм,
Ајры бәхт кәзәчәјәм.
Еј бәхтим, мәним үчүн
Сәрт олма, бир аз јаваш.
Доғулдум мән гара гаш,
Амма бир дә гара күн.

Бизим гызлар һәр јердә, —
Гырмызы чәкмәләрдә
Ојнар. Мән јалын ајаг.
Мәһрум олуб севкидән,
Гара, сых гашлары мән
Лап чүрүтдүм һеч наһаг!

1847

Кос-Арал.

1848

элакэтдир кичик бир дахмачығы олмамаг,
Бир ев ки, сәни көзләр орада бачын, анан.
Мәним көнлүм јашамыш белә не'мәтдән узаг,
Онун сәадәтиндән дадмамышам һеч заман.
Охшамајыб руһуму нә ајлар, нә дә илләр,
Бир-бириндән фәрәһсиз кәлиб-кечиб фәсилләр.

• • • • •

Дэрдли-гэмли күнлэрим кетди аһа-фэрјада,
Бир күн дә лөвбэр салдыг саһилдә — Сыр-Дэрјада:
Адамлар мәктуб алды өз доғма евләриндән,
Астадан охудулар. Достумла бир јанда мән
Бөјрү үстә узаныб ширин сөһбәт еләдик,
Арзумузу ачыгча изһар еләјиб дедик.
Мәним белә бир фикир кәлиб кечди башымдан:
Анам, јарым олајды... Сорушдум јолдашымдан:
— Тәксәнми? — јох — деди о, чатыб кичик бир очаг,
Евләнмишәм биринә, вар нечә ушағымыз.
Анам да вар, бачым да, нәдән билмирәм анчаг
Евимиздән кәлмәјир нә хәбәр, нә бир кағыз.

1848

Кос-Арал.

Далгалар јухулудур, көјү булуд бүрүјүр.
Саһил боју узагда, сәрхош кими, дурмадан,
Күләксиз, фыртынасыз гамышлар да чүрүјүр.
Нәдир бу чәкдикләрим, еј әзиз аллаһ, аман!
Бу гапысыз зинданда, бу сарсаг саһилдә мән
Һәлә чохму галачаг, чәкәчәјәм изтираб?!
Нә заман чыхачағам бу дәррдән, бу гүссәдән?
Мәним суалларыма вермәјиб әсла чаваб,
Динмәдән јырғаланыр, бүкүб назик бојуну,
Чанлы тәк, бу дүзләрин сары солғун отлары,
Истәмир десин мәнә һәгигәти, доғруну,
Башга бир кимсә јох ки, сорушам ондан бары...

1848

Кос-Арал.

Һеч бир шеј кәлмәди мәнә бу күн дә
Почтајла вәтәндән, Украјнадан, аһ...
Јәгин күнаһым вар, бунун үчүн дә
Мәнә бу сәһрада гәзәбли аллаһ
Ҷәзалар чәкдирир... Нә билим нәдән?
Нә билим күнаһым нәдир дүнјада:
Буну һеч билмәк дә истәмирәм мән!..
Анчаг ки, дүшдүкчә бирбәбир јада
Вахтилә вәтәндә кечән о күнләр,
Ҷох да хош олмајан о күнләр, ја да
Башымда ојнајан о фәлакәтләр,
Јенә дә ағлајыр, сызлајыр үрәк...
Вахтилә анд ичиб әһд едирдиләр
Гардашлыг, бачылыг олуб мәнимлә...
Һамысы булуд тәк дүшдү дәрбәдәр,
Бир дамчы көз јашы белә төкмәдән...
Јенә дә бу гоча заманымда мән
Бу инсан адланан мәхлуга... јох, јох...
Онлары бир вәба гырмышдыр һөкмән,
Јохса бирчә парча кағызса бары
Көндәрән оларды.

Аһ, мәктүб охујан хошбәхтләри мән,
Көрдүкчә, өлүрәм гәмдән, гүссәдән.
Көзләрим көрмәсин онлары, дејә
Чыхым бу сәһилдә бир кәзинтијә.
Дағылсын дәрдрәрим, дүзәлсин һалым,
Бир аз да вәтәни јадыма салым...
Бәлкә маһны белә охујум бир аз...
Инсанлар әһд едәр, вәфалы олмаз.
О исә, мәнә бир тәдбир көстәрәр,
Мәсләһәт ејләјәр, тәсәлли верәр,
Ачыгча сөјләјәр мәнә доғруну...

1848

Кос-Арал.

Бах, мәнә вердијин бу дәрди аллаһ,
Һеч кәсә, һеч кәсә вермә дүнјада, —
Азадлыг билмәдән гүрбәт дијарда,
Өмрүмү-күнүмү вердим мән бада.

Ағыр гүссәләри унутмаг үчүн
Чәмәнә-сәһраја кедәрәм, нә вар.
Лакин, мән гочаны, дәрд бундадыр ки,
Бир аддым кәзмәјә бурахмајырлар.

1848

Кос-Арал

Әсарәтдә дарыхырам,
Үрәк ача билмирәм мән.
Бир дәрәд әһли ахтарсам да
Тапмамышам һеч әзәлдән.
Мән бир аллаһ ахтарырам.
Тапачағам... әфв ет аллаһ!..
Һәјат мәнә зүлм еләди,
Мән дә сусуб дөздүм анчағ
Өмрүн әзиз илләрини,
Һәјатымы вердим бада.
Һеч билмирәм мән дүшүнүб
Нәји салым инди јада.
Үрәјими алыр губар,
Бүрүјүр думан, чән кими.
Сәһралара әләнән гар
Һәлә исти, сојумамыш
Бир мејиди өртән кими.

1848

Кос-Арал.

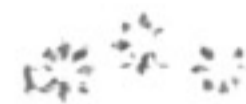
ПЕЈҒӘМБӘР

Бүтүн инсанлары севдији үчүн,
Аллаһ пејғәмбәри уғурлу бир күн,
Өз мәнәббәтини чатдырсын дејә,
Көјдән назил етди бир күн өлкәјә,
Фүсункар, мә'налы Днепрдән дәрин,
Мүгәддәс кәламы о пејғәмбәрин
Од кими гыздырды буз үрәкләри.
Чаһилләр ешидиб бу хош хәбәри
Она аллаһ кими едиб итаәт,
Дедиләр: — Бундадыр хејир-бәрәкәт.
Әкәр, көзләриндән кетсә бир јана,
Фәрјад едәрдиләр онун далынча.
Авамлар беләјди... Лакин асиләр —
Нә лазымдыр, — дејә — бизә пејғәмбәр, —
Башга бир инамла кәлдиләр вәчдә,
Башга бир танрыја етдиләр сәчдә:
Гурдулар мејданда бөјүк тамаша,
Јазыг пејғәмбәри басдылар даша...
Буну узаглардан сејр едиб, һәмән
Аллаһ гәзәбләнди бу чиркин ишдән.
Деди: — Дүз јолундан азарса һәр кәс,
Тез она бир бухов, бир дәмир гәфәс

Кәрәкдир!.. Јаратды гандал, мағара,
Хејрини билмәјән бу инсанлара.
Елә бил ки, көјдән бәлалар енди,
«Оф!» дејән кәсләрә олмады пәнаһ —
Һәмин пејғәмбәрин јериндә инди
Падишаһ гојулсун! — Бујурду аллаһ.

1848

Қос-Арал.

Күчәдә һиддәтлә бағырыр күләк,
Совурур көјләрә јердәки гары.
Диварын дибиндә тир-тир әсәрәк,
Инләјир, зарыјыр, бах, бир дул гары.
Қилсә гапысында ачыб дилини,
Чырпыныр јаралы гуш тәк үрәји.
Диләнир, узадыб титрәк әлини
Һаман о дөвләтли адамлара ки,
Дүз ил јарым әввәл... о күндә, һејһат!
Вермишдиләр онун оғлуну салдат,
О исә кәлинин јанында азад
Јашамаг истәрди, сүрүб хош һәјат.
Арзусу гәлбиндә галды јазығын,
Диләниб бир гәпик газанды, бахын.
Оғлунун адына кәлиб бу ахшам
Исанын өнүндә јандырды бир шам.

Кос-Арал.

Тәбиәтин зәнкин көзәллији вар,
Одур үфүгләрдә гызарыр әнкин.
Ачыб синәсини бәјаз булудлар,
Санки архасынча гачыр күнәшин.
Учан булудларын ал-әлван рәнки
Дәрин көлкә салыр чөлләрә бә'зән.
Инсан сејр едәндә бу көзәллији,
Јаныр көзләринин оду севинчдән.
Булуд әтәјини јердә сүрүјүр,
Гаранлыг һәр јаны бирдән бүрүјүр,
Галырсан ичиндә чәнин думанын.
Сыхылыр зүлмәтдә гәлби инсанын.
Адам баш көтүрүб гачмаг истәјир,
Гара пәрдәләри ачмаг истәјир.
Гаранлыг гојнунда кизләнән кими
Галыб интизарлы, көзү јолда сән;
Ушаг анасыны көзләјән кими
Күнәшин јолуну көзләјәчәксән.

Кос-Арал.

Көрүшдүм, севиб гэлбән.
Нишанландым сонра мән
Бир талесиз јетимә, —
Мәним бахтыма бах сән.
О, кетди — индән белә,
Чәтин гајыдыб кәлә.
Инсанлар гәсд еләди,
Салдатдыр јазыг һәлә.
Салдат арвадыјам мән,
Тәк галмышам о күндән
Јашарам јад дахмада, —
Мәним бахтыма бах сән.

1848

Кос-Арал.

крајнанын јолу, изи
Нә тиканлы, нә чәтинди!
Үәгин ону мән әбәди
Атараг кедирәм инди.
Мән билирәм Украјнаја
Дүшмүјәчәк бир дә јолум.
Фикрим мәнә зинданда да
Зүлм едәчәк өмрүм боју.
Хошдур чичәкләрин ады,

Вурғун олдум мән күлләрә.
Бирчә көнлүм говушмады
Инчә, зәриф көнүлләрә...
Гүрбәт елдә нә чәкдик биз —
Ләјагәтсиз, әјләнчәсиз
Кечә-күндүз кәлди кетди,
Гәм бағрымы дәлди кетди...
Кәдәрим чох, дәрдим чохдур,
Һејиф, бир һәмдәмим јохдур.
Һәсрәт галдым вәғәнимә,
Еј фәләк, ағырдыр мәнә.
Гәлбимә дағ чәкир һичран,
Дөзә билмәз буна инсан!..
Көнлүмдәки бир диләјим
Мәни јорду чохдан бәри.
Инди мән кимә сөјләјим
Дағдан ағыр фикирләри?..
Сөзләрим галмыш синәмдә,
Өлүм ағырдыр бу дәмдә;
Чох ағырдыр ејләмәдән
Зәифләрә бир мәрһәмәт,
Ағыз долу сөјләмәдән
Әсарәтә, зүлмә нифрәт.
Еј фәләк! Гој көрүм бары
Ајагланан инсанлары,
Мәним әзиз Украјнамы,
Өз јурдуму, өз анамы...

1849

Кос-Арал.

Булуд күн далынча үзүр бајагдан,
Этәји јелләнир, рәнки дә пөртүр.
Јатмаға чағырыр ону узагдан
Мави, көј дәниздә үстүнә өртүр
Елә бил чәһрајы, зәриф бир өрпәк,
Доғма ушағыны бәләјән кими...
Бахдыгча көзләрим севинчлә долур,
Варлығым сарсылыр, гәлбим шад олур.
Бары бир саатлыг динчәлир үрәк,
Аллаһ илә сөһбәт еләјән кими.
Бирдән дүшмән кими бүрүјүр думан
Чәһрајы булуду, мави дәнизи.
Далынча зүлмәти сүрүјүр думан,
Бајагкы лөвһәнин галмајыр изи.
Бил ки, долдурачаг о, лал зүлмәти
Сәнин дә гәлбинә узаглар кими.
Сәни гәмләдәчәк ишыг һәсрәти,
Ону интизарла көзләјәчәксән, —
Даим интизарла өз анасынын
Јолуну көзләјән ушаглар кими.

1849
Кос-Арал.

Ленә дәрә бојунда
Калина чичәк ачды.
Ленијетмә бир гызын
Санки додағы гачды.
Үрәјә севинч долду,
Гушлар белә шад олду.
Силкәләниб тәләсик,
Диндиләр кәсик-кәсик...
Гыз дурду јатағындан,
Кејиб архалығыны
Чыхды өз отағындан.
Шах отларын үстүјлә
Бир меһ кими әсди о,
Дәрәјә тәләсди о.
Гаршылајыр ону бах,
Көм-көј коллугдан чыхан
Гара гашлы бир казак.
Өпүр гызы севинчәк,
Сонра исә кедирләр,
Күлүб сөһбәт едирләр
Ики дәчәл ушаг тәк.
Гырмызы калинанын

Јанына јетишдиләр,
Јенә дә дуруб онлар
Күлдүләр, өпүшдүләр...
Ахы нә чүр бир чәннәт,
Де, көзләјирик даһа?
Чәннәт көз өнүндәдир.
Һәр вахт едиб ибадәт,
Јалварырыг аллаһа:
Бизә чәннәти кәтир,
Бизи чәннәтә јетир!
Дејәрдим мән дүзүнү,
Ахы ондан нә чыхар?
Дәрдә салма өзүнү,
Бу лап бош бир сөһбәтдир.
О чәннәт наданлара,
Кешишләрә гисмәтдир.

1849

Кос-Арал.

Ҳазырыг!

Ағ јелкән учалды бирдән,
Гајыг тез тәрпәнди дурдуғу јердән.
Сонра да Сыр-Дәрја гамышларынын
Арасындакы көј јол илә кетди.
Әлвида, Қос-Арал, ики ил мәним
Дәрдим, гәмими сән јола вердин.

Сағ ол! Өз-өзүнү сән тә'рифлә ки,
Ахтарыб бураны тапды инсанлар.
Сәнин нәјә лазым одлуғуну да
Сонралар јахшыча билдиләр онлар.

Әлвида, еј достум, буну бил ки, сән
Нә тә'риф дејирәм, нә дә ки, лә'нәт
Сәнин торпағына.

Ола биләр мәни бир дә гапласын,
Бу јердә көрдүјүм дәрд, кәдәр...

Фәгәт,

Артыг узагдајам, узагдајам мән.

1849

Қос-Арал.

Нијә көрә евләним?
Нишанланым нә үчүн?
Әлә салыб казаклар
Мәнә күләчәк һәр күн.
«Евләнди — дејәчәкләр, —
Һәм ачдыр, һәм дә чылпаг,
Ағылсыз мәһв еләди
Азадлығыны анчаг!»
Бу дүздүр! Бәс нә едим?
Өјрәдин дә, нә олар!
Сизә гуллуға кедим?
Мәкәр бу јахшы олар?
Башгасынын малыны,
Һеч вахт отармарам мән.
Гајнанамын сөзүјлә,
Дуруб отурмарам мән.
Өз абы көјнәјими,
Әјнимә кејәчәјәм.
Казакларын өнүндән,
Кечиб атын белиндән,
Өзүмү өјәчәјәм.
О гарагаш көзәли,
Тапачағам дәрәнин

Гојнундакы чәмәндә. —
О көзәл бир гәбирдир
Мәним үчүн вәтәндә.
Чыхдығы вахт чамаат,
Бу чүр тој мәчлисинә,
Дүшәчәкдир партапарт,
Гарышыб бир-биринә.
Сәс верәчәк түфәнкләр
Наганларын сәсинә.
О вахт ки, јолдашыны
Өз ишыглы јеринә,
Чамаат апарачаг —
Јенә дә диниб онлар,
Титрәдәчәк һәр јаны.
Бу чүр гојурлар тәзә
Мәнзилә атаманы.
Ахыдыб көз јашыны
Мин шивән гопарачаг,
Топлар ана сајағы.
Доланыб Украјнанын
Бу сәс һәр тәрәфини,
Нечә узаг торпағы,
Һәлак олмуш оғлунун
Јајачаг шәрәфини.

1849

Кос-Арал.

1850

Б

ах, ишыглар јаныр, мусиги чалыр,
Мусиги аглајыр... гэлби дәрд алыр.
Көзләр чичәкләнир, күлүр јаз кими,
Парлајыр саф, тәмиз бир алмас кими.
Онларда көрүнүр үмид вә севинч...
Шән көзләр ојнајыр, дајанмајыр динч.
Һамы күлүмсәјир, севинир бир бах,
Һамы рәгс еләјир... бурда мән анчаг,

Бир мән әтрафыма бахараг јаваш,
Төкүрәм көзүмдән дамла-дамла јаш.
Мән һеј ағлајырам, ағламаг пешәм,
Чүнки кәнчлијимдә күн көрмәмишәм.
Долудур кәдәрлә, гәмлә үрәјим...
Севкисиз, нәш'әсиз кечди кәнчлијим.

1850

Оренбург.

Җенә дә јухуда көрүрәм бә'зән,
Суларын үстүндә сөјүдлүкдә мән,
Мәнә таныш олан о ағ дахманы
Сачлары ағармыш әзиз бабаны.
Санки ешидирәм онун сәсини,
Охшаркән өз көрпә шух нәвәсини.
Көрүрм јухуда... чыхыр дахмадан
Анам севинчләрлә, нәш'әјлә, хәндан!
Өпүр каһ гочаны, каһ да көрпәни,
Дүнјаја дәјишмәз о, бу нәш'әни.
Алыб гучағына сүд верир она,
Апарыр көрпәни јатырсын ана.
Баба күлүмсәјир јаваш, бығалты,
Дејир өз-өзүнә һаны гаралты,
Һаны мәни саран гәм-гүссә, һаны?
Һаны варлығымын гаты дүшманы?
Сонра көзләрини дикәрәк көјә,
Дуаја башлајыр савабдыр дејә...
Сөјүд ағачлары арасындан күн
Ишыг сачыр... сонра јохалыр бүтүн...
Бир гаранлыг чөкүр бағчаја, баға,
Гоча евә кедир раһатланмаға.

Оренбург.

Кечә-күндүзүмү газаматда һеј
Сајырам, сонуна чата билмирәм.
Аллаһ! Нә ағырдыр һәјатда һәр шеј,
Әзаблы күнләрди́р мәнә дост, һәмдәм.
Күнләрим, илләрим кечир бу сајаг, —
Мәндән узаглашыр онлар чапараг.
Онлар өзләрилә јахшы, јаманы
Апарыр... Мәнимчин, гојуб зинданы.
Һәр нә апарсалар вермирләр кери,
Јалварыб-јахарсан, олмаз әсәри.
Бәсдир... дуа етмә, бир дә аллаһа!
Бахан јох дуана, чәкдијин аһа!
Кечди батаглыгда, кечди көлләрдә
Өмрүмүн үч или, гәмли чөлләрдә.
Санки бу һәјатдан мәнә пај, һиссә
Јалныз гәм-гүссәдир, јалныз гәм-гүссә.
Чох шејләр алдылар... чох шејләр, аман!
Мәним бу гаранлыг дар зинданымдан.
Сонра тулладылар ону дәнизә,
Дәниз удду, ону сәссиз, нә исә...
Мәним гызылымы, мәним варымы,
Күнә һәсрәт чәкән илк баһарымы,
Мәним дөвләтими, чаван јашымы.

Бүтүн кәдәрими вә көз јашымы.
Көзә көрүнмәјән дүз гәләмими,
Јаздығым дәрдами вә әләмими!
Гој кечсин, гој кечсин мурдар көлләрдә,
Дәрдли сәһраларда, дәрдли чөлләрдә:
Бу душтаг илләрим... һејһат! Нә едим?
Беләјмиш әзәлдән мәним гисмәтим.
Отуруб, кәзәрәм сонра бир гәдәр,
Сәһраја, дәнизә саларам нәзәр.
Хатырлајыб кечән күнү, һәјаты,
Нәғмәләр дејәрәм мән додагалты!
Севдијим јерләрдә бир дә кәзәрәм, —
Көнүл дәфтәрим сөзлә бәзәрәм.

1850

Сренбург.

Көз јашы ахытмадан ажры дүшдүк о вахт биз,
Охујараг, мүкәддәр видалашдын мәнлә сән.
Көрән бир дә көрүшмәк олармы гисмәтимиз?
Тәзәдән учалармы нәғмәләримиз көрән?
Бәли, ола биләр бу... Лакин һарда? Нә тәһәр?..
Нә һаггында о заман гошачајыг нәғмәләр?
Әлбәттә ки, бурда јох, бизим нәғмәләримиз
Башга бир шеј һаггында олачагдыр о заман.
Бу јерләрдә гүссәли нәғмә охумушуг биз,
Шад да јашамамышыг бу јерләрдә бинадан.
Лакин, һәр һалда јенә јашамамышыг бир тәһәр,
Бөлмүшүк дәрдимизи бу јерләрлә бәрабәр.
Биз јад едиб анмышыг бурда доғма дијары,
Днепр чајындакы әзәмәти, гүдрәти,
Саһил боју узанан сизин чаван дағлары,
Бир дә бизим бу чаван, бу күнаһкар чәннәти.

1850

Оренбург.

Ә'жан балалары, доғрудан да сиз
Халгын дәрдрәрини һисс етсәјдиниз,
Нәзәр салсајдыныз ахан јашлара,
Тә'риф јазмаздыныз пәрвәрдикара;
Кәндли дахмасыны еләјәрәк мәдһ,
Демәздиниз: будур јердәки чәннәт!
Гојнунда бој атдым мән о дахманын,
Орда илк гәмине дудум дөвранын.
Һәр зүлмә, әзаба аллаһ-таала
Һәмине чәннәтләри етмиш мүбтәла.
Чәннәт сөјләјирләр һалбуки она!
Јох, јашыл мешәнин кириб гојнуна
Бир көл саһилиндә көрүнән о ағ
Дахмаја, чәннәтдир, демәрәм һеч вахт.
Анам маһныларла дејиб дәрдини
Орда боја-баша чатдырыб мәни.
Чәннәт дедијиниз о јердә анчағ,
Чәһәннәм әзабы көрмүшәм һәр вахт.
Орда ағыр әмәк, ағыр күзәран,
Дуа етмәјә дә вермәјиб аман.
Орда мин еһтијач, мин бир әзијјәт
Анамын өмрүнә верди нәһәјәт.

Атам таб етмәјиб бу фәлакәтә,
Ахырда өзү дә кетди рәһмәтә.
Пәрән-пәрән дүшүб биз исә артыг,
Һәрәмиз бир јана пәнаһ апардыг.
Нөкәрчилик етдим бир мәктәбдә мән,
Һәр күн су дашыдым ора сәһәрдән.
Доғма гардашларым бијара кетди;
Елә ки, әскәрлик јашлары јетди,
Биздән ајрылдылар...
Бачыларымса,
Бир ағ күн кәрмәјиб батдылар јаса.
Доғма бачыларым — көјәрчинләрим,
Сиз дә муздурлугда сүрдүнүз һәјат!
Динләјин, мән сизә бәд хәбәр верим:
Әјиб гәддинизи едиб ики гат,
Муздурлуг ағардар бирчәјинизи,
Муздурлуг тапшырар торпаға сизи...
Јадыма дүшәндә о дахма мәним,
Һәлә дә јарпаг тәк әсир бәдәним.
Чәннәт дедикләри һәмин дахмада,
Нәләр төрәдирик, еј бөјүк хұда!
Бу пак торпағынын үстүндә бир бах,
Чәһәннәм гуруруг, чәһәннәм анчаг.
Амма истәјирик: өлән заман биз,
Көјләрин чәннәти олсун јеримиз.
Гардаш чағырырыг көрсәк һәр кими,
Гардашдыр бечәрән бу чәһәннәми.
Онун көз јашлары, алнынын тәри
Суварыр чај кими кениш чөлләри.
Нә дејим... Бәлкә дә, еј пәрвәрдикар,
Бүтүн бу ишләрдә сәнин әлин вар.
(Ахы разылығын олмадан һеч кәс
Бу јер чәннәтиндә бу дәрдә дүшмәз!
Бәлкә дә, ај аллаһ, өз көјүндән сән,
Һәрдән гаһ-гаһ чәкиб бизә күлүрсән?)

Бәлкә дә башына јығыб панлары,
Мәшвәрәт едирсән, еј улу танры?
Суал едирсән ки, дејин нә чүрә,
Нә јолла дүнјаны едәк идарә?..
Ахы көзләринин өнүндә, будур,
Јарлы-јарашыглы бир мешә дурур.
О галын мешәнин гојнунда дүмағ
Бир көл дә көрүнүр, ај кими парлаг.
Бәдмүшк ағачы да битибдир орда,
Чимир будаглары ајна суларда.
Чәннәтдир, еләми?.. Амма соруш бир
Көр бир о чәннәтдә нәләр баш верир?
Сән, күман едирсән гоча дүнјада,
Тә'рифин долашыр елдә-обада.
Јох, белә дејилдир... нә тә'риф, нә мәдһ;
Нәр јердә ган-гада, көз јашы, гејбәт —
Һамынын гејбәтин едир адамлар,
Нә мүгәддәс сајан, нә пак сајан вар.
Мәнә белә кәлир лап аллаһа да,
Лә'нәтләр јағдырыр инсан дүнјада.

1850

Оренбург.

1858

М

әнә көз дәймәсин, һәлә јахшыјам,
Көзләрим јол чәкир, лакин биарам.
Гуш кими чырпынан гәлбим дардадыр,
Көнлүм чохдан бәри интизардадыр.
Јатыб динчәлмәјир ач ушаг кими,
Башымда чалыныр гәлбимин сими.
Еј көнүл, чох дедим, бир дәфәлик ган,
Мәрһәмәт көзләмә сән бу замандан!

Сәадәт ахтарма јерсиз, бир дә кәл,
Ону овсунлады фүсүнкар бир әл.
Азадлыг јатмышдыр, сән јүз чәк һарај,
Она лајлај чалыр, инди Николај.
Ојатмаг истәсәк һүријјәти биз,
Кәрәк гүввәт алсын биләкләримиз
Гүдрәтли елмләрин әлбирлијиндән
Бир кәсәрли балта гајырыб һәмән
Ендирәк күчүмүз нә гәдәр ки, вар...
Азадлыг о заман јатмаз, ојанар!
Бир чинајәт олар туфан етмәсәк,
Азадлыг ајылмаз гијамәтәдәк.
Мә'бәдләр галдырыр, үзү јухары,
Бу сајсыз-һесабысыз дин очаглары.
Диндарлар, ә'јанлар, әсилзадәләр,
Чара јалтагланыр һәр сәһәр, ахшам,
Сәрхош падишаһа шан-шөһрәт диләр,
Бүтүн диләкләри будур, вәссалам.

1858

Петербург.

1859

БЭНЗЭТМЭ

С

евин, севин, еј су үзү көрмөјөн,
Еј экинэ һэсрэт вэтэн торпағы.
Доғма зэми, кениш тарла чичэкдэн,
Далғалансын гојнунда јаз занбағы.
Билирсэнми арзум нэдир, еј вэтэн:
Көзүм көрсүн, сәни күллү-чичәкли.

Иорданын¹ саһили тэк кен синэн
Башдан-баша олсун бәрли-бәзәкли.
Кармил, Ливан² дағлары тэк ад-санын
Һәр јерини тутсун бу кен дүнјанын.
Башдан-баша зәр-хараја тутулмуш
Һәшјәсиндә мин-хејир, мин бәрәкәт,
Үстүндә јер көзәллији нәгш олмуш
Әбан үстә етсин һамы ибадәт
Ки, ачылсын көзү бүтүн корларың,
Мө'чүзүнү көрсүн пәрвәрдиқарың.
Бир күн кәләр јорулмуш
Көләләрин динчәләр.
Буховлары гырылмыш
Ајағлара күч кәләр.
Севин, севин, еј көлә,
Еј һәр дәрдә дөзән кәс!
Ишығлы бир сабаһдан
Үмидини үзән кәс,
Көмәјилә аллаһын
Азад оларсыңыз сиз,
Чәзасына тез чатар
Зүлм еләјән һәр хәбис.
Бәли, о вахт, јалныз о вахт јер үзү
Бир мүгәддәс һәгигәтә јар олар.
Хошбәхтлијин, раһатлығын һаг сөзү
Аз заманда һәр тәрәфә чар олар.
Көзләринә ишығ кәләр корларың,
Ајагсызлар кејик кими гачарлар;
Гулағына даш тыханмаз карларың,
Шәфа тапыб дилсизләр дил ачарлар.
Әли-голу ачығ олар сөзүн дә,
Суварылар бағры, јанығ дүзүн дә.

¹ И о р д а н — Фәләстиндәки чајлардан биридир.

² К а р м и л в ә Л и в а н — Фәләстиндә дағ адларыдыр.

Ашыб-дашар ахар чајлар, чешмәләр,
Саһилләри јашыллашар көлләрин,
Гушлар өтәр, һәр тәрәфдән сәс кәләр,
Күлләрә һәјат кәләр,
Чан кәләр сәһралара.
Сәдсиз-дирәксиз јоллар
Узанар һардан-һара.
Јол тапа билмәз ора
Һакимләр, һөкмранлар.
О вахт бир ағ күн көрәр
Бу күн әсир оланлар.
Әсарәтдә галанлар
Бир-бирини гаршылар
Доғма гардашлар кими.
Алгыш, фәрәһ сәсләри
Тутар бүтүн аләми.
Ағ күнлү кәндлиләрсә
Охујуб күлә-күлә;
Јенидән һәјат верәр
Боз сәһраја, боз чөлә.

1859

Петербург.

БАЧЫМА

Кәзирәм кәндләри, јохсул елләри;
Галын мешәләри, бом-бош чөлләри,
Дејирәм:
«Нә үчүн долашырам мән,
Гаршыда јолуму нәдир көзләјән?»
Јашыл бир бағ кирир јухума бу күн,
Көрүрәм: ичиндә чичәјин-күлүн
Бир ев учалмышдыр — кәлин сајағы
Санки бәзәнибдир о, тој габағы...
Көрүрәм, бол сулу мави Днепр,
Баһар күнәшинә јаныб, нур сәпир:
Көрүрәм, о јашыл бағчада јалгыз
Албалы алтында гызыныр бир гыз;
О мәним бачымдыр; меһрибан бачым
Әсири олса да мин еһтијачын
Саныр чәннәтдәдир, сүзүр Днепри,
Јолуму көзләјир нә вахтдан бәри.
Бир гајыг көрүнүр онун көзүнә;
Далғалар үстүндә үзүб о гајыг,
Далғалар ичиндә јох олур јенә...
«Кәл, доғма гардашым!» — дејинчә, артыг,
Хәјалдан ајрылыб көрүрәм ки, сән...
Тәһкимчи кәндлисән, мәһбәсдәјәм мән...

Мәним әзиз бачым, кәнчлик чағындан
Жол салдыг һәјатын тиканлығындан;
Дуа ет, танрымыз еләсин имдад,
Бу јолу ахыра чатаг саламат.

1859

Черкасси.

Аһ, ај ана, ај ана, нә зүлүмләр чәкирәм!
Јахшыча көзләрим вар, һеч билмирәм бирчә дәм,
Қимин үзүнә бахым, билмирәм, һеч билмирәм.
Аһ, ај ана, ај ана, мәним дәрдимә бир бах,
Ағаппаг әлләрим вар, охшамырам һеч кими,
Охшамырам нејнәјим, һеч кими, аһ, һеч кими.
Аһ, ај ана, ај ана, сән мәним әзизимсән!
Јүнкүлчә ајағым вар, сән дә анчаг чан ана,
Мән киминлә рәгс едим, ај ана, аһ, чан ана.

1859

Пирјатин.

Е

і бәдбәхт инсанлар, јазыг инсанлар!
Нә лазым, нә лазым сизә, дејиниз;
Ганичән падшаһлар, итә баханлар,
Сиз ки, инсансыныз, ит дејилсиниз?

Кечәдир, һәр тәрәф шахта вә думан.
Бир јанда да бу гар, сојугдур аман!

Јавашча һараса апарды Нева,
Көрпүнүн алтындан буз парчасыны.
Мән исә бу кечә, белә һавада
Өскүрүб кәзирәм буз сәһрасыны.
Көрүрәм ки, кедир гузулар кими,
Гызлар үрәјиндә дәрди вар кими.
Онларын ардынча ахсаг бир баба,
Сүрүнүр, нечә бир гырыг араба.
О, санки шәһәрдән сүрүр кәнара
Өзкә адамларчын нахыр, мал-гара...
Сөјләјин, көстәрин һаны әдаләт?
Һардадыр һәгигәт? Аман фәлакәт!
Елин лүтләрийни вә ачларыны
Говурлар, вермәкчин сон борчларыны.
Өз чәнабларынын јанына сары,
Гојун сүрүсү тәк јазыг гызлары —
Атасыз гызлары... Јетәр бу әзаб!
Бәс нә вахт олачаг, нә вахт һагг-һесаб
Нә вахт гурулачаг һәгиги диван,
Гисас алмаг үчүн азғын шаһлардан?
Көрәсән инсанлар арасында да
Доғачагмы парлаг һәгигәт бир күн?
Доғачаг, билирәм... јохса дүнјада
Нур сачмаз, күл едәр мурдар јери күн?
Нәдән мән дәрдлијәм, нәдән гәмлијәм?
Нәдән гәлби гырыг, көзү нәмлијәм?
Ач бир ушаг кими гәлбим ағлајыр,
Де нә истәјирсән, һаран ағрыјыр?
Јемәкми истәрсән, јатмагмы, һејһат,
Сән еј гырыг гәлбим, һәмишәлик јат!
Бәшәр дәлилијә вурмуш өзүнү,
Азғындыр... еј көнүл, сән јум көзүнү.

С.П.Б. 13 нојабр

Бәлкә јенә бир күн бирләшәчәксиз,
Бәлкә дә әбәди ајрылдыныз сиз.
Гардашлыг, мәһәббәт сөзләрини дә
Јајдыныз чөлләрдә, мешәликләрдә.
Доғма олмаса да, јенә анадыр,
Лакин кәлин едәк биз она һөрмәт.
Јалварын аллаһа, итаәт един,
Аллаһдан беләјмиш, демәк ки, гисмәт.
Бири-биринизи сиз унутмадан;
Ана Украјнаны севиниз һәр ан.
Севин ону, ағыр күнләриндә сиз,
Онунчун аллаһа дуа единиз!

Әкәр көрүшсәјдик бир дә тәзәдән,
Ағлајардын, јохса агламаздын сән?
Сән һансы сөзләри пычылтыларла
Мәнә сөјләјәрдин, де көрүм, онда?
Һеч нә сөјләмәздин, билирәм јәгин,
Таныдығыны да һеч билдирмәздин.
Бәлкә хатырлајыб дејәрдин сонра:
Јәгин ки, мәнасыз јуху көрмүсән.
Еј мәним мәләјим, еј гарагашлым,
Билирсән нә гәдәр севинәрдим мән.
Бир анлыг көрсәјдим, хатырласајдым
Нәш'әни, кәнчлији вә чохдан кечмиш
О сонсуз гәмләри, ачы гәмләри...
Онда һөнкүрәрдим, мән һөнкүрәрдим,
Диз үстә чөкәрәк дуа едәрдим.
Бу мәш'ум јухудан ајылынча мән,
Чәкилди о хәјал бах көзләримдән.

ДУАЛАР

I

Шаһлара — кеф вә меј саһибләринә —
Боллу ағ манатлар, боллу симу-зәр
Бир дә ки, мөһкәмчә зәнчирләр көндәр!

Ишләјән башлара, ишчи әлләрә,
— Виран торпағыны, виран мүлкүнү
Көрәрәк, — ја-рәббим, көндәр күчүнү!

Мәнәсә, аллаһым, бу јер үзүндә
Вер үрәк чәннәти, вер севки, севда,
Бунлардан артыг шеј вермә һеч, әсла!

II

Шаһлары — кеф вә меј саһибләрини —
Мөһкәм гандаллара сал бу дүнјада,
Јерә көм, ән дәрин бир сәрдабада!

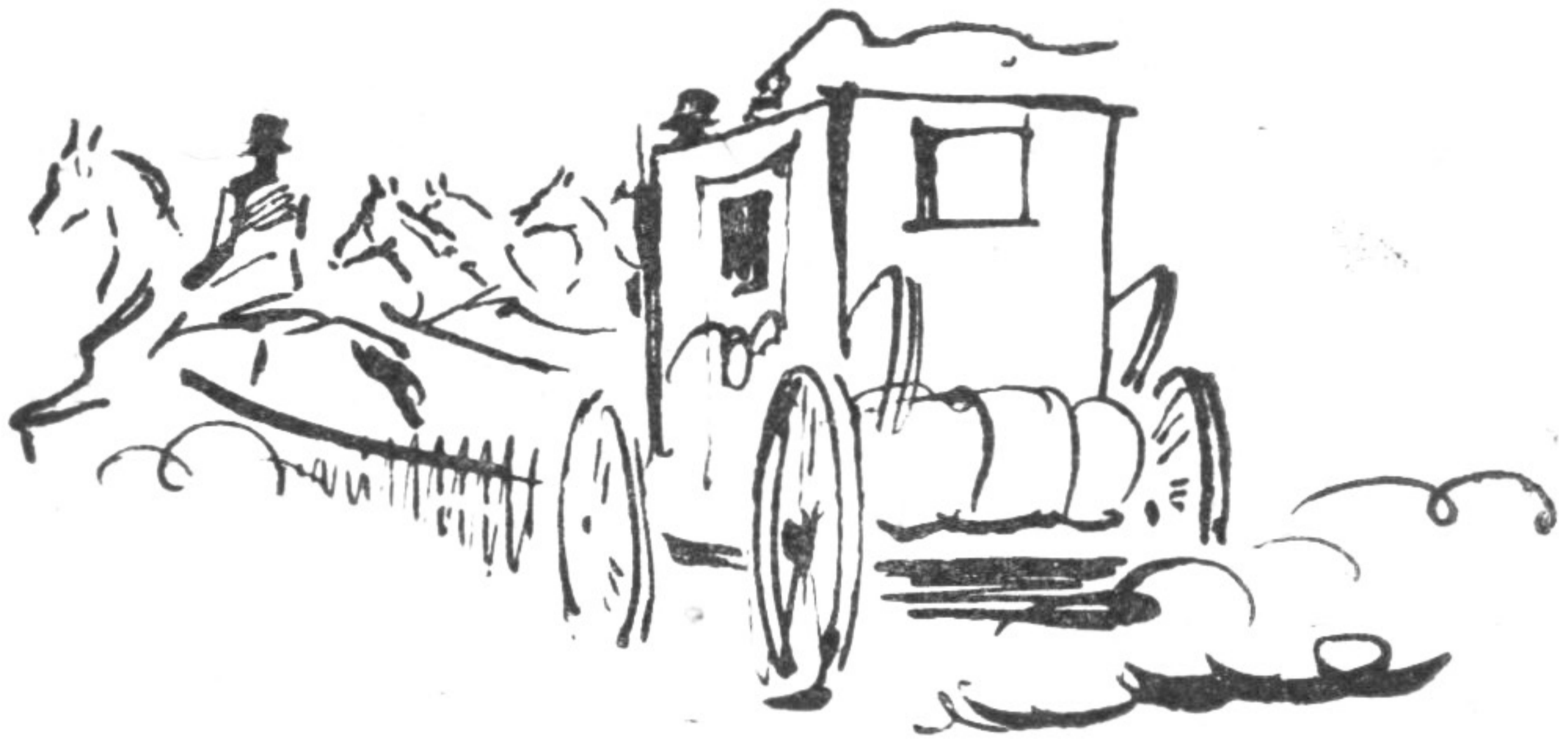
Ишләјән шәхсләрин — бөјүк хејирхаһ,
— Виран торпағыны, виран мүлкүнү,
Көрәрәк — еј танры, көндәр күчүнү!

Бәс саф үрәкләрә? Дөрд јанларында —
Дүз мәләкләрини еј пәрвәрдикар,
Үрәк сафлығыны гој горусунлар!

Мәнәсә ешг јетир, еј аллаһым, гој
Севим јер үзүнүн һәгигәтини,
Дост вер, сеvim онун сәадәтини!

Петербург.

ПОЕМАЛАР

СӘҺРАҢИ ГЫЗ

А

ғлајыр, сызлајыр кениш Днепр,
Гышгырыг салдыгча ачыглы рузкар,
Әјир көвдәсини шам ағачлары,
Ат кими сычрајыр мави далғалар.
Бу вахт солғун ај да көј үзүндә тәк,
Думанлар ичиндә көз кәздирәрәк,
Үзүр гајыг кими мави дәниздә,
О каһ бој көстәрир, каһ батыр јенә.

Олмамыш хорузун үчүнчү баны,
Бир сүкут гапламыш ели, обаны.
Этрафда нә сәс вар, нә дә сәмир вар,
Ағачлар чатлашыр, өтүр бајгушлар.

Дағ дибиндә, бу заман,
Сулара көлкә салан
О мешәнин јанында,
Кечәнин бу анында
Нәсә бир шеј ағарыр,
Анасыны ахтарыр,
Бәлкә дәниз пәриси?
О көзләјир јолуну,
Сығалласын бир ону.
Пәри дејил, о көзәл —
Гыздыр, гыздыр дејәсән.
Өзү дә анламадан,
Нә ахтарыр бу заман!
Фалчы нејләмиш она?
Дәрдә дүшән о сона
Кечә вахты бурда тәк,
Кәзир мүркүләјәрәк.
Гыза демишди казак, —
Бир илә гајыдачаг,
Гүрбәт елләрдә о гуш
Көрүнүр ки, мәһв олмуш.
Јохдур о күндән бәри...
Кәнч казакын көзләри
Гумашла өртүлмәди,
Гоһум-гардаш билмәди,
Гызлар да ағламады,
Гаралар бағламады.
Торпаг удду сәсини,
Онун ағ көвдәсини
Чанаварлар једи, аһ.

Көзләрини бир сабаһ
Дидиб једи гарагуш,
Онун да бәхти бујмуш!
Наһаг јерә јазыг гыз,
Көзләјир кечә јалныз,
Кәнч казакын јолуну.
Көрмәјәчәк гыз ону.
Гарагашлы о казак,
Гајыдыб гучмајачаг,
Гызын инчә белини:
Сығаллајыб телини,
Јајлыг бағламајачаг.
Онун талеинә бах!
Гајыдыб индән белә,
Назлы севкилисијлә
Тахта узанмајачаг,
Алышыб јанмајачаг,
Нә ачы бәхти вардыр.
Сон гисмәти мазардыр!

Будур гызын талеи.. Аман аллаһ, сөјлә сән,
Нечин она бу гәдәр чәзалар чәкдирирсән?
Сәнчә мүгәссирмидир саф үрәкли о пәри,
Қи, чалмышдыр гәлбини бир казакын көзләри?
Јахшы, бәс кими севсин о атасыз, анасыз?
Әфв ет ону јәрәббим! Јетим галмышдыр, о гыз.
Бир јувасыз гуш кими гәриб кәзир чөлләри!
Мурада чатдыр эну, һәлә кәнчдир о пәри.
Јохса јадлар о гызы, лаға гојуб күләрләр,
Тез саралар, тез солар күл додаглар, күл әлләр.
Өз көјәрчин тајына ашиг олан көјәрчин
Сөјлә мүгәссирмидир? Аман аллаһ, де нечин
Гурбан олсун көјәрчин бир шаһин пәнчәсинә,
Бир һај верә билмәсин мә'шугунун сәсинә?
О дәрдләнир, ағрыјыр, она дүнја дар кәлир,

Учур, кәзир, дүшүнүр, агламаг да ар кәлир,
Хошбәхт, диши көјәрчин көј үзүндә сүзәрәк,
Бир аллаһдан истәјир өз тајыны о мәләк.
Нәдир онун истәји, кими кәзир јетим гыз?
Кимин ешгијлә јаныр о өмрү кәм, о бәхтсиз?
Ким верәчәк о гыза әзизиндән бир хәбәр?
Бәлкә мешәдә јатыр ахтардығы бир нәфәр?
Бәлкә дә, Дон чајында о, атыны суварыр,
Бахыб чошгун сулара јенә хәјала варыр.
Бәлкә дә башгасыны севиб — сечәндән бәри,
Унутмушдур бүсбүтүн бу гаракөз дилбәри!
Гарагушдан бир ганад гопарсајды бир чаван,
Тапарды севдијини дәнизләрин далындан.
О, сағ галмышса һәлә, севәр ону гыз јенә,
Өлмүш олса, узанар онун сојуг гәбринә,
Башгасына дәрд ачмаз, ешгә дүшән бир үрәк
Гәлбинин истәјини јаратмамышдыр фәләк;
Јашамаг истәмәјир, һичран чәкән о көнүл
Дәррдән! Будур гисмәтин, истәр агла, истәр күл!
Аман, әзиз аллаһым, будур һөкмүн, гәрарын,
Будур өмүр талеи о пәришан никарын!

Хәјалат ичиндә кәзир гызчығаз,
Днепр киримишдир мүркүләјәрәк.
Гара думанлары дағыдан күләк
Дәниздә узаныб динчәлир бир аз.
Ај да көј үзүндән бахыр онлара,
Әкс едир сулара, сых орманлара.
Сүкута гәрг олмуш һәр тәрәф, һәр јан.
Будур! — Днеприн лап гучағындан
Чырпыныб үзүшән ушаглара бах!
Саһилә топлашыр гаггылдашараг.
О кәздикчә кәзир, чансыз, нәфәссиз.
Кениш Днепр дә лал кими сәссиз.

Гара думанлары дағытмыш күлэк.
Саһилдә динчәлир сакитләшәрәк.
Көждә бардаш гурмуш булудлар лај-лај,
Јенә көј үзүндән ишыг салан ај
Әкс едир сулара, ағачлыглар,
Кайнат сакитдир! Чәкилмиш дара!
Бах, бах! Днепрдән һеј күлә-күлә,
Хырдача ушаглар чыхды саһилә.
Онлар чығырышды: — Кедәк гызынаг!
Күн чыхыб! Бу чылпаг балалара бах,
Гыз ушагларыдыр, сых сачлары вар.

.
Һамы бурдадырмы? — Чағырыр ана!
Кәзәк, бир јем тапаг бу күн ахшама,
Ојнајаг биз, кәзәк биз,
Гој сәсләнсин нәғмәмиз.
Ах! Ах!

.
Анам мәни доғанда
Хач сујуна салмады.
Сән еј, көзәл ајчығаз!
Шам еләјәк кәл бир аз,
Бизим гамышлыға бах:
Ордачадыр кәнч казак,
Мәскәнидир чамырлар,
Бармағында үзүк вар;
Гара гашлы бир кәнчдир,
Палыдлығын ичиндән
Ону тапдылар дүнән.
Чөлләрдә бол ишыг вар,
Дојачаг ојнајанлар!
Һәлә учур пәриләр,
Јахын дејилдир сәһәр,
Сән дә ишыг вер бизә.
Бизим көзләримизә.

Палыдын алтында бир
Шеј көрүнүр... кәзинир!

Ах! Ах!

.

Анам мәни доғанда
Хач сујуна салмады.
Дејиб онлар күлүшдү,
Ағачлыға сәс дүшдү.
Бирдән пәриләр сәф-сәф
Бахды палыда тәрәф,
Орда дырманыр нәсә,
Палыдын зирвәсинә.
О инсандыр, јалныздыр,
Ҡаман јухулу гыздыр,
Белә кечир күнләри,
О севдалы дилбәри,
Фалчы бу дәрдә салмыш,
Күл чамалы саралмыш!
Гыз палыд зирвәсинә
Чыхдыгдан сонра, јенә
Сүрүшүб јерә дүшүр.
Палыддан бир аз бәри,
Ҡаман су пәриләри
Сакитчә көзләјирләр,
Сонра да бирәр-бирәр
Гызы гыдыгладылар.
Аһ о көзәл, о никар,
Көзәллијин баһары,
Ҡејран гојду онлары...
Сәс кәлди: — Гуггулугу.
Үчүнчү бан олду бу.
Демәк, ачылды сәһәр,
Суја кирди пәриләр,
Турағајлар учараг,

Нәғмә деди јенә бах!
Гугу гушу өтәрәк,
Палыдда әјләшди тәк;
Чәһчәһ вурду бүлбүлләр
Динди мешә вә сәһәр.
Гызарды көј јајлағлар,
О гајалар, о дағлар.
Чүтчү баба тарлада,
Зүмзүмә дејир о да.
Көлкә салыр сых орман,
Бу јерләрдә бир заман
Долашырды полјаклар;
Јенә дә әсди рузкар.
Палыд мешәси динди,
Сых тәнәкләр силкинди,
Бир палыдын алтда гыз
Јатыр сәссиз вә јалныз.
Чох ағырдыр јухусу,
Охујур гугу гушу.
Ешитмәјир гыз ону,
Өз өмрүнүн јолуну,
Өлчмәмишдир о пәри.
Бәрк гапанмыш көзләри...
Елә бу вахт, бу заман
Бу палыдлы ормандан
Атлы кәлир бир казак;
Алтындакы ата бах,
Ајағыны сүрүјүр...
«Јорулмушдур јолдашым.
Бу күн динчәләк бир аз
Ев јахындыр, гызчығаз
Ачар дарвазалары
Аман атым, тез ол бир,
Евә мәни тез јетир!»
Јорулмушдур јазыг ат.

Ајаглары аманат.
Санкы бели гырылыр,
Илан кими гыврылыр.
Аһа, палыд көрүнүр!
Аман аллаһ! Өзүдүр!
Јәгин мәни көрән тәк,
Гәсдән мүркүләјәрәк,
Јатмыш бу назлы чанан!
Казак, дүшүр атындан,
Гыза тәрәф јөнәлир;
«Аман аллаһ! Бу нәдир!»
Јазыг казак бағырыр,
Гызы өгүр, чағырыр.
Јазыг ки, фајдасыздыр!
«Сәнсиз көнлүм јалныздыр,
Бизи ајры салдылар!»
Дејиб заваллы казак,
Синәсиндә мин бир аһ,
Ахытды көз јашыны,
Өз севдалы башыны
Бирдән чырпды палыда,
Шам кими сөндү о да.

Гызлар дәстә-дәстә кедир бичинә,
Чөл боју шәрбиләр охујур јенә,
Анасы өтүрдү доғма оғлуну,
Татарла вуруша көндәрди ону.
Гызлар евә кедир... Палыд алтда тәк,
Дајанмыш јорғун ат, көзләри үркәк.
Атын бу јанында узаныб гоша,
Бир казак, бир дә гыз, јатыр баш-баша
Онлары горхутмаг истәди гызлар,
Сонра көрдүләр ки, өлмүшдүр онлар.
Горхудан дедиләр: — Кәлин гачаг биз!
Кәлди кәнд гызлары сәссиз-сәмирсиз.

Ахды јанаглара исти көз јашы,
Јығышды казакын јары-јолдашы.
Әввәлчә үрәкдән јаныб казаға,
Сонра башладылар гәбир газмаға.
Қилсә бајрағыны галдырыб јенә,
Жәлди кешишләр дә матәм јеринә.
Қилсә зәнкләри дә верди мин хәбәр,
Онлары ганунла дәфн ејләдиләр.
Јолун кәнарында бу ики мәзар,
Өлән бир севкидән галды јадикар.
Қимләрә үз тутуб сорушсун вәтән,
Қим олду бунлары вахтсыз өлдүрән?

Бу дәрдли, гәмли күндә
О казакын үстүндә
Бир шам басдырды онлар,
Гызчығазын гәбринә
Гызыл күлләр гојдулар.
Гушлар буну дујдулар,
Гугу гушу ара-бир,
Кәлиб нәғмәләр дејир.
Һәр кечә бүлбүлләр дә
Ағлајырлар бу дәрдә.
Күнәш доғана гәдәр,
Днепрдән пәриләр
Гызынмаға чыхырлар.
Аһ, о севки. О мәзар!

1837 (?)

Петербург

КАТЕРИНА

(Поэма¹)

Васили Андрејевич Жуковскијә —
22 апрел 1838-чи илә хатирә.

I

С

евин, гара көзлү гызлар,
Дил вермәјин һеч москала;
Москал јаддыр бу елләрә
Салар сизи јаман һала!..
Москал севәр әјләнәрәк,
Сонра бир күн сизи атар...
Кедәр өзү узаглара
Сизә бурда ган ағладар...
Тәк өзүнүз дејил, билин
Ананыз да дүшәр дәрдә.
Көзүнүздән јашы силин,
Инанмајын һеч намәрдә.

¹ Ихтисарла.

Дәрдли көнүл бошалдыркән
Дәрдләрини нәғмәләрдә,
Һеч үрәкдән соран вармы:
Кимдир салан сәни дәрдә?!
«Позғун!» дежиб кечәр, сәнә,
Дәрдә јанмаз бу инсанлар.
Инанмајын, москалларда
Нә е'тибар нә вәфа вар...
Гара көзлү, чичәк гызлар,
Москала һеч дил вермәјин.
Москал атыб кедәр сизи,
Әјләниб тәрк едәр сизи.

Катерина вурулараг
Кәнч москала, ујду һаман.
Һәр күн бағда көрүшдүләр,
Сонра бәдбәхт олду јаман...
Атасынын, аңасынын
Диңләмәди сөзүнү, о.
Көнүл верди бир москала
Мәһв еләди өзүнү, о...
Шам етмәјә чағырыркән
Катрусјаны өз анасы,
Ешитмирди, гулағыны
Долдурмушду ешг һавасы...
Москал ону охшадыгча
Хумарланыб о да јатыр.
Ону ширин јухусундан
Сәһәр-сәһәр меһ ојадыр...
Бүтүн кәнддә јаман дилләр
Ондан деди, лаға гојду.
Гој данышсын, көрүб елләр:
Катрусја көр кимә ујду!..

Көнүл верди јад москала,
Дэли олуб гыз аз гала.
Дэрд јахлашыр она сары,
Кардыр ешгин гулаглары...

Бир күн кэлди гара хэбэр,
Намы олду тез сэфэрбэр.
Узаглара кетди москал,
Катрја өртдү гара бир шал.
Ејби јохдур, гој өртүлсүн
Гара шалла һөрүкләри,
Гара көзлү севкилиси
Дөнсүн тәки бирчә кери...
Ејби јохдур ағласа да,
Севдијини салыб јада...
Гара көзлү вә'дә верди,
Сағ галарса дөнсүн кери.
Унудараг дәрди, онда,
Катерина ханым олар;
Көр нә көзәл кәләчәк вар.
Гој һәләлик јаман дилләр,
Сөз кәздирсин ахшам-сәһәр.
Маһны десин онсуз гызлар
Катрусјанын нә дәрди вар.
Силинмишдир көз јашлары,
Ведрә алыб кечә јары
Катерина суја кедир...
О өзүнү тәскин едир.
Горхур ону дүшмән көрәр...
Кәлир гују башына тәк,
Ағачларын алтда кирир,
Нәғмә дејир титрәјәрәк...
Гәмли нәғмә додағында
Һәмдәмидир көј будаглар.

Јаныр она санки һәр јер,
Артыг онун нә дәрди вар?
Ону кимсә көрмәмишдир,
Кери дөнүр севинәрәк.
Дејир: көнүл, гәмдән әл чәк!
Катрја тәзә јайлыг салмыш,
Һеј бојланыр пәнчәрәдән,
пәсрәт көзү јолда галмыш,
Нә кедән вар, нә дә кәлән...
Кәлди кечди јарым ил дә,
Катерина бојлу олду.
Ону санчы тутду бирдән,
Чох үзүлдү, рәнки солду.
Хәстәләнди Катерина
Чох чәкмәди олду ана.
Архасында нечин, инди
Јырғалајыб көрпәсини,
Дејир һәзин нәғмәсини...
Гоншулары гијбәт едир
Аналар да күлүр она, —
Қи, москаллар кечә кәлир
Катрјанын отағына...
Анасына сөз вурурлар.
Дөнә-дөнә һеј сорурлар:
— Сәнин гара көзлү гызын,
О бир дәнән, о јалгызын
Москалдан бир бала доғуб,
Көзү гара, башы гара;
Јахшыча дәрс өјрәтмисән
А бәхтәвәр, кәнч гызлара.
Нә јахшы гыз јетирмисән,
Боја-баша кәтирмисән!..
Башыныза од әләнсин
Сизин јаман дил арвадлар,
Хәбәрчи, вејил арвадлар!..

Сөзә гојуб күлдүјүнүз —
Оғлан доғмуш бу ананын
Көрүм аһы тутсун сизи!
Онун тәки ода јанын...
Гара торпаг удсун сизи!

Катерина, әзиз балам,
Бәхтин гара, күнүн гара.
Гучағында көрпә јетим
Кедәчәксән инди һара?!
Јарсыз көрүб сәни һәр кәс,
Салам вермәз, әһвал сормаз.
Атан, анан — јаддыр сәнә,
Бу бәхт илә, дүшүн бир аз...
Онларла бир өмүр сүрмәк
Ағыр олар сәнә керчәк.
Салланараг Катерина
Јола бахыр пәнчәрәдән.
Лај-лај дејир баласына,
Нә кәлән вар, нә дә кедән...
Һәсрәт көзү јолда галыр,
Јардан јохдур һеч бир хәбәр;
Ким билир, о гаракөз јар
Бәлкә бир күн кери дөнәр?
Кедеб бағда ағлајарды,
Лакин ону көрән варды...
Күнәш батыр, Катерина
Кәзир бағда јаваш-јаваш.
Көрпәчији гучағында,
Көзләриндә парлајыр јаш...
Хатырлајыр: «Бах, бурада
Көзләјирдим... сонра бурда
Көрүшдүк биз... Орда исә...
Оғул... оғул...» — боғулараг
Дејә билмир сөзләрини

Јумур нәмли көзләрини...
Јашыл бир дон кејир килас, —
Чичәкләнир чәмәнликләр.
Катерина әввәлки тәк
Баға чыхыр сәһәр-сәһәр...
Бир заманлар о москалы
Көзләјәрди бағда јазыг,
Инди титрәк додағында
Шән нәғмәләр јохдур артыг.
Даһа нәғмә охумајыр
Өз бәхтини лә'нәтләјир.
Бу заманда јағы, дүшмән
Она мин чүр бөһтан дејир.
Нә еләсин Катерина?..
Аһ, о гара көзлү јары
Кәлиб хилас едә бары
Јаман дилдән, сөздән ону,
Мин бир дүшмән көздән ону...
Гара көзлү узагдадыр,
Инди бурдан ирагдадыр.
Ешитмәјир, көрмәјир јар
Катрусјасы нечә ағлар!
Бәлкә сакит, көј Дунајын —
Кәнарында бөјүк чајын
Өлдүрүлмүш севкилиси.
Бәлкә инди Москвада
Бир башгасы јардыр она,
Јох, инанмаз Катрја буна,
Гара телли јары сағдыр,
Кәзсә тамам бу дүнјаны
Белә гара көзләр һаны?
Нә Москва елләриндә,
Нә дәниз саһилләриндә
Тапар Катрја кимисини,

Баш чәксә дә һәр бир јерә
О, раст кәлмәз бу көзләрә...

Ана она бу дүнјада —
Чох севдији тәк өвлада
Гара гаш-көз вермиш анчаг,
Бир бәхт верә билмәмишдир...
Көз јашыны силмәмишдир...

Бәхтсиз бир гыз, өзү көјчәк,
Чөлдә битмиш көзәл чичәк,
Күн јандырар, күләк гырар
Ким истәсә тез сындырар.
Күл үзүнү нарын-нарын,
Көз јашынла ју инди сән.
Еһ, москаллар башга јолла
Чохдан дөнмүш узаг јердән...

II

Отурмушдур ата башда
Сөјкәнәрәк әлләринә;
Зиндан кәлир көзләринә
Бу ишыглы дүнја јенә...
Бир јанда да гоча ана,
Көзләриндән һеј јаш ахыр,
О гызына тәрәф бахыр.
— Гызым, тојун нечә олду,
Һарда галды сәнин јарын?
Һаны елчи, һаны тај-туш,
Һаны сәнин гонагларын?
Москвада, әзиз балам,
Кет онлары ара, ахтар,
Адамлара сөјләмә ки,

Мәним кими бир анан вар...
Сән доғулан күнә, көрүм
Даш дүшәјди, аһ о заман.
Бу күнүнү билсә идим
Даш доғардым ачымадан.
Дүшмәздин бир белә һала,
Гисмәт олуб јад москала...
Әзиз балам, көјчәк гызым,
Дилбәр гызым, чичәк гызым...
Бир көјәрчин, бир гуш кими
Мән бөјүтдүм, бала сәни
Сән нә күнә гојдун мәни?
Әмәјими јерә вурдун,
Чых кет бала, нијә дурдун!
Динләмәдин сөзүмү сән,
Ағлар гојдун көзүмү сән,
Көмәк олсун сәнә танры,
Москвада гајнананы
Тапыб, ону динлә бары,
Гәриб елдә хошбәхт јаша,
Вур өмрүнү орда баша.
Буралара гајытма сән
О кетдијин узаг елдән.
Сәнсиз мәни ким басдырар?
Кимләр мәнә јаныб ағлар,
Гәбрим үстә ағач әкиб
Ким јаш төкәр, үрәк дағлар?
Сәнсиз мән тәк күнаһкары
Ким хатырлар... Чых кет бары.
Чых кет, бала гәриб јерә
Биздән узаг өлкәләрә!..
Зорла хејир-дуа верди:
— Аллаһ сәни һифз еләсин!..
Нәфәсини бир аз дәрди,
Өлү кими дүшдү јерә...

Атасы да бирдән-бирә
Бәркдән ону сәсләјәрәк
Деди: — Гызым, биздән әл чәк!
Катерина һөнкүр-һөнкүр
Ағлајараг, бах, диз чөкүр,
— Әфв ет мәни сән, атачан,
Кеч етдијим бу күнаһдан.
Еј шаһиним, еј гарталым
Бағышла, чох писдир һалым.
— Сәни аллаһ бағышласын
Бир дә адил, мәрд инсанлар.
Дуа едиб чых кет бурдан
Јенә гәлбим губарланар!

Зорла галхыб баш әјәрәк,
Аста чыхды о дахмадан.
Галды ата-анасы тәк,
Катрја чыхыб кедән заман...
О, киласлы баға кетди.
Јарадана дуа етди...
Сонра бир аз торпаг алды,
Бојунундакы хача салды...
«Гајытмарам, — деди — бир дә,
Узаг гәриб өлкәләрдә
Јадлар мәни басдырырлар,
Бу торпаг да, гәбрим үстә
Кәләнләрә дәстә-дәстә
Сөһбәт ачар талеимдән,
Дејәр: — Нәләр чәкмишәм мән;
Һарда олса гәбрим анчаг
Кәл сөјләмә ону торпаг!
Мәни сајыб бир күнаһкар,
Чох инчитди бу инсанлар.
Сән демәзсән, көрпәм дејәр
Мачәрамы о сөјләјәр.

О баладыр, мәнсә ана
Чыхыб кедим мән һајана?
Сулар олсун мәнә мәскән,
Јетим галыб о заман сән,
Кечирәрсән ағыр һәјат,
Күнаһымы кет бағышлат!»
Кечиб кетди Катерина,
Көзү јашлы дүшдү јола.
Башында бир күллү јәјлыг,
Гучағында көрпә бала.
Кәнддән чыхыр гәлби дағлы,
Дөнүб бахыр бир дә дала,
Јырғалајыр өз башыны;
Һөнкүрәрәк, көз јашыны
Төкүр; јалгыз ағач кими,
Јол үстүндә дуруб бахыр.
Сабаһ тездән дүшән шеш тәк
Көзләриндән јашлар ахыр...
О, ачы көз јашларындан
Көрә билмир бу аләми,
Она һәмдәм, көрпәсидир,
Бир дә сонсуз дәрди, гәми...
Ушаг да бир көрпә мәләк,
Һеч нә баша дүшмәјәрәк,
Әлләријлә дөш ахтарыр.
Анасыны гучајыр бәрк...
Күнәш мешә архасында
Батыр, көјләр кејир гара.
Катрја силиб көз јашыны,
Кедир, кедир узаглара...
Кәнддә онун далынча чох
Данышдылар, сөз гошдулар;
Фикир вермир ата-ана
Онлар артыг јорулмушлар...
Бу дүнјада инсанларын

Иши будур, белә кедир, —
Буну асыр, ону кәсир,
Ја өзүнү тәләф едир.
Аллаһ билир нәјә көрә?
Дүнја кениш, дүнја бөјүк,
Анчаг зәлил кимсәләрә
Һәјат олмуш ағыр бир жүк..
Тале вермиш бирисинә
Башдан-баша бу дүнјаны;
О бири дә ахтарыр ки,
Бир гәбирлик јерим һаны?
Һаны инсаф, мәрд инсанлар
Дәрд анлаја, әһвал сора?
Онлар чохдан мәһв олдулар
Чатмаз артыг әл онлара.

Бу дүнјада хош һәјат вар,
Лакин кимдир ону сүрән?
Бу дүнјада сәадәт вар,
Лакин кимдир ону көрән?
Адамлар вар бу дүнјада
Гызыл, күмүш ичиндәдир,
Бу күн бири һөкмдардыр,
Анчаг билмәз севинч нәдир;
Сәадәт јох, азадлыг јох,
О зијнәтләр архасында,
Җизли галан мин кәдәр вар...
Лакин јенә ағламырлар
Көз јашындан утанырлар
Гызыл, күмүш сизин олсун
Алын, кедин, зәнкинләшин,
Дәрдләrimi дағытмаға
Мәнә бәсдир бу көз јашым...

Бу нарын көз јашларымла
Өз дәрдами боғарам мән,
Әсарәтдә кечән өмрү
Јалын ајағ говарам мән.
Азадлығы гәлбим сезсә,
Бу дүнјада сәрбәст кәзсә,
Онда зәнкин оларам мән,
Севинчләрлә доларам мән.

Мешә јатыр, бајгуш өтүр,
Улдузлар да јаныр пар-пар.
Јолун үстә, көј отларда
Боз сичанлар ојнашырлар.
Инсанлар да мүхтәлифдир,
Қими олмуш дәрдә әсир,
Қими јорғун сәадәтдән;
Қими јорғун ачы дәрддән...
Динчәлирләр бә'зиләри
Гаранлыгда сарыб јери,
Кечә зүлмәт, гаранлыглар!
Сиздә ана үрәји вар.
Қатрја кечә һарда галыр,
Чөлдә, евдә аһ, јатыр о?!
Бәлкә таја алтында өз
Көрпәсини ојнадыр о?
Галын гара мешәләрдә
Бәлкә гачыр чанавардан,
Јохса инди кам алырмы
О севдији әзиз јардан?..
Сизин үчүн гара көзләр,
Өмүр нечә батмыш јаса.
Нә итирәр инсан, әкәр
Гара гашлар һеч олмаса?!

Катрјадан ајры дүшмәз
Бир ан белә гајғы, кәдәр.
Раст кәләчәк јадлар она
Бир дә сары гумлу чөлләр.
Раст кәләчәк боранлы гыш
Көрәчәкми бир дә ону.
Таныјараг Катрусјаны
Алачагмы өз оғлуну.
Ата кими гучағына?
Бахыб солғун додағына,
Бир тәәссүф едәчәкми?
Јохса өтүб кедәчәкми?
Унударды гара көзлү
Бүтүн кечән дәрди, гәми,
Изтирабы, көз јашыны,
Инчидији бу аләми,
Ата кими гаршылајыб,
Динләјәјди гардаш кими,
Бир јансајды әһвалына,
Ачысајды сирдаш кими...
Онда биз дә динләјәрдик,
Инди исә мән һәләлик
Динчәләрәк бурда галым,
О Москва елләринә
Кедән јолу хәбәр алым.
Бу јол узун јолдур, достлар,
Таныјырам бу јолу мән,
Гәлбим донуб буза дөнәр,
Инди ону јад едәркән.
Бир заманлар өлчмүш идим
Гарыш-гарыш мән бу јолу.
Инсанларла данышардым
Үрәјим дәрд илә долу...
«Јалан дејир» — дејәчәкләр,
(Әлбәттә ки, үзүмә јох),

«Бош сөзләрлә адамлары
Наһаг јерә јорма бары».
Чох доғрудур бу, инсанлар!
Көз јашыјла дејәчәјәм
Бу дәрдләри гаршынызда
Сөјләмәјин нә хејри вар?
Нәјә лазым, һәр бир кәсин
Өзүнә өз дәрди бәсдир.
Тутун верин мәнә сиз бир...
Унудулсун гүссә, кәдәр,
Кечәнләрдән десәм әкәр
Јухунуза мин шеј кирәр...
Нәјә кәрәк... Катрјам һаны,
Јолда издә бәлкә чашыб?
Көрәк һарда галыб инди,
Көрәк кимлә гаршылашыб...

Днепрдән чох узагда,
Кијевдән дә чох ирагда,
Гара мешә јолунда бах,
Көрүнүр бир дәстә чумаг...
Онлар маһны охујурлар...
Јолда бир кәнч гадын да вар...
Ибадәтдән јәгин кәлир,
Үрәјини гүссә дәлир,
Көзләриндән ахыр јашлар,
Әјиндә бир чындыр палтар,
Чијниндә бир көһнә торба,
Бир әлиндә ағач кедир,
Јаддыр она бу ел, оба...
Өз баласы бир әлиндә,
Чумаглара раст кәлир о.
Бир јалварыш вар дилиндә:

— Hej кәзирәм бу дүнјаны,
Еј рәһмдил инсанлар, сиз
Бирчә дејин көрүм мәнә
Москванын јолу һаны?!
— Москванын јолу будур,
Ајаг јалын, әјнин чырыг,
Һара кедирсән а јазыг?!
— Москванын өзүнә мән
Јетишәрәм кедиб бир баш.
Аллаһ јолу верин мәнә,
Кәлмәјәјдим дүнјаја каш...
Пул алыркән әсир әли,
Диләнчилик ағыр кәлир.
Алмасынмы... Бәс бу көрпә!
Бу ки, онун баласыдыр...
Катрја төкүб көз јашлары
Ағлајараг узаглашыр...
Кечә Броварда галыр,
Јығдығы бу гара пула
Оғлуна бир гоғал алыр...
Хејли кедир о заваллы,
Кедир, јолу алыр хәбәр.
Јатыр дивар дибләриндә
Көрпәсијлә чох кечәләр...

Нәјә лазым олду көрүн о көзләр, —
Диварлар дибиндә төкдү, көз јашы...
Сизинчин бир ибрәт дејилми мәкәр,
Гызлар, бу гадынын әјилмиш башы...
Сиз дә ахтарарсыз бир күн москвалы,
Көрүн нә јамандыр Катрјанын һалы?
Онда сормајын ки, инсанлар нәдән,
Сизи сөјүб говур өз евләриндән?!

Һеч сормајын көзәл гызлар,
Чүнки билмир инсанлар да...
Кимә аллаһ чәза версә,
Көрсә инсан кими дарда
Ачысыны она төкәр,
Һансы јандан әссә јелләр
Мејил верәр һеј о јана.
Инсан јанмаз һеч инсана...
Ишыг сачса белә күнәш
Јетимләрә вермәз атәш.
Чатса инсан әли әкәр,
Күнәши дә әсир еләр.
Исинмәсин јетим, — дејә
Гара пәрдә чәкәр көјә...
Нәдәндир еј пәрвәрдикар,
Нәдән салдын ону дара?
Нејләмишди инсанлара?
Һечин кәрәк о јаш төксүн?!
Катрја, Катрја сән ағлама,
Үрәјими һеј дағлама.
Сәбр ет, гојма күл үзүнә
Бу гочалыг вахтсыз чөксүн,
Солсун көзәл, гара көзләр,
Мешәләрдә күн доғмадан...
Көз јашы төк ахшам сәһәр
Көрмәз сәни бунда инсан.
Бурда сәнә күлән олмаз.
Бошалсын гој үрәк бир аз...

1838
Петербург.

ГАЈДАМАГЈАР

(Поемадан парча)

Васили Иванович Григоревичә —
22 апрел 1838-чи илә хатирә.

А

ј доланыр, ил кечир, варлыгын јохдур сону.
Инди көрдүјүн һаны? Ибтидаи һардадыр?
Нә бир надан анлајыр, нә дә ағыллы, буну.
Јашајырлар, өлүрләр. Бир јанда күл ачылыр,
Бир тәрәфдә саралыр, мәһв олур кедир, өлүр.
Саралмыш јарпаглары ојнадыр көјдә рузкар,
Јенә гызыл дан јери әввәлки тәк сөкүлүр.
Күнәш әввәлки кими јенә үфүгдән чыхыр.
Шәфәгләр ахыр кедир. Сән дә ағ үзлү дилбәр,
Чыхырсан, каһ новчаја, каһ һовуза бахырсан,
Булудлар арасындан оғрун-оғрун күлүмсәр,
Дәниз далғаларында сонсузлуға ахырсан.
Бир заман Вавилонда, о јашыл бағларда сән
Ишыг сачдыгын кими, кәлән нәсилләрә дә
О сонсуз, о түкәнмәз нуруну верәчәксән.

Севирәм кечэләрдә, һүзнлә пәрдә-пәрдә,
Сәнин пычылдадығын о ширин маһнылары.
Јенидән тәкрар едиб, сәнинлә данышмағы
Лакин бир даһа сөјлә, сән мәнә анлат бары,
Бу дәрдимин әлиндән мән һара гачым ахы?
Нә јалгызам, нә јетим, мәним балаларым вар.
Бәс нејләјим, онлары чатмамыш баша-боја,
Өзүмлә басдырыммы? Күнаһдыр, чанлыдырлар.
Бәлкә дә руһлар үчүн даһа хошдур о дүнја,
Бәлкә дә бир заманлар сәтрләрдә көрәрләр
Ә руһун ахытдығы ачы көз јашларыны.
Охујарлар, дујарлар сөзләрдә, бирәр-бирәр,
Онун көз јашларында кизлин аһи-зарыны.
Јох, јерә басдырмарам, чанлы руһдур, олармы?
Мави сәмалар кими онлар да өлчүсүздүр,
Руһун да бир әввәли, бир нәһајәти вармы?
Һардан олсун әввәли? Әчәб гәрибә сөздүр!
Ахыр бир инсан ону бу аләмдә хатырлар.
Шәрәфсизә ағырдыр ајрылмаг бу дүнјадан,
Јада салын сиз ону, лазымдыр сизә гызлар!
Бир гызыл күл кими о, сеvirди сизи јаман,
О сизә ширин-ширин нәғмәләр бәстәләрди —
Күнәш чыхана гәдәр динчәлин өвладларым.
Күнәш илк телләрини бизә елчи көндәрди,
Мән дә фикирләшәрәк бир атаман ахтарым.

Мәним өвладларым, еј гајдамаглар!
Бу кениш дүнјада ачын гол-ганад.
Кәзин, кеф еләјин, әлдә фүрсәт вар,
Арајын һардадыр севдијиниз бахт.
Әзиз оғулларым, күл көрпәләрим,
Бу дүнјада сизи анасыз, белә,
Кимләр ачыг үзлә гаршылајарлар,
Гаршыныза чыхар ким күлә-күлә.
Оғуллар, һәрәниз бир бала тәрлан,

Учун Украјнаја, эзиз вэтэнэ,
Бәлә үз версә дә орда бир заман,
Гүрбәт дејил, доғма торпагдыр јенә.
Бир меһрибан үрәк орда титрәјәр,
Сизинчин буралар јамандыр, јаман,
Бир дахмаја белә гојсалар әкәр,
Сонра күләчәкләр, беләдир инсан.
Бүтүн зијалылар, чох савадлылар
Күнәшин өзүнә олурлар аси.
«О тәрәфдән дејил, бу јандан чыхар,
Сиз дејәнтәк дејил онун зијасы,
Белә олса јахшы оларды мәнчә» —
Бу чүр данышыға нә дејәчәксән?
Динләмәк лазымдыр, бәлкә һәгигәт
Бурдадыр. Доғрудур онлар сөјләјән,
Башгадыр күнәшин бәлкә зијасы.
Бәлкә охумушлар јахшы билирләр.
Онлар ағыллыдыр, сөзүн гысасы
Көрүн сиздән нәләр, верирләр хәбәр!
Чохдан шәрәфиниз бәллидир мәнә,
Сизи лаға гојуб күләрләр онлар
Сонра атыб евин бир тәрәфинә,
Дејәрләр: «Бурда гој бир аз јатсынлар,
Јатсынлар, атамыз, галхынча бары:
О дуруб гој тә'риф ејләсин бир аз
Өз кетманларыны, мәрд гочаглары,
Бу ахмагдан бир шеј анламаг олмаз.
Чансыздыр, гурудур сөзләри бүтүн,
О сөһбәт ачдығы Јарем нәчидир?
Гаршымызда ону өјүр бүтүн күн,
Һеј ондан данышыр, руһу инчидир.
Ајағы чарыглы ај әбләһ гоча,
Сәни анчаг, дөјүб өјрәтмәк олар,
Сән ки, узадырсан сөһбәти бунча.
Дејәчәјин нәдир? Бир дајан, јетәр.

Бу күн казаклардан о кетманлардан,
О кечэн дэмлэрдэн бир диггэтлэ бах,
Һүндүр тәпәләрдир јадикар галан,
Онлар да дағылыр, мәһв олур анчаг.
Топлајыб башына бир издиһамы,
Учалдырсан зәиф титрәк сәсини,
Әбәс умурсан ки, динләсин һамы,
Гардашым, гочанын бош нәғмәсини.
Истәдијин шәрәф, пулдурса гочаг,
Оху Матрјошадан, севинчимиздән,
Ипәк кәкилләрдән сөһбәт ачараг,
Оху мәһмизләрдән, паркәтләрдән сән,
Шәрәф дә ордадыр, шан да ордадыр.
Јохса ки, бу нәдир «мави дәнизләр,
Күләк далғалары говур, ојнадыр...»
Дејиб өзү дәхи көз јашы төкәр,
Гара чамаат да гәмкин, нәш'әсиз,
Көз јашы ахыдар бахараг сәнә».
Агилләр, доғрудур дедикләриниз,
Сағ олун, мәсләһәт вердиниз мәнә.
Күрк истидир, мәнә јарамыр анчаг,
О мәним әјнимә бичилмәмишдир.
Сөзүнүзә әкәр диггәтлә бахсаг,
Ағ јалан олдуғу кендән билинир.
Бағышлајын мәни, сиз һеј бағырын,
Мән ки, сизә гулаг асан дејиләм;
Сәс салыб аләми бура чағырын,
Јаныныза ајаг басан дејиләм.
Сиз бөјүк камаллы инсанларсыныз,
Мән бир сәфәһ гоча. Дахмада белә
Көрпә ушаг кими галанда јалныз
Охујуб, ағлајыб кәлирәм дилә.
Мән охујан кими дәниз чошур бах,
Дүзәнләр гаралыр, күләклә тәнә
Сөһбәтә башлајыр, уғулдајараг.

Охујурам белә мән мәнәббәтә.
Һүндүр тәпә кими өртүлмүш мөзар,
Бүрүмүшдүр бахын кениш чөлләри.
Бахын һәр тәрәфә запорожлулар,
Гәбир дашларыдыр јурдун һәр јери.
Атаманлар көј ат үстүндә јаман
Топпузлар өнүндә ат ојнадырлар,
Гајалар сәсләнир көј гамышлыгдан,
Һирслә нә'рә чәкир, бағырыр бар-бар,
Онлар бир дәншәтли нәғмә охујур,
Мән дә гулаг вериб дәрдләним бир аз.
Бу кәлән гочадан сорушум, будур,
О белә сирләри билмәмиш олмаз.

— Ата, нә олмушдур, бу кәдәр нәдир?
— Оғлум, дәрдимиз вар, сөјләјим сәнә, —
Ачыгланмыш бизә гоча Днепр,
Украјна ағлајыр, гулаг версәнә.
Мәни јашлар боғур, ағлајырам мән,
Бу заман јолларда тоз галдырараг
Кетманлар, сотникләр, панлар бөјүрдән
Чыхыр дәбдәбәли дәстәләрлә, бах.
Үстләриндә сајсыз гызыл бәзәк вар,
Дахмама кәлдиләр, кәстәриб һөрмәт.
Јанымда әјләшиб дөврә вурдулар,
Ана Украјнадан башланды сөһбәт.
Данышдылар нечә јад өлкәләрдә
Гырғынлар гопарыб алов сачдылар.
Гәдим гајаларын јатдығы јердә
Казаклар гајыгла јоллар ачдылар.
Онлара јол верди дәниз јан дуруб
Кедиб гызындылар көј Үскүдарда,
Полшада јанғында чубуг јандырыб
Вурушда гојдулар дүшмәни дарда.
Долашыб-долашыб узаг елләри,
Јенә Украјнаја дөндүләр кери.

Нечә кеф етдиләр...
Казаклар гышгырыр, сәс салыб јенә,
«Чал кобзар, саги, сән, бошалт шәрабы».
Гоча шәраб верир һәр истәјәнә
Галмамышдыр артыг гочанын табы.
Кобзар симләрини динләндирир, бах,
Ајаглар алтында Хортитса чөкүр,
Гызыл Метелитса, башлајыр Гопаг,
Саги тајгулплара көзәл меј төкүр,
Әлдән-әлә кәзир, долашыр бадә,
Бир анда јох олур ичиндә нә вар.
«Жупансыз пан, дурма кеф чәк дүнјада,
Сән дә кәз чөлләри еј дәли рузкар,
Чал кобзар, мәчлисә саги, шәраб вер,
Јухламыш бәхтимиз галхсын ајаға,
Әлләри бөјрүндә гочалар, кәнчләр
Нечә башламышлар бах ојнамаға,
«Бах, ушаглар белә, јахшы, чох көзәл!
Сизин һәр бириниз бир пан олачаг!»
Атаманлар бу кеф мәчлисиндә, кәл
Көр нечә, кәзишиб дөврә вурараг,
Долашырлар санки кимкәдир бурда,
Давам кәтирмәди ә'јан јығнағы,
Киришди ојуна әл вура-вура,
Гочаларын дүшдү ишә ајағы.
Бүтүн оланлара бахыб јеримдән,
Күлүрәм төкүлән көз јашымла мән.
Бахырам, күлүрәм, көз јашларымы
Силирәм әлимлә јанагларымдан.
Сахлаја билмирәм өз јашларымы,
Онлардыр гәлбими јахыб јандыран,
Мән јалныз дејиләм, өмүр сүрмәкчин
Бу дүнјада чохлу јар-јолдашым вар.
Кениш бир чөл кими дахмамда бу күн
Казаклар кеф едир, мешә курулдар.

Охусам, дахмамда көј дэниз ојнар,
Чөллэр кэдэрлэнэр, чинар сэслэнэр
Јавашча «Гриста» охујур гызлар,
Бу јердэ тэбиэт хошдур нэ гэдэр.
Мэн јалгыз дејилэм, ким сөјләјир, ким,
Өмүр кечирмәјэ сирдашларым вар.
Бурдадыр вар-јохум, бүтүн дөвләтим,
Мәним шәрәфим дә бурдадыр достлар.
Сағ олун мәсләһәт вердиниз јенә,
Дедијиниз бүтүн мәкр, һијләдир,
Мэн ки, һәлә сағам, бәсдир бу мәнә,
Өз дилим өзүмә хејли хош кәлир.
Сағ олун, әлвида, артыг ајрылаг,
Кедиб јола салым оғулларымы,
Күн артыг ахшамдыр, јоллары узаг.

Кетсинләр гој бир күн бәлкә дә онлар
Бир гоча казаға раст кәләчәкләр.
Һөрмәтлә онлары гоча гаршылар,
Көрәндә бәлкә дә көз јашы төкәр.
Онда мән дејәрәм хошбәхт инсанам,
Панлардан јухары бир бөјүк панам,
Отуруб сүфрәнин бир саһманында.
Узун фикирләшиб, дүшүнүрәм мән,
Кимләрдән сорушум, кимин јанында
Сөз ачым... Сәһәрдир артыг үфүгдән
Күн чыхыр. Ај сөнүб узашды чохдан,
Гајдамаглар галхыб дуа етдиләр,
Кејиниб јанымда дурдулар һаман.
Сүкутла ашағы салынды башлар,
«Кәл хејир-дуа вер сән бизә ата,
Нэ гэдәр ки, голда гүвәтимиз вар,
Атылаг биз дә бу кениш һәјата.
Тапаг бәхтимизи, хош күнләр сүрәк,
Нәш'әләнсин көнүл, ачылсын үрәк»,

Дүнја дахма дејил дајанын бир аз,
Ушагсыныз һәлә, сиз көрпәсиниз,
Башсыз бу јоллара чыхмаг јарамаз.
Һара кетмәк олар белә, рәһбәрсиз?
Балалар дәрдиниз алыб гәлбими,
Бөјүтмүшәм сизи зәһмәт чәкәрәк,
Һәрәниз одлу бир пәһләван кими,
Ел ичиндә инди көрүнмәк кәрәк.
Инди савадлыдыр адамлар бүтүн,
Әфв един ки, сизи охутмадым мән,
Мәни дә јахшыча дөјдүләр һәр күн,
Чох шеј өјрәтдиләр лакин дөјүркән.
«Тманы» «мнаны» билирәм, анчаг
Бу күн дә «госија» јадымда галмыр.
Бизә нә дејәрләр, кәлин топлашаг,
Кедәк оғулларым, бир атам вардыр.
Көнлүмүн атасы, доғма атам јох,
Сизинлә нејләјим? — мәсләһәт көрәр,
Гајғы, әзаб чәкмиш онун башы чох.
О бизә доғру бир чыхыш көстәрәр.
О билир бу кениш обада, елдә
Јетим кими кәзмәк нечә ағырдыр.
Казакдыр ондакы, руһ да, көнүл дә,
Бизи гәмли көрмәк ону ағрыдыр.
О, дөнүк чыхмамыш өз лајласына;
О заман ки, кәлиб бешик башында,
Лајла сөјләјәрди анасы она,
Нечә илләр әввәл кичик јашында.
Дөнүк чыхмамышдыр о, Украјнада,
Һасар дибләриндә јаныглы сәслә.
Охујан ашигин кәлиб фәрјада,
Дедији сөзләри бөјүк һәвәслә
Динләјир. О, ајдын һәгигәт сеvir,
Сеvir казакларын бөјүк шаныны,
Улу бир инсандыр, о мөһтәрәмдир,

Сефир өлкәмизин ештишамыны.
Кедәк өвладларым, онун јанына.
Раст кәлмәсәм она мәни дә бәлкә,
Туллајыб һәјатын о туфанына,
Мәһв еләјәрдиләр — өзкә бир өлкә
Мәнә сон күнүмдә мәскән оларды,
Мәһв еләјиб мәни дејәрдиләр бах,
Јолсузун нә чиркин көркәми вардыр,
Чәтиндир дүнјада галыб јашамаг.
Көнлүнүн ачысы бәлли адамдан,
Билмәдән нәдәндир гүссән, кәдәрин,
Дүнјада өмр етмәк, јамандыр, јаман
Дөзмәк ачысына ағыр илләрин.
Олан олду артыг кечән дә кечди,
Чаванларым, кәлин мәнимлә кедәк,
Јад елдә о мәнә јардым етмишди,
Бу һәјатда доғру јол көстәрәрәк.
Меһрибан гаршылар сизи дә әлбәт,
Өз баласы кими бағрына басар,
Орда лазымынча едиб ибадәт,
Дөнәрик вәтәнә әзиз балалар.
Өз мәһәббәтини бир даһа көстәр,
Салам сәнә ата, салам бу јерә,
Өвладларыма кәл хејир-дуа вер,
Онлар кедәчәкләр узаг сәфәрә.

(1841
С. Петербург.)

БАЛГУШ

К

өј палыд алтда доғду
Кәндли гадын бир оғул;
Зил гарајды гашлары,
Көзләрисә түнд гонур.
Дуалајыб көрпәни,
Бүкдү чин парчасына;
Бәхтијарлыг диләди
Мүгәддәсләрдән она.
«Еј анасы аллаһын,
Рәһм елә өвладыма;
Мән хәчиләм, јохсулам,
Сән ону чатдыр кама!»
Чимиздирмәкчүн ону
Чичәк сујуна салды,
Јелләтди хејли мүддәт,
Сүбһәчән лајла чалды:

«Јат, мәним әзизим, јат...
Мешәни кәзән заман

Ешитдим бу сөzlәри
Исаг-Мусаг гушундан:
Бахыб сәнә дүз жүз ил
Фәрәһләнәчәк анан.
Сәнин сајәндә, оғлум,
Ипәк палтарлар кејиб
Ханым олачағам мән,
Тутмајачағам хәбәр
Вахт нечә кечдијиндән.
Сән дә кнјаз оғлу тәк
Оларсан кен күрәкли.
Уча бојлу, көзәл, шән,
Јар-јолдашлы, көмәкли.
Лап дәниздә дә олса,
Мән чумараг тәркинә,
Бир тачир, ја жүзбашы
Гызыны аллам сәнә;
Ал башмаг, көј либаслы,
Көзләри улдуз кими;
Дајаныб габағында
Бир диши тавус кими,
Дејиб, күләндә; бу ев
Мә'бәд көрүнәр бизә,
Анан да бир бучагдан
Бахыб күвәнәр сизә.

Көрәсән оғлум кими
Оғул вармы дүнјада?
Бәрабәри тапылмаз,
Билирәм Украјнада.
Она тај тапмаг олмаз,
Кәлин бахын, ај елләр!
Өз бәхтинин јолуну
Өзү ачачаг бу нәр!»

Сән еј Исаг-Мусаг гушу,
Нијә гуггулдадын сән?
Нәдән она јүз ил өмүр
Вә'д еләдин, де нәдән?
Јер үзүндә мэкәр тале
Жүлүбмү бир инсана?
Нә оларды хош талеји,
Азадлығы һәр ана,
Чөлдән тутуб кәтирсәјди
Бәхш етсәјди оғлуна...
Фәгәт һејһат! Гара тале
Тә'гиб едир бизләри.
Тутур бүтүн бәнд-бәрәни,
Инсан кечән изләри!

Көрпәсини чичәк кими
Бөјүтдүкчә кәнч ана,
Севинирди... Накаһ әри
Көз јумду бу чаһана.
Чаван икән о, дул галды
Гучағында көрпәси,
Ағырлашды күзәрәны;
Артды гәми-гүссәси.
Мәсләһәт вә көмәк үчүн
Гоншуларә чәкди баш,
«Муздурлуг ет!» — деди она
Гонум, гоншу, јар јолдаш.
Күндән-күнә јохсуллашды
Ев-ешији бурахды.
Кетди муздур олду, фәгәт
Күлмәди дәрдли бахты
Кечә-күндүз әмәк чәкиб
Верки верди о, пана,
Чох әлләшиб бир жупан да
Алды јетим оғлуна,

Көндәрди кәнд мәктәбинә
Өвладыны дул ана.

Ah ej дәрдләр, мүсибәтләр,
Ej дулларын јаман бахты,
Чырыг-чындыр ичиндә сиз
Һараларда кәзирсиниз,
Һаванын бәд, ја хош вахты?
Вар-дөвләти оланларчын
Лап даға да дырманыр су,
Амма јохсул кәрәк газсын
Дәрәдә дә дәрин гују.
Варлыларын ушаглары
Әл-гол ачыр сөјүд кими,
Дулун тәкчә оғлу фәгәт,
Сысга галыр шүјүд кими.

Дул, оғлундан бахт умараг,
Јетиширди боја-баша,
Олду көзәл вә савадлы,
Оғул демә, бир тамаша.
Хошбахт дулун өмрү-күнү
Шән вә сәрбәст кечмәдәјди;
Гызлар севиб кәнч оғланы
Тој палтары бичмәдәјди.
Севди ону бир варлы гыз,
Јетишмәди вүсалына, —
Әбәс јерә ипәк јәјлыг
Тикиб пешкәш етди она.

Дәниз кечиб, дағлар ашыб,
Кәлиб чатды бир бәд хәбәр.
Әскәрлијә алынмагчын
Чағырылды бүтүн кәнчләр.

Чыхды шосе јолларына
Арабалар гатар-гатар
Дул ана да дүшдү јола
Көзү јашлы, гәлби гүбар.

Ахшам олчаг кешикчиләр
Чәпәр чәкди дүшәркәјә,
Дул гарыны ора јахын
Гојмадылар «чых кет!» — дејә.

Будур тибби јохданыша
Кәтирирләр чаванлары:
Тамам хырда вә чансыздыр
Варлыларын оғланлары.
О чолагдыр, бу ахсагдыр,
Онун көксү чох кенишдир,
О гозбелдир, бу зәнкиндир,
Ушаглары онун бешдир,
Јарамазлар, евләринә
Дөнмәлидир тезчә бунлар.
Анчаг дулун јалгыз оғлу
Әскәрлијә чыхды јарар!

Јенә атыб ев-ешији,
Јенә күнү гара олду;
Бир аз чөрәк пулу үчүн
Бир чуһуда дашыды су.
Гоча — дејиб хачпәрәстләр
Көтүрмәди ону ишә,
Һәтта гуру чөрәји дә
Атырдылар көнүлсүзчә.
Варлыларын сујуну да

Ичмәкдәнсә, еј җарадан,
Доғулмаса җахшы олар
Җазыг касыб һеч анадан.
Гәпик-гәпик җығдығы пул
Җарым манат олду бир күн.
Буна мәктуб җаздырараг
Җола салды оғлу үчүн.
Җүнкүлләшди бир аз дәрди.
Кечди ајлар, кечди илләр.
Он ил өтдү, јохдур јенә
Нә бир чаваб, нә бир хәбәр.
Бу һичрана, бу мөһнәтә,
Нечә дөзсүн җазыг ана,
Торба салыб диләнмәкдән
Башга бир јол вармы она?
Торба салыб чыхды евдән,
Гајытмады бир дә кәндә;
Кечә-күндүз аһ-зар етди,
Әјләшәрәк јол үстүндә.
Јенә сәссиз вә сорагсыз
Өтүб кечди ајлар, илләр.
Әјди дулун гамәтини
Ағыр һәјат, һичран, кәдәр.
Үз дөндәрди ондан һамы
Кими вар ки, җахын кәлә?!
Илләр боју чыр-чындырлы
Бахыр јола, бахыр челә.
О, көзләјир ахшам-сәһәр
Кедән чохдур, кәлән чохдур;
Бирчә онун тәк оғлундан
Хәбәр јохдур, јохдур, јохдур.
Кечә јашыл тәнәкләри
Көл үстүнә әјир јелләр;

Оғлуну шам јемәјинә
Көзләјир о, сүбһә гәдәр.
Кечә вахты көј гамышлар
Сәсләнир көл үстә һәзин.
Сых мешәдә өз јарыны
Чох көзләјир бир назәнин.
Кечә чансыз будаглары
Әјиб кечир мей, күләк дә;
Ана ағлар дахмасында,
О гыз галын мешәликдә,
Ағлајараг о гыз, нәғмә
Охујурду сөкүнчә дан;
Ағлајараг гоча ана,
Гопарырды нәлә, фәгај.
Дуа едиб јалварырды
Бу дүнјәдә һәр нә варса.
Аһ, еј бәдбәхт ушаглар, сиз
Бир јүксүнүз ананыза!

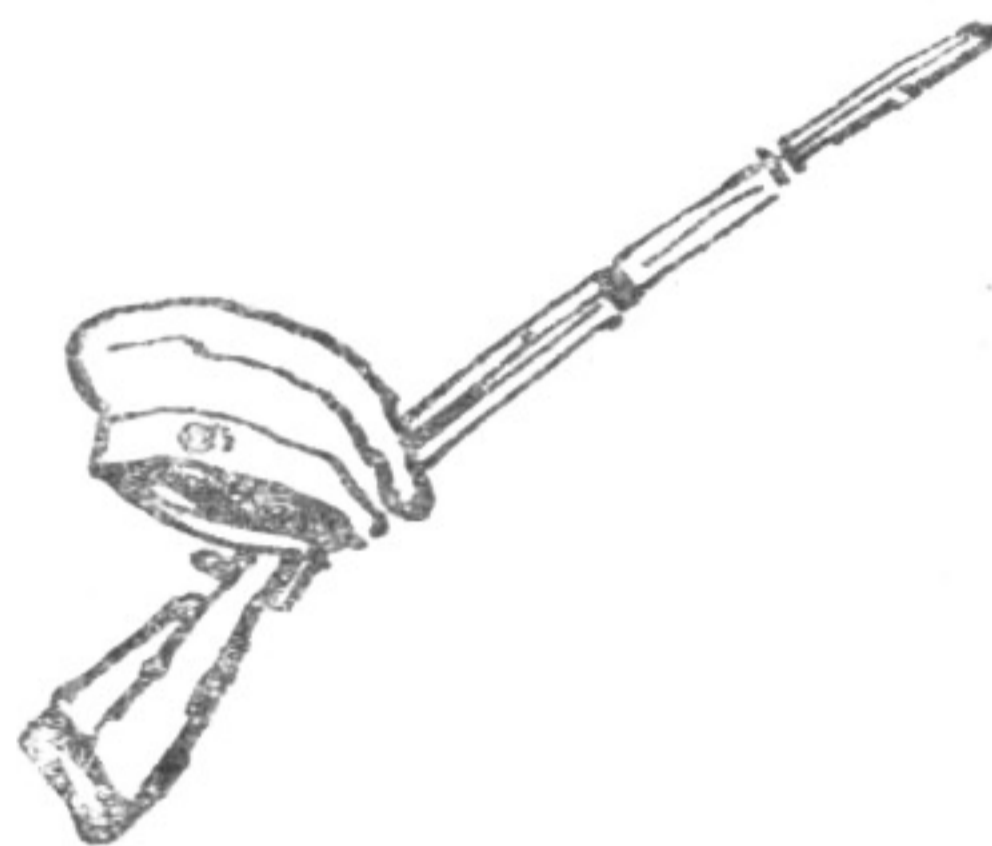
Каһ гурумүш голларыны
Узадыр көјә доғру,
Кор бәхтинә гарғыјараг
Чағырыр өз оғлуну;
Каһ тәрк едиб ағламағы,
Гәрг олурду мәлала,
Јашла долу көзләрини
Дикир узаг бир јола.
О көзләјир кечә-күндүз,
Сорушур һәр кечәндән;
— Бәлкә онлар көрмүш ола
Оғлуну тәсадүфән —
Кәлиб кедән — јох — дејәрәк,
Дүзәлир өз јолуна.
Көз јашына сон верәрәк

Гурујуб галыр ана.
Күнләр өтүр... дәрд элиндән
Итирир шүүруну,
Јердән бир даш көтүрәрәк
Бағрына басыр ону;
Кан данлајыр, кан охшајыр
Оғул дејә о дашы.
Кан астадан нәғмә дејир,
Төкүб көзүндән јашы:

«Дахмаја од вурду илан,
Ушагларчын асды газан,
Ағ сүфрәни сәрди јерә,
Боз газлар учду көјләрә;
Дағылдылар һәр бир јана,
Дөрд-бир јана, беш-бир јана.
Онлар чатды бир дәрәјә,
Гартал гонду бир тәпәјә,
Кечә өлү бир казағын
Көзләрини дидир азғын;
Бир гыз исә сүбһә гәдәр
Дејир: јарым һачан кәләр?».
Күндүзләри гырыг сахсы
Дөшүрүрдү зибилликдән.
Дејирди: бу төһфәләри
Оғлум үчүн јығмышам мән.
Кечәләрсә даранмамыш
Сачларыны төкүб үзә.
Боғуг, вәһши бир сәс илә
Нәғмә дејир кәзә-кәзә.
Кәлмишди кәнд әһли зара,
Динчлик вермир кәндә гары.
Тапдалајыб дағыдырды,

Чәпәрдәки, гангаллары.
Ушагларса даш-кәсәклә
Күн вермирди дул гадына,
Күлмәк үчүн һирсләндириб
Байгуш! — дејирдиләр она.

(1844
С.П.Б.)

КОР ГАДЫН

(Поэма*)

«К

им бөлөчөк мәнимлә, ким —
Синәмдәки дәрди-сәри?

Јад елләрдә кимә дејим —

Мән бу доғма нәғмәләри?..

Әсарәтдә јаныб шам тәк

Сөнүрәм мән бахты гара;

Һәсрәтими бурда кәрәк

Дејәм о лал диварлара.

Әсән күләк, нә олајды,

Сөндүрәјди бу одуму.

Вәтәнимә јол алајды —

Апарајды фәрјадымы.

Апарајды бу нәғмәни

Сүкут долу евимизә;

Орда атам-анам мәни

Охшајыб чан үзә-үзә.

Һаны көрән гардашларым? —

* Ихтисарла верилир.

Күнаһамы батыб онлар?
Гурумајыр көз јашларым —
Бир гардашы сатыб онлар.
Аман аллаһ, аман аллаһ! —
Јер үзүнүн пәнаһысан.
Бир мәрһәмәт истәрәм, аһ!
Бағышла һәр күнаһы сән...»
Бу сөzlәри охујарды
Бир диләнчи — бир кор гадын;
Дүнјаларча көзү варды
Үрәјинә дүшән одун.
Мүлкәдарын ахшамадәк
Гапысыны кәсирди о;
Тәк олурду ајларла, тәк —
Талејиндән күсүрдү о.
Нә биләсән бу кәнддә сән
Қим һараја баш алыбдыр;
Нә кәлән вар, нә дә кедән —
Кен отаглар бошалыбдыр.

...Евләр охшар гәбристана;
Гапылары баш дашыдыр.
Сыхылыбдыр ора ана,
Күвәндији көз јашыдыр.
Охујур о... кирпији нәм...
Дәрд әлиндән олуб хәстә.
Чаван гызы — о бәхти кәм
Јатыр онун дизи үстә.
Јатыр сакит, һәм дә раһат;
Көзләриндә бу дүнја — сирр.
Ағлатмајыб ону һәјат,
Һәлә гәмдән хәбәрсиздир.
...Доғруданмы килә-килә
Јаш төкәчәк көзү онун?

Өмрүн өтән күнләрилә
Күлмәјәчәк үзү онун?
О — көзәлдир, анасы — кор;
Қим бахачаг јазыг гыза?
Севки чағы һансы нанкор
Күләчәк бу күнаһсыза...
...Оксананы тутуб јуху.
Қәсилибдир һәзин сәси.
Анасыны үзүр горху,
Дајанмајыр зүмзүмәси.
Күләк вурур, будаг әсир,
Јарпаг дүшүр јерә тәк-тәк.
Ана гәлби зағ-зағ әсир,
Гучаглајыр гызы бәрк-бәрк.
Онун, бунун бучағында
Итән өмрүн барыдыр о;
Хатирәләр гучағында
Өтән өмрүн барыдыр о.
Адамлары ил узуну
Сынајыбдыр гәмли ана;
Өлүм алса тәк гызыны,
Рәһм еләмәз кимсә она.
Јетишәндә көмәк дәми,
Ајагларлар ону; һејһат!..
Аналарын һичран гәми,
Өвлад ешги онлара јад!..
Сөзләринә гулаг асын,
Дедикләри будур јалныз:
«Сәдәгәјлә доланмасын
Јетим галан бир көзәл гыз.
Кәрәк тәзә олсун дону;
Нимдаш һара, көзәл һара?!
Гызыллара тутуб ону
Апарарыг сарајлара.

Ана гэлби дағлы галар —
Баласыны көрән олмаз;
Јоллар санки бағлы галар —
Хәбәр-өтәр верән олмаз,
Әчәл кәләр... ана ағлар...
Сон мәнзилә өтүрәрләр;
Табутуну јад ушағлар
Тә'нә илә көтүрәрләр.

...Пајыз фәсли... күн күнорта...
Аһ торпағым... Аһ вәтәним...
Дәрдим, гәмим арта-арта
Күнүм сәндә кечиб мәним.
Үрәјимдә бәсләјирәм
Сәни
 өтән илләр илә;
Әзизләјир, сәсләјирәм
Ширин-ширин дилләр илә.
Ахтарырам... елә бил ки,
Гаранлыгда итән изсән;
Сән ки, мә'сум ушаг тәки
Бу дүнјадан хәбәрсизсән.
Мән исә јох... чүнки бир аз
Һәјат илә дөјүшмүшәм;
Көрән олса һеч танымаз —
Тамам-камал дәјишмишәм.
Алмајырам дәрди сатын,
Үзүлмүшәм фикирләрдән;
Инсанларын вә һәјатын
Өјрәнмишәм сиррини мән.
Јүрүш едиб үстүмә гәм,
Көнлүмә дә мин гәсд олуб.
Инди даһа севмәјирәм

Гәлбим, ешгим шикәст олуб.
Үрәјими дондурубдур
Гүрбәт елин бузу, гары;
Лакин јахыб јандырыбдыр
Украјнамын сәдалары.

...Күнортадыр... пајыз фәсли...
Чөлү, дүзү күнәш дөјүр.
Јарпагларын үзү паслы —
Јерә дүшүр... нәсә дејир...
Инсанлара нәсә дејир
Өтүб кечән илләр һагда...
Кор гадын да гызыјла бир
Отурубдур бир бучагда.
Ушаг јатыр лап јанында.
Инилдәјир көнүл сими —
Нәмли Мисир зинданында
Дустаг галан Јусиф кими.
Одур онун башы үстә
Лај булудлар өртүр гара;
Украјнадан дәстә-дәстә
Дурна көчүр узаглара.
Гушлар учур, учур... дојмур;
Кәзир пәрваз едә-едә.
О гадыны бәс нә гојмур
Бурдан јахшы јерә кедә?..
Аһ... көрәсән нәдир бу сирр?
Нијә чыхмыр гәмханадан?
Гызына да бир сөз демир;
Дәрд ичиндә ган удур, ган.
Дүшүр јада гызлыг вахты,
Күлүмсәјир һәрдән үзү.
Гаралдыгча гара бахты

Әријир о ишыг изи.
Говаглар да пычылдашыр
Өтәнләрин шаһиди тәк;
Сармашыглар ашыб дашыр
Бир көтүјү бүрүјәрәк...
Онлардан ки, јығын-јығын
Атыб заман чохдан бәри;
Бунлармыдыр о јазығын
Унудулмуш шаһидләри?
Һәр шеј сусур... о охујур
Һәзин-Һәзин, јаваш-јаваш.
Гәлбиндә мин ағры дујур,
Киләләнир көзүндә јаш.
Кечән күнүн севинч дәми
Нә хош имиш, нә мүгәддәс...
Өтәнләри нәғмә кими
Јада салыр бу гәмли сәс.
Бу сәс — онун көнүл вары,
Үрәјиндән сызыр, кәлир;
Бу сәс — әввәл оланлары;
Инди бир-бир јазыр, кәлир.
Јазыг гадын нечә кәрә
Додағында дуа-сәна —
Көзләрини дикиб јерә
Башлајыб бу маһнысына:
«Нәғмә, нәғмә, гәм нәғмәси!..
Һәмдәмисән көнлүмүн, аһ!..
Гопур өмрүн туфан сәси;
Сән сакитсән... сәнә пәнаһ!..
Кечә-күндүз арам-арам
Ағлајыб мән бахты гара
Сәни... сәни охујурам —
Өтүрүрәм узаглара...
Амма күләк... о бәрк күләк

Инди эсир аста-аста;
Елэ бил ки, бир инсан тэк
Јас сахлајыр итэн доста.
Елэ бил ки, өјрөтдилэр —
Ешитмәјир о да мәни;
Аман аллаһ, нә етдиләр? —
Ким апарсын бу нәғмәни?..
Үрәјимдән кечиб гаңлар, —
Дәрдә тәнһа дөзә-дөзә;
Ај инсанлар, ај инсанлар,
Нејләмишәм ахы сизә?
Севдим... сонра дојдум чана...
Сиздән нәләр чәкди башым?..
Чох јалвардым јарадана;
Јанағымы јуду јашым...
Мөһнәт илә, гәһәр илә
Парчаланды чаным мәним.
О сиз верән зәһәр илә
Зәһәрләнди ганым мәним.
Сызылдадым ичин-ичин;
Бала дәрди үрәк јахыр.
Дуам үчүн, севким үчүн —
Тәһгир олду һаггым ахыр.
Бағышладым јенә сизи...
Позулмады көһнә андым.
Илләр кечди... көрпәмизи
Сәдәгәјлә доландырдым» —
Буну дејиб ахытды јаш;
Һычгырды сон сөзләрини.
Оксана да јаваш-јаваш
Ачды гара көзләрини.
Ана бахды... јаш әләнди;
Һәгигәтми јохса бу да?
Көјә чыхды, јерә енди —

Чаван гызын јухусу да...
Сонра јенә јорғун-јорғун
Көзләрини овушдурду;
Јуху кәлиб оғрун-оғрун
Кирпијини говушдурду:
«Нә гәрибә јухудур бу —
Һәм күлмәли, һәм дә чанлы...»
Сарды гызы бир саф дүјғу —
Гызартылы, һәјәчанлы...
«Һава сојуг... гарышыр шәр...
Аз галыр ки, адам дона.
Бир аз кечәр, ахшам дүшәр, —
Дәрдини де мәнә, ана!..
Гој билим ки, нәдир бу сирр;
Бир ешидим сөзләрини.
Јаш ахыдым сәнинлә бир!» —
Дејиб сыхыр көзләрини.

«Ағлајырсан... бағышла ки,
Сәнә һеч нә демәмишәм.
Чохдан јаған јағыш тәки
Гурудачаг јашымы гәм.
О ачы су — көнүл вары,
Бал јухуну позмаз, гызым;
Бәхтини дә башгалары
Дејәр сәнә, көрпә гузум!..
Өтәр ајлар, өтәр илләр
Мин еһтијач тутар сәни;
Пис адамлар, јаман дилләр
Дәрд ичинә атар сәни;
Нә биләсән һијлә нәдир,
Ешги нечә итирәрләр?
Үрәјиндән

севкинлэ бир
Јахшы нэ вар көтүрэрлэр.
Ағлама, јох, Оксана, јох! —»
Дејэ ана сызылдајыр;
Үрәјиндэ јарасы чох,
Бир аһ чәкир, кизилдәјир.
Оксананы тутур дилә:
«Ағлама, јох... јат, ај бала;
Ағламағын тездир һәлә.
Јат, јухуја бат, ај бала.
Кәләр өмрүн баһар чағы
Анлајарсан онда мәни.
Көздән ахар үрәк јағы —
Һәјат демәз сән дејәни.»
«Инди нијә демәјирсән?
Ана, ана, нәдир јенә?
Сәнинлә бир оlanda мән
Ширин кәлир дәрд дә мәнә!..
...Амма бирчә ағлама сән;
Јалварырам, ағлама тәк.
Дағсан, нәсән? — үзүләрсән;
Һәсрәтини кәл бөлүшәк.
Дүшүнмә ки, аздыр јашым;
Бир көмәкдир, ишдир бу да.
Аһ, гулаг ас гој данышым —
Нә көрмүшәм мән јухуда:
Көрүрәм ки, биз бир анлыг
Мешәдәјик... кур мешәдә...
Каһ ишыгдыр, каһ гаранлыг...
Сән јох олдун бир кушәдә.
Тәнһа галыб гачырам мән,
Ағлајырам: «ана, ана!»
Јолум дүшүр кәнд ичиндән —
Инләјирәм јана-јана.

Габагдадыр өмрүн чоху.
Нэ чэкэчэк гызым башын? —
Дәһшәтлидир о бәд јуху...
...Чамаатын күзәраны
Кечир инди јалан илә.
Бир әдаләт вармы, һаны? —
Ујма, гызым, јалан дилә.
Дилә-дишә салар мәни,
Өлдүрәр о... өлдүрәр о...
Һәр кәләни, һәр кедәни
Күлүм, сәнә күлдүрәр о.
Ахтарарсан һәгигәти:
Һаггын нәдир, күнаһын нә?..
Тапмајынча бу һикмәти
Јаш төкәрсән килә-килә.
Кәл данышым оланлары —
Севинчи вар, әзабы вар;
Көрдүјүмү ешит бары —
О, сәнә дә бир дәрс олар...

Ата-ана көрмәдим мән,
Бир јад евдә долдум јаша.
Өзкә мәни әзәл күндән
Өвладыјла тутду гоша.
Анамын да, дејирләр ки,
Сон арзусу бу имиш, бу:
О еви бир өвлад тәки
Тәрк етмәјим өмрүм боју.
Јазыг арвад көзү мәндрә —
Бу дүнјадан еләјиб көч.
Ушаг идим о өләндрә —
Адыны да билмәдим һеч.

Илләр өтдү... бөјүдүм мән;
Көзәлләшдим күндән-күнә.
Елә олду нечә јердән
Елчи кәлди дөнә-дөнә.
Нә биләјдим гисмәтими?..
Дүшдүм дилә, дүшдүм дилә...
Әзизләјиб исмәтими —
Фәхр еләдим һүснүм илә.
Истәмәди буну һеч ким,
Мин изтираб галды мәнә;
Учуз шејә севинмәјим —
Баһа тамам олду мәнә.
...Чаван икән дүшдүм ода,
Һәјат верди өз һөкмүнү.
Лә'нәт илә салдым јада
Доғулдуғум о нәс күнү.
Билирсәнми нијә, күлүм?
...Бичин иди... кетдик чөлә.
Ишдән сонра, өмрүм-күнүм,
Гајыдырдыг дејә-күлә.
Јеријирдим габагда мән;
Јеријирдим кәндә сары.
Тач һөрмүшдүм сүнбүлләрдән;
Көрдүк чаван мүлкәдары.
Дөзәрдими ону көрән?
Бахды мәнә күлә-күлә.
Титрәдим мән, вурулдум мән —
Бир көнүлдән мин көнүлә.
Нәләр дујдум севән заман?
Севки мәнә көр нејләди...
Раһатлығым кетди, аман!..
О да мәни тәрк ејләди...
Севдим...

Көрдүм үчүнчү күн

Гәсрдәјәм, һөкмүм дә вар.
Бир мүддәт дә мәним үчүн
Әлдән кетди гуллугчулар.
Бир сәһәр нә көрдүм?.. бәли,
Отаг бомбош... отаг бумбуз.
Елә бил ки, гышын әли
Үрәјимә дуз төкдү, дуз.
Нөкәр-наиб говду мәни;
Аллаһ билсин, онлар билсин.
Чәкиб гапы-пәнчәрәни
Күлдүләр дә хысын-хысын.
Елә бурда отуруб тәк
Бир хејли дә ахытдым јаш;
Ағыз долу аһ чәкәрәк
Кәндә тәрәф кетдим бирбаш.
...Оф, Оксана... мән бу дәрдә
Нечә дөзүм?.. Аман, гызым!..
Јахшы палтар кејәнләр дә
Јаман олур, јаман, гызым!..
Өмрү-күнү һеч ејләдим;
Јаш ахытдым... чан әриди.
Елдән елә көч ејләдим —
Габағымча дәрд јериди.
Нечә кәнди ајагладым;
Үстүмә дә чығырдылар.
Онлар күлдү... мән ағладым...
«Дәли» дејиб чағырдылар.
Кәздим, көрдүм... дүшдүм ода;
Јоха чыхсын јохсул ады.
Аһ... бу доғма Украјнада
Мәнә бир јер тапылмады...
Мешәдә, ја чөлдә
кечә
Галса идим, нәјди дәрдим?..

Бары орда истәјимчә
Охујардым, инләјәрдим...
...Јаз да кәлди бизим јерә;
Пај кәтирди дәрди мәнә:
Севинчини өзкәләрә,
Көз јашыны верди мәнә.
Јаваш-јаваш, ағыр-ағыр
Кәлиб чыхдым бир хутора.
Сән дүнјаја кәлдин ахыр...
Дүшдүн јерә — дүшдүн тора.
Сән ағладың... кәлди сәсин;
Севиндим ки, гызым олду.
Аллаһ билир, саф нәфәсин
Ешгим олду, арзум олду.
О фәрәһи нечә дејим;
Аз галыр ки, ағлым чаша.
Аналардан өзкә һеч ким
Елә сирри дүшмәз баша...
...Бахдым, бахдым... әјилдим ки,
Нәфәсини удум, бала.
Јашым ахды лејсан тәки —
Үз-көзүнү јудум, бала.
...«Ана!» дедин илк дәфә сән;
Додағында кәзди адым.
Бөјүсән дә, сәни бә'зән,
Кәнд ичинә чыхармадым.
Мәни елә көрсәјди ким —
Чәкинмәздим әсла белә...
Дәјишмишдим... дәјишмишдим
Утанмағы севки илә...
Амма күлүм, ешит бары,
Нијә гәмли бахырдым мән:
Дејиб күлән ушаглары
Көстәрмәјә горхурдум мән...

Күнләр кәлди кечди јенә,
Нәләр етдин бир анда сән:
Санки дүнја вердин мәнә —
Јыхыланда, дуранда сән.
Дағлар, дашлар етмәди таб —
Һәр наләмә, һәр аһыма.
Өмүр боју чәкдим эзаб —
О чаванлыг күнаһыма.
Аман аллаһ, бир ишә бах:
Нәләр дүјдүм мәзар үстә:
Өлмәмишдән, — дедим, — габаг
Бахым јерә хәстә-хәстә.
Бағышласын көрән, билән —
Еләдијим күнаһлары.
Јатачағым торпағы мән
Һеч олмаса көрүм бары...
...Аһ, кор олдум... ахды јашым...
Дуалардан ашмады кар.
Синәм үстә дүшдү башым;
Кор олдум — кор, кор олдум — кор...
Сонра даһа, сөзүн дүзү,
Нәләр олуб билмәмишәм;
Чамаатын көрән көзү
Күлүб, долуб? — билмәмишәм.
...Оф, Оксана, дүзү будур,
Исмәтин дә, һүснүн дә вар;
Амма мәни чох горхудур
О көрдүјүн пис јухулар.»

О к с а н а

Ана, мәкәр јухум мәним
Фәлакәтдән верир хәбәр?..

К о р г а д ы н

О јухудур горхум мәним;
Ағыр нә вар онун гәдәр?..
Сән дә, күлүм, адамлара
Бир аз јахын олан кими —
Варлығыны чәкиб дара
Чалачаглар илан кими.
Тутуб онлар кедән изи
Кедәчәксән — кетдијим тәк;
Мән өз доғма евимизи
Бир заман тәрк етдијим тәк.

О к с а н а

Ахы сән ки, билмәјирдин
Белә күнләр кәләчәкдир;
Пис адамлар гәлбиндә кин —
Сәнә бахыб күләчәкдир.
Билмирдин ки, сәни севән —
Атачагдыр ешгинлә бир...
Ана, ана, горхурам мән;
Бу нә тәһәр фачиәдир?..
Һаны мәним нанкор атам?
Дејирдин ки, бурдадыр о?
Көзләјирәм көзүмдә кам;
Һардадыр о, һардадыр о?
Сәни атыб чыхыб кедиб;
Көрүнүр ки, кәлмәјәчәк.
Бир көнүлү јыхыб кедиб;
Онун үзү күлмәјәчәк...
Вәфасы јох, илгары јох...
Ону нијә севдин, ана?
Дајанмајаг бу јердә чох —
Кедәк, кедәк лап о јана...

К о р г а д ы н

Оф, Оксана!.. һара гачаг
Адамларын элиндән биз?
Атан кәләр... јоллара бах...
Кәләр... кәләр о, шүбһәсиз,
Кәләр ахыр, бир көрәрәм;
Көзләјирәм ону мән дә...
Сакит, раһат чан верәрәм —
О кәләндә, о кәләндә...

Ана сусду... о күнаһсыз —
Бахды јола хәстә-хәстә.
Гәмли-гәмли баш гојду гыз —
Онун исти дизи үстә.
«Јат, ај бала, — деди ана; —
Һәзин нәғмә дејим сәнә.
Мән охујум јана-јана;
Сән дә мәни динләсәнә!»
...Хумарланды көрпә сона,
Кирпијиндән асылды даш.
Үз-көзүндән өпүб ана —
Белә деди јаваш-јаваш:
«Муғајат ол, көзәл мәләк,
Сән гурбаны олма шәрин;
Узаг олсун һијлә, кәләк...
Ширин олсун јухун, ширин.»

...Оксана тез дурду сәһәр;
Булуд кими долмушду о.
Ону санки боғду гәһәр;

Дәрд әлиндә солмушду о.
...Тез-тәләсик кечди күнләр;
Јенә кәлди кәндә баһар.
Нә хәбәрсиз көчдү күнләр....
Јанды күнәш, әриди гар...
Жәлди... гышы өтүрдү јаз;
Һәјат гајнар олду јенә.
Кедәнләри кәтирди јаз —
Бош имарәт долду јенә
Мүлкәдар да дөндү кери;
Дөндү ки, бир фәсил гала.
Јерләр дә ки, онун јери...
Ајры дүшдү ана-бала...
Евдә галды Оксана тәк,
Өзү јанды өз одуна.
«Кетсин кәрәк... кетсин кәрәк! —
Дедиләр о кор гадына. —
Кетсин... бурда доланмасын;
Ешитмәјәк аһу-зарын.
Сәһәр-ахшам диләнмәсин
Гапысында мүлкәдарын.»
Бу хәбәрә, сөзүн дүзү,
Севинди о јазыг ана.
Дүшүндү ки: «Балам өзү
Раһат олар...

Оф, Оксана!..

Чөлә чыхса изләнәр о...
Галар евдә; галар... галар...
Јаман көздән кизләнәр о;
Хошбәхт олар, хошбәхт олар...»
Белә дејиб дурду даһа;
Дурду јола чыхды гадын.
Кедә-кедә тәк аллаһа
Тапшырды о тәк өвладын.

...Чилчираглы бир кен отаг;
Отурубдур Оксана тэк.
Кејиндији парчаја бах:
Үстү күл-күл, чичэк-чичэк,
Амма гызын күлмүр үзү;
Күзкүјә дә бахмајыр һеч.
О нөкәри... о кәнизи...
Ајлар белә еләјир көч.
Мүлкәдары ган тутур, ган;
Даш-гаш верир, аһ чәкир о:
«Нә «ата» де, нә дә ки, «пан» —
Дејиб гыза диз чөкүр о.
...«Нијә белә олду ахы?»
Дејиб гыз да һеј ағлајыр.
Бүлбүл, оху; бүлбүл, оху;
Јер ағлајыр, көј ағлајыр.
Мә'сумдур о көрпә сона;
Мәләк кими көзәлдир о.
Каһ көрүрсән анасына
Бир көлкәлик дүзәлдир о.
...Каһ дүшүнүр, каһ күлүр о —
Чичәкләрә баха-баха.
Бирдән-бирә туш кәлир о,
Гара телли бир казака.
Елә бил ки, дүшүр ода;
Фикирләшир итән күнү.
Гәмли-гәмли салыр јада —
Мүсибәтлә өтән күнү.
Ган долур көз булағына
Гырпыр көзүн;
Бир сәс кәлир гулағына
Сакит, һезин:
«Чајлар ахды чөлләр боју —
Дағлар верди она су;

Бир көзэлин иллэр боју
Зәһмәт чәкди анасы.
Қазакларын тутду көзү,
Кәлди, кетди елчиләр.
Бир казакын итди изи;
Қим таныјар, ким биләр?..
Бир көрән јох һарда галыб,
Нәләр вардыр јолунда...
Инди бәлкә мәскән салыб
Сакит Дунај далында...»

Бу сәс она нәләр деди;
Әсди гызын күл бәдәни.
«Унутмајыб, кәләр, — деди; —
Ахыр кәләр, тапар мәни.»

...Хырылдады панын сәси:
«Тут, јахала! Көзләмә, вур!..»
Выјылдады ов күлләси,
Чөлә дүшдү чығыр-бағыр.
«Өлдүрдүләр!.. Аман аллаһ!..
Бары кимсә кәлмир дада!..
О ки, мәни севирди, аһ!» —
Дејиб сусду Оксана да...
О јыхылды... о учунду...
Севкидә сән гүввәјә бах...
Хејир, јуху дејилмиш бу —
Охумушду икид казак.
Оксана чох севди ону;

Заман-заман бахды јола.
Кәтирмәди ешгин сону;
Галды көзү дола-дола.
Гајытмады, кәлмәди о —
Јухусуна кирди анчаг.
Данышмады, күлмәди о —
Талејә бах, талејә бах!..
Дәрд ичиндә јазыг гызын
Көнүл еви олду виран.
Ешгә дүшән күнаһсызын
Үмүди пуч, үрәји ган...

«Гушлар көнлүм дардадыр;
Учун узаг елләрә.
Гонур көзлүм һардадыр? —
Хәбәр верин бир кәрә.
О јерләрдә јохдуму? —
Ону кәзәр, изләрәм...
Сөјә-сөјә бахтымы —
Бир сәадәт көзләрәм!»
Бөјүк гонаг отағында
Тәк галмышды Оксана, тәк;
Пәнчәрәнин габағында
Охујурду белә көврәк.
Әсарәтдә солурду о,
Ағармышды бәт-бәнизи.
Булуд кими долурду о,
Јаш јујурду гәмли үзү.
Дүшүнүрдү арам-арам:
«Белә ағыр, сојуг гышда
Бәлкә анам... бәлкә анам
Бурда јатмыш, ајылмыш да;

Индисә мән... онун гызы...»
Дејиб бахды гарлы дүзә;
Узагларда гыпгырмызы
Ај булуддан чыхды үзә.
Горхутдуму Оксаныны?
Бәс үрәји гопду нәдән?
Ај үзүндә көрүб ганы —
Чәкилди гыз пәнчәрәдән.

Тутду чөлү шејпур сәси;
Итләр гачды һүрә-һүрә.
Һарын овчу гәһгәһәси
Долду кәндә бирдән-бирә.
Пан көрүндү... әһвалы хош...
Ачдылар лај гапылары...
Кетди... кетди сәрхош-сәрхош —
Көзү јашлы гыза сары...
...Кор гадынса дүшүб галыб
Узагларда сәс-сорагсыз.
Билмәјир ки, чашыб галыб
Пис адамлар ичиндә гыз.
...Ајлар өтдү, арзулары
Үрәјиндә олду тәләф.
Дүшдү јерә гышын гары;
Ана дөндү кәндә тәрәф.
...Бурдан кедиб о, кечән јаз...
Синәсиндә нә гәдәр сирр...
Бир сәс кәлир... дурур бир аз;
«Оф, Оксана!...» — дејиб әсир.
О јердә ки, нечә илләр
Јаш ахыдыб јазыг ана —
Инди орда галыб инләр

Тәк Оксана... тәк Оксана...
Ушаг алыб гучағына,
Елә бил, о гара күнлү.
Бахыб ганлы бычағына
Пычылдајыр кинли-кинли:
«Бала, арам ол, арам;
Инди көкә јапарам.
Бишәр... балла јејәрик,
Пана «әһсэн» дејәрик.

(Охујур)

Панын да ки,
Исти күркү,
Јахшы палтары варды;
Сәһәр вахты
О бәдбахты
Гәфил күллә апарды.
Гајдамаклар ону вуруб
Нәш'и үстә кәлдиләр;
Исти-исти сојундуруб
Палтарыны бөлдүләр.
Үрјан галды пан бичара,
Басдырдылар ону гара.
Ај, гај-да-мак-лар!..»

К о р г а д ы н

Һајандасан, Оксана?

О к с а н а

Сусс!..
Оғлум јатыр; аһ, ана, сусс!..

(Охујур)

Лајла, лајла...

Јат ај бала,
Галын мешә ичиндә;
Кедим чөлдән
Пај алым мән
Күлүм, сәнин үчүн дә.
Лајла, лајла...
Јат ај бала,
Нәмли, јашыл јердә сән;
Мән дә чыхым
Мејвә јығым
Ағачларын дибиндән.
Лајла, лајла...
Јат ај бала,
Јолдан бир аз кәнар јат;
О әл-ајағ,
Олса да ағ,
Сындырар бу чамаат.

К о р г а д ы н

...Һајандасан, оф, Оксана?
Нә үз вериб, гызым сәнә?

О к с а н а

(Чәлд она јахынлашыр)

Сән һардасан? Буна бах а...
Пан зијафәт гурур јенә...
Јох, пан орда олмајачаг;
Өлүб... ондан көзүнү чәк.
Мән јандырдым ону анчаг;
Кедәк, кедәк рәгс еләјәк...

(Охујур вә ағыр-ағыр ојнајыр)

Көз јашы да судур, су;

Бир мүсибәт дејил бу.
Көз јашы дәрди силир,
Дәрдәсә һејфим кәлир;
Һәсрәтимә, гәмимә —
Бу өмүр һәмдәмимә
Һәр нәсә һејфим кәлир.
Мәнимдир гәм... мәним, ана...
Мәним? Јох, јох... белә дејил.
Күнүм хошдур... јарадана
Баш әјирәм мән елә бил.

(Охујур вә ојнајыр)

Ај дәрманым, ај дәрдим;
Көзәл гызлар, а гызлар!
Бир күл әкдим, «вај!» — дәрдим;
Јарам сызлар, а гызлар!
Гулағымда сырға вар,
Хатирәдир казакдан.
Илан кими, сырғалар
Фышылдајыр узагдан.

К о р г а д ы н

...Оксана!.. Ох, јазыг гызым!
Белә сөзләр демә даһа.
Горхулудур онлар, гузум! —
Дуа елә сән аллаһа...

О к с а н а

Күндәки тәк, көр бир нечә,
Јенә күлмәк истәјирсән!..
Нә олар ки, бирчә кечә
Ағлајасан дојунча сән...

К о р г а д ы н

Аман, бала!.. Күнаһ олар —
Истеһзадыр сөзүн сәнин.

О к с а н а

Қимин? Мәним? Мәнә нә вар...
Ач, гој көрсүн көзүн сәнин...
Чатылар да гырылыр бах...
Һу... һу... һу... һу... һа... һа... һа... һа...
Пан өлүбдүр, кәл ојнајаг;
Ајры салмаз бизи даһа.

(Охујур вә ојнајыр)

«Бир күн јола чыхдым јенә —
Бир казакы кәлән көрдүм.
Бахдым она... бахды мәнә...
Көнүл вердим... көнүл вердим...
Амма казак
Севмәди, ах...
Һәрләтди о,
Чәрләтди о, —
Атды мәни,
Торпаглара гатды мәни.
Кома олду, бир дә мән...
Күнүм кечди беләчә;
Бир кифир күпәкирән
Јеримә кирди кечә.
Күлдү, чошду —
Мазаглашды,
Саташды да;
Атды ода
Мәни... мәни, —
Гәм јејәни...

О, чалды-чағырды;
Учадан чығырды:
«Алов вар, алов вар!»
Гајадан ашдылар,
Гајадан ахдылар —
Јанғына бахдылар.
Ҳамы кәлди,
Бахды... күлдү:
Һа, һа, һа, һа, һи, һи, һи...
Күлмәјәни јох иди...
Казак, кетмә мешәјә;
Кетмә, әзизим, мәним.
Дүшәрсән әндишәјә —
Ај чаным, көзүм мәним.
Чадукәрлә нәјин вар? —
Бәрк ајагда итәр о;
Гонур көзү јандырар,
Гара гашы үтәр о...

К о р - г а д ы н

Аман, гызым, дүшүн бары —
Охудуғун сөзләр нәдир?
Кедәк гоншу кәндә сары;
Бурда мәни горху дидир.

О к с а н а

Бурда, санки, од ичиндә
Ајагјалын кәзирәм мән.
Кәндә кедәк... кәнд үчүн дә
Нәләр үзүб-дүзүрәм мән...
Кедәк орда кечәләјәк...
Орда һарда кечәләјәк?
Евә бизи ким бурахар?

Горхмајырма биздән һамы?..
Горхсун... нә чох чанавар вар —
Онлар тутар илтичамы.
Мешәләрә кедәк, ана;
Чанаварлар севәр бизи.
Инсана јох, тәк һејвана
Данышарыг дәрдимизи.
Јадындамы, дедин мәнә..
Нә дејирдим?.. Унутдум, ах..
Фикиримдән чыхды јенә;
Гонур көзлү казак... казак..
...Бир сеһирли көнүл сими
Бағламышды она мәни;
Индијәдәк онун кими
Өпмәмисән ана, мәни..
Амма сәнин панынса бил, —
Инсанлыға лап јад имиш.
Дејирдин пис адам дејил, —
Аман... о ки, чәллад имиш!
Көнүл вердим казака мән,
Дәрди мәнә күлдүрдү о;
Казак мәни севдијиндән —
Өлдүрдү о... өлдүрдү о..
Кечди илләр, талејә бах,
Билдирмәдим бу сиррими;
Итди казак... итди казак
Мәним гызлыг һүснүм кими.
Инди олуб бир атаман..
Јуху дејил бу ки јенә.
Кәлди бура көзләри ган, —
Бу бычағы верди мәнә.

К о р г а д ы н

Апар мәни тез бир јана!..

О к с а н а

Дајан, дајан.. һара кедәк? —
Батаглыға, ја ормана?
Бир јер вармы ора кедәк?..
Кәндә кедәк... о кәндә ки,
Қол-кослары пөһрә атыр;
Мәзарында көнлүм тәки,
Севким јатыр, ешгим јатыр.

К о р г а д ы н

Кедәк, тез ол. Хач чәк, бала...

О к с а н а

Хач да чәкдим дөнә-дөнә.
Галдым көзү дола-дола;
Ешитмәди аллаһ јенә..
Унутмусан бәлкә дә сән..
Билирсәнми, сөјлә, нәји? —
Јадындамы көрпә икән
Өјрәдәрдин ган әммәји?..

К о р г а д ы н

Нә дејирсән, аман гызым?!
Дуа елә, чаным-көзүм!..

О к с а н а

Һә... билирәм нә дејирәм.
Јадындамы көзүндә гәм —
Ијирми ил үшәнмәдән
Јатдын һасар дибиндә сән?
Кедәк ора... сәс-сәмирсиз —
Үфүг гана бојанмамыш;
Кедәк орда охујаг биз —

Ел јухудан ојанмамыш.
Охујаг ки, нечэ-нечэ
Дөјүшлэрэ кедиб казак.
Тэзэ ешгэ дүшүб нечэ —
Көһнэни тэрк едиб казак.
...Бура бах бир, мәнэ!.. Мәнэ!..
Тез ол кедэк!.. Кетмэ јох, дур!..
Аман аллаһ, галдым јенэ —
Башмагларым һаны? — јохдур.
Чох баһадыр онлар, баһа...
Итиб?.. итсин... нэ ејби вар.
Мэзара ки, шүкр аллаһа,
Онларсыз да кетмэк олар...

(Охујур)

«Бир гушчуғаз ганад чалды —
Учду чајдан о таја;
Ганад чалды, лэлэк салды
Бизим сакит Дунаја.
Сулар ахыр дүз, ај лэлэк;
Үз, ај лэлэк; үз, ај лэлэк!..»

Дајанмышдым лал кими мән;
Нэсэ деди, өпдү оғлан.
Оф... эзизим билирмисэн —
Нечэ диллэр төкдү оғлан...
Кэл, кэл ана, кедэк чаја —
Чимэк, бир аз сакитләшэк.
Күнүмүзү саја-саја
Үзэк суда бир дурна тэк.
Хошдур гуша

сәмаларда

Учдугча һеј уча јенә;
Лакин өмрү белә дарда
Кечирмәјим хошдур мәнә.
Мәһв олурам јана-јана, —
Күнаһыммы чохдур мәним?
Јох, билирсән, ана, ана! —
Бир тэгсирим јохдур мәним...
Инанмышдым мән һамыја;
Илләр кечди... һеч кәс амма —
Бу сидгими дуја-дуја
Инанмады инамыма...
Инди даһа кечмиш ола!..
Бах, бах, одур, илан учур...
Учур, учур саға, сола;
Инсанлары чалан учур.
Өлдүрәрәм ону!..
Аһа...
Өлдү... олду сону...
һа!.. һа!..

Буну дејиб көзәл пәри —
Әлдә бычаг ганадланды...
Далғаланды һөрүкләри;
Ода дүшдү... јанды... јанды...
Алов тутду, јерә чөкдү;
Гышгырығы чыхды көјә.
Ана горхду, хач да чәкди
— «Амин, амин, амин!» — дејә.
Курултулар баш апарды;
Дивар учду бирдән-бирә.
Ағлар көзү јаш апарды —
Уғулдады, сусду дәрә.
Үзә вурду түстү вә гар,

Алов олду дилим-дилим;
Жазыг ана галды начар,
Сызылдады зүлүм-зүлүм.
Кәлмәди гыз... кәлмәди гыз...
Дөзмәди тәк галынча о;
Нәсә деди ихтијарсыз —
Жараданын далынча о.
Кәнди гојду јана-јана;
Жетди көзү нәмли-нәмли.
Дајанмады... кетди ана...
Пычылдады гәмли-гәмли:
«Ким бөләчәк мәнимлә, ким —
Синәмдәки дәрди-сәри?
Јад елләрдә кимә дејим —
Мән бу доғма нәғмәләри?...»

КИТАБЫН ИЧИНДӘКИЛӘР

Украјна халгынын бөјүк шаири (*Әкбәр Ағајев*) 5

ШЕ'РЛӘР

1838

„Су дәнизә ахдымы“ (*Тәрчүмә едәни: Мәммәд Ибраһим*) 14

„Ағырдыр, ағырдыр јер үзәриндә“ (*Тәрчүмә едәни: Әнвәр Әлибәјли*) 16

1839

„Сиз еј фикирләрим, дүшүнчәләрим!“ (*Тәрчүмә едәни: Сүлејман Рүстәм*) 18

„Нејләјирәм гара гашы“ (*Тәрчүмә едәни: Мейди Сејидзадә*) 23

Перебендја (*Тәрчүмә едәни: Мейди Сејидзадә*) 25

Иван Подкова (*Тәрчүмә едәни: Тәл'әт Әјјубов*) 29

1841

„Күләк әсир мешәләрдә“ (*Тәрчүмә едәни: Мирварид Дилбази*) 32

1844

Гогола (<i>Тәрчүмә едәни: Габил Имамвердијев</i>)	34
„Нечин һалым јамандыр, нечин ағлајырам мән“ (<i>Тәрчүмә едәни: Габил Имамвердијев</i>)	36
„Мәни вален елә бөјүк сәһрикар“ (<i>Тәрчүмә едәни: Габил Имамвердијев</i>)	37

1845

Гафгаз (<i>Тәрчүмә едәни: Сүлејман Рүстәм</i>)	39
Вәсијјәт (<i>Тәрчүмә едәни: Сүлејман Рүстәм</i>)	46
„Дөвләтли гызыјла һеч евләнмә сән“ (<i>Тәрчүмә едәни: Тәл'әт Әјјубов</i>)	48
„Өтүр кечәләр, өтүр күндүзләр“ (<i>Тәрчүмә едәни: Мәммәд Ибраһим</i>)	49

1846

Занбаг (<i>Тәрчүмә едәни: Мирварид Дилбази</i>)	51
---	----

1847

„Достлар! Јадыныздадыр, күман еләјирәм мән“. (<i>Тәрчүмә едәни: Мәммәд Раһим</i>)	55
Бичинчи (<i>Тәрчүмә едәни: Микајыл Рзагулузадә</i>)	57
„Дедиләр:—Ананын јанында гал сән“ (<i>Тәрчүмә едәни: Микајыл Рзагулузадә</i>)	59
„Аһ, јалгызам, јалгызам“ (<i>Тәрчүмә едәни: Мирварид Дилбази</i>)	61
Үч кениш јол (<i>Тәрчүмә едәни: Әнвәр Әлибәјли</i>)	62
„Күнәш батыр, дағлар тамам гаралыр“ (<i>Тәрчүмә едәни: Мирварид Дилбази</i>)	64
„Мәнимчин фәрги јох, јашасам, ја да“ (<i>Тәрчүмә едәни: Сүлејман Рүстәм</i>)	65
„Јашым өтмәмишкән он үчү һәлә“ (<i>Тәрчүмә едәни: Сүлејман Рүстәм</i>)	67

Н. Костомарова (<i>Тәрчүмә едәни: Сүлејман Рүстәм</i>)	69
Ахшам (<i>Тәрчүмә едәни: Сүлејман Рүстәм</i>)	71
„Өзүм дә мә'тәләм! Бәс нејләјим мән?“ (<i>Тәрчүмә едәни: Тәл'әт Әјјубов</i>)	72
„Күнәш иситмәјир гәриб өлкәдә“ (<i>Тәрчүмә едәни: Мәммәд Ибраһим</i>)	73
„Һәрдән сорушуруг бир-биримиздән“ (<i>Тәрчүмә едәни: Әһмәд Чәмил</i>)	75
„Раст кәлдик, севишдик, нишанлы галдыг“ (<i>Тәрчүмә едәни: Әһмәд Чәмил</i>)	76
„Тездән дуруб кетдиләр“ (<i>Тәрчүмә едәни: Нәриман Һәсән-задә</i>)	77
„Чәкмәм олсајды мәним“ (<i>Тәрчүмә едәни: Нәриман Һәсән-задә</i>)	79

1848

„Фәлакәтдир кичик бир дахмачығы олмамаг“ (<i>Тәрчүмә едәни: Мәммәд Раһим</i>)	80
„Далғалар јухулудур, көјү булуд бүрүјүр“ (<i>Тәрчүмә едәни: Микајыл Рзагулузадә</i>)	82
„Һеч бир шеј кәлмәди мәнә бу күн дә“ (<i>Тәрчүмә едәни: Микајыл Рзагулузадә</i>)	83
„Бах, мәнә вердијин бу дәрди аллаһ“ (<i>Тәрчүмә едәни: Әнвәр Әлибәјли</i>)	85
„Әсарәтдә дарыхырам“ (<i>Тәрчүмә едәни: Осман Сарывәлли</i>)	86
Пејғәмбәр (<i>Тәрчүмә едәни: Осман Сарывәлли</i>)	87
„Күчәдә һиддәтлә бағырыр күләк“ (<i>Тәрчүмә едәни: Сүлејман Рүстәм</i>)	89
„Тәбиәтин зәнкин көзәллији вар“ (<i>Тәрчүмә едәни: Осман Сарывәлли</i>)	90
„Көрүшдүм, севиб гәлбән“ (<i>Тәрчүмә едәни: Нәриман Һәсән-задә</i>)	91

1849

„Украјнанын јолу, изи“ (<i>Тәрчүмә едәни: Осман Сарывәлли</i>)	92
„Булуд күн далынча үзүр бајагдан“ (<i>Тәрчүмә едәни: Атиф Зејналлы</i>)	94

„Јенә дәрә бојунда“ (Тәрчүмә едәни: Атиф Зејналлы) . . .	95
„Һазырыг! Ағ јелкән учалды бирдән“ (Тәрчүмә едәни: Атиф Зејналлы)	97
„Нәјә көрә евләним?“ (Тәрчүмә едәни: Атиф Зејналлы) . .	98

1850

„Бах, ишыглар јаныр, мусиги чалыр“ (Тәрчүмә едәни: Сүлеј- ман Рүстәм)	100
„Јенә дә јухуда көрүрәм бә'зән“ (Тәрчүмә едәни: Сүлејман Рүстәм)	102
„Кечә-күндүзүмү газаматда һеј“ (Тәрчүмә едәни: Сүлејман Рүстәм)	103
„Көз јашы ахытмадан ајры дүшдүк о вахт биз“ (Тәрчүмә едәни: Әнвәр Әлибәјли)	105
„Ә'јан балалары, доғрудан да сиз“ (Тәрчүмә едәни: Әләкбәр Зијатај)	106

1858

„Мәнә көз дәјмәсин, һәлә јахшыјам“ (Тәрчүмә едәни: Осман Сарывәлли)	109
--	-----

1859

Бәнзәтмә (Тәрчүмә едәни: Әләкбәр Зијатај)	111
Бачыма (Тәрчүмә едәни Әләкбәр Зијатај)	114
„Аһ, ај ана, ај ана нә зүлүмләр чәкирәм“ (Тәрчүмә едәни: Нәриман Һәсәнзадә)	116

1860

„Еј бәдбәхт инсанлар, јазыг инсанлар!“ (Тәрчүмә едәни: Бөјүкаға Гасымзадә)	117
„Бәлкә јенә бир күн бирләшәчәксиз“ (Тәрчүмә едәни: Мир- варид Дилбази)	119

„Әкәр көрүшсәјдик бир дә тәзәдән“ (<i>Тәрчүмә едәни: Мирварид Дилбази</i>)	120
Дуалар (<i>Тәрчүмә едәни: Тәл'әт Әјјубов</i>)	121

ПОЕМАЛАР

Сәһраји гыз (<i>Тәрчүмә едәни: Сәмәд Вурғун</i>)	126
Катерина (<i>Тәрчүмә едәни: Никар Рәфибәјли</i>)	135
Гајдамаглар (<i>Тәрчүмә едәни: Рәсул Рза</i>)	151
Бајгуш (<i>Тәрчүмә едәни: Әләкбәр Зијатај</i>)	160
Кор гадын (<i>Тәрчүмә едәни: Ајаз Вәфалы</i>)	169

Рәссамы *В. Хруслов*
Бәдии редактору *Ј Ағајев*
Техники редактору *С. Әһмәдов*
Корректорлары
Р. Тағыјев, Н. Дағыстанлы

Јығылмаға верилмиш 31/І-1964-чү ил. Чапа имзаланмыш 25/ІІ-1964-чү ил. Кағыз форматы 70×108^{1/32}. Физики чап вәрәги 6,5. Шәрти ч. в. 8,9. Учот нәшр. вәрәги 7,1. Сифарш № 57. Тиражы 5000.
Гијмәти 25 гәл., чилди 15 гәп.

Азәрбајчан Дөвләт Нәшријјаты, Бақы,
Һүсү һачыјев күчәси, № 4.

Азәрбајчан ССР Назиртәр Совети Дөвләт Мәтбуат
Комитәсинин 26 комиссар адына мәтбәәси, Бақы,
Әли Бајрамов күчәси, № 3.

Ф. Саранса

Тарас Григорьевич Шевченко

КОБЗАРЬ

стихи и поэмы

(на азербайджанском языке)

Баку . Азернешр . 1964

ЛМУ Всш = 8301
КК = 8310